

AZ 1642-ik ÉVI

SZŐNYI BÉKEKÖTÉS

TÖRTÉNETE.

IRTA

MAJLÁTH BÉLA

LEV. TAG.

BUDAPEST, 1885.

KIADJA A M. T. AKADÉMIA.

I. RÉSZ.

A BÉKEKÖTÉS TÖRTÉNETE.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	5
I. A békekötés előzményei	8
II. Izdenczy András követsége	29
III. A béke-tárgyalások előtt	52
IV. A béke-tárgyalások alatt	73

ELŐSZÓ.

Szemben az osztrák uralkodóház törekvéseivel, szemben a török hódítás terjeszkedéseivel hazánkban, a XVI. század végeig: történelmünk eme századát az önfentartás szakadatlan harcrai jellemzik, a vérmezőkön száguldozó harczai mének dobogása, a fegyver-csörgetés zaja elnyomta a nemzeti ébredést. Az egyén értékét, a vitézség, a harczképesség szerint mérlegelte az idők szelleme, s a nemzet összeségét a német befolyás és török hódoltatás veszélyezteté.

Nem így a XVII. század. Ennek jelzője a nemzeti visszahatás: harczok a nemzetiségért és vallásért. A Boeckay, Bethlen, Rákóczy, Tökölyi törekvései, a nemzeti ébredésben és vallási forrongásokban: a szabadság-harcok jellegét viselik magokon. S míg e század második felében a függetlenségi czélok magaslanak ki; annak első felét, kiválóan a békealkudozások és békekötések korszakának jelzője illeti meg.

1604-től 1644-ig, tehát 40 év alatt, nem kevesebb mint huszonnégy békealku, és békekötés történt Boeckay Istvánnal, Bethlen Gáborral, a törökökkel és Rákóczy György erdélyi fejedelemmel. Mindezen békealkudozások és békekötések az 1606-ik évi zsitvatoroki békekötés alapjából indultak ki, bár ha ezt a bécsi békekötés ugyanazon évben csak kevéssel előzte meg; de az nem csak, hogy alapjában rossz volt, mit a későbbi szerződésekben magyarázni és szabályozni kellett; de mint azt Ezterházi Miklós nádor, egy, Ezterházi Dánielhez 1642-ben írt levelében megjegyzi: *»az originált nem láttam s*

I.

A békekötés előzményei.

Már tizennyolcz éve folytak a vallási villongások, Európaszerte vér áztatta a talajt, a harcok fúriája, a háború szörnyetege sokkal nagyobb dühvel pusztítottak polgárt, culturát, szenvedélyesebben fenyegették, zsarnokolták a lelkiismeret szabadságát, semhogy annak, a kimerült népek, a fejedelmek, s az egyes államok javára mielőbbi befejezését várni lehetett volna. Sokkal állandóbbnak látszott az, semhogy vége megjósolható lett volna. A német birodalom már-már alapjában szét hullt vala, ha az 1635-iki prágai békekötés nem nyújt II. Ferdinándnak oly nyomatékos befolyást a német rendekre és választó-fejedelmekre, hogy az által némi vigaszul saját magának, s lehet mondani jótéteményül a német birodalomnak, fiát III. Ferdinándot 1636. évi december 12-én római királylyá választathatta, minthogy kevéssel a választás után II. Ferdinándnak csakhamar 1637-ik évi febr. 15. bekövetkezett halála után, ha fia megválasztatása még életében nem sikerül, a trónkövetelők viszáljai siralmas állapotba helyezték volna a német birodalmat. Így azonban III. Ferdinánd egész nyugodtsággal lépett a császári trónra. Ámde ez nem változtatott legkevesebbet sem a dolgok menetén, a háború iszonya folyvást dúlt, változó szerencsével az osztrák császári házra. Banner és Wrangel a svédek élén, Guebrian a francia hadseregben nagy nevet vívtak ki magoknak a harcok esélyei között. A császár részéről Lipót főherczeg, Piccolomini és Hatzfeld viselték a hadvezéri pálcát; míg végre az osztrák ház ellenségeinek csillaga hanyatlni kezdett, s III. Ferdinánd 1640-ik évben Regensburgba a német rendeket birodalmi gyűlésre hívta össze, a mely — már 1613. óta birodalmi gyűlés nem lévén — teljes eredménytelenségével mutatta meg a császári hatalomnak súlyedését. A császári korona egykori fényét még inkább elhomályosítani segített egy ugyanakkor megjelent s »De ratione status in imperio romano-germanico« czimű nyomtatvány, a mely az osztrák házat zsarnoknak nevezi, és

semmi kevesebbet nem akart, mint hogy az Németországból kiűzessék.

Az osztrák ház elleni illetén gyűlöletnek jelenségei csak hatványozták a háborúnak folyvást tartó sanyarúságait, emelték az elkeseredést, melyvel az Németországban pusztított, s a villongásnak aligha vége szakad, ha az a német birodalom költségére, és annak területén tovább folyik vala. Hogy III. Ferdinánd a békére hajlandóbb legyen, arra saját örökös tartományainak pusztítása bírhatta csak, mert míg a német birodalmi rendek követségét, miut szövetséges társait a francia és svéd törekvéseknek, elfogadni, maga elé bocsátani nem akarta eleintén, Torstenson svéd hadvezér sikerei kényszerítették, hogy a német birodalmi rendek követségét 1640-ben már elfogadja a Regensburgban tartott birodalmi gyűlésen, s megengedte a birodalmi gyűlés határozata értelmében, hogy Münsterben és Osnabrückben a békecongressus összegyűljön.

Mialatt Németországban, Szilézia, Morva- és Csehországban a véres harcok koczája eldobva lévén, mind inkább bonyolultak a viszonyok, s III. Ferdinándot ezen ügyek rendezése Regensburgban tartóztatta, az alatt a hazai állapotok is sötét borúként tornyosodtak az ország s a nemzet fölé. A vallási villongások pártokra szakíták a nemzetet, Rákóczy és Bethlen István viszáljai megoszták az erőket, a nádor neheztelése leköszönésében nyilvánult, s bár Ferdinánd el nem fogadá leköszönését, akadályokat gördítettek legjózanabb rendelkezéseinek keresztülvitele elé. Az elnyomottak örömmel látták a svédek hadi sikereit Csehországban, s Rákóczytól várták felszabadulásukat, mert tudták, hogy a svédekkel titkos alkudozásokban van. A vég-házak rongált állapota, a fizetetlen őrségek rokonzátlaniságai, a törökök kirohanásai, portyázó kalandozásai, a véghetetlen sarcolások nyomora, a rablás, dúlás, a falvak felpörkölése már annyira elkeseríté a nemzetet, hogy a békeszerződéssel mítsem törődve, a lehető megtartásra gondoljon. A szárnyaló hírek, hogy a francziák és svédek a portát és az erdélyi fejedelmet folyton támadásra nógatják, a komoly valóság alakját öltötték föl, a mi nem csekély izgalmat költött a király tanácsosai között. Ily körülmények között mentől inkább óhajtá Ferdinánd a törökökkel a békét fentartani, Rákóczy annál jobban fáradozott azon, hogy azt megzavarhassa, a mint hogy a portára július közepén levelet küldött, vádaskodván abban a magyarokra, hogy ezek német társaikkal a törököket kirohanásokkal zaklatják, Ónodnál, Temesvárnál a törököket elfogdosták stb. Bethlen István Rákóczy hadi készülleteiről tudósítja a királyt, s ezen tudósítást azzal tetézi a Rákóczy kikémlelésére küldött Beresényi Imre, hogy a

szultán Rákóczynak könnyen megengedi, hogy az aldunai tartományok vajdájával Magyarországra törjön, a belzavarok, a nép sanyarúsága, a végvárok gyámoltalansága, a törökök portyázó kirohanásai a véghelyekből, a Rákóczy hadkészületei, zsarolás, gyilkolás, pusztító öldöklés jellemzik azon viszonyokat, melyek között Ferdinándnak a békét a törökökkel minden áron fenn kellett tartani, s melyek arra indíták őt, hogy a német birodalmi rendek iránt engedékenyebbé legyen, mire 1639. évben komolyan gondolkozni kezdett a békeszerződés előzményeinek megindításánál. Erre mutat Ferdinándnak 1639-ik évi július 20-án kelt és Schmidt Rudolf konstantinápolyi residenséhez írt levelének fogalmazványja, melyben arról értesíti a residenst, hogy Kunszky János Mihályt, Lipót Vilmos főherceg kamarását, és Izdenczit bizonyos instructiókkal ellátva, a portára küldötte, meghagyván nekik, hogy a reájok bízott ügyeket bizalmasan közöljék a residenssel, s ennek tanácsát és eljárásukban való támogatását kikérjék. Azonban Kunszky és Izdenczi kiküldetése nem foganatosított ez alkalommal, minthogy ugyanezen fogalmazványra 1641. decz. 12-iki dátummal feljegyezve van: »Umbzufertigen an den Schmidt mutatis mutandis als den Izdenczi betreffend.« Nem ok nélkül nyugtalanítá Ferdinándot és főtanácsosait még azon körülmény is, hogy IV. Murád szultán 1640-ik év ápril 8-án meghalt, s utána annak testvére Ibrahim ült a padishah trónjára; s félnie lehetett attól, hogy Ibrahim a folytonos török-magyar esatározások miatt felindúlva, Ferdinándnak a békét fölmondja és hadat üzen.

Ezterházi Miklós nádornak Ferdinándhoz intézett értesítései az ország állapotáról, mindig sürribben érkeztek, s hovatovább, amál sötétebb színben ecsetelé a fennálló béke ellenére a törökök által elkövetett dúlásokat és fosztogatásokat; s végre is oly eseményeket lehetett várni, melyek a szerződésileg biztosított békének a törökök részéről való nyilvános megtörését eredményezhették. Hogy pedig ez bekövetkezhetik vala, már-már várható volt. A török végvárakból intézett kitörések, a hódított faluk számának fokozatos emelkedése, a kivett harács, megötszörözött adókirovás, gyermekek, leányok, asszonyok rabszjira fűzése, a váltságdíjak sok ezerre menő összege: elviselhetlenné tette az állapotokat. A megtorlás, a bosszúállásnak mesterségesen visszatartott, elfojtott tüze bizonyára lángot vet, és kívánt ürügyül szolgál vala, a határtalan önkényvel kormányzó bégeknek, pasáknak, szandzsáknak arra, hogy a békét nyilvánosan megtörjék. A mozgósított és csoportosított seregek támadásainak, melyek a nem hódolt részeket előzőnlötték, azoknak oly állapotban, minöben a kizsák-

mányolt nép, a fizetéstelen katonák, és az elhanyagolt, dűledező fölben levő végházak voltak, ellent nem állhatnak vala.

A nádor előterjesztéseinek és véleményének végre-valorára mégis lett annyi eredménye, hogy midőn Ferdinánd tanácsosai, s a bécsi hadi tanács belátták a bekövetkezhető veszélyt, mely a fentemlített körülmények között, a hazát és ez által magát a birodalmat érheté: Ferdinánd kiadta 1640. ápril 25-én a rendeletet, a végházak jókarba való helyezése iránt. Ezen királyi parancs kiadása szerencsétlenül épen azon időtájban történt, midőn Ibrahim, az új szultán, trónra léptének híret Ferdinándnak hírvil adandó volt, s az ezzel megbízott török követ, kinek az új szultán békés hajlamait is tolmácsolnia kellett, épen Győr vidékén járt, hogy onnan Bécsbe menjen. A követet még el sem fogadá Ferdinánd, midőn a végházak fölszerelése elrendeltetett, s csak öt nappal később t. i. május 1-én bocsáttatott Ferdinánd elé; ¹⁾ a ki Ibrahim szultán nevében a béke további fentartását oly kikötés mellett ajánlotta föl Ferdinándnak, hogy a lengyeleknek segédelmet ne nyujtson. ²⁾ Ugyanazon időben jelezé Ibrahim, ünnepélyes követségek által, a többi európai udvaroknál is trónra léptét. Oroszországból gyorsan érkezett az üdvözlő követség Ibrahimhoz a fényes portára, kijelentvén, hogy a kozákokat, az ellenök készülő török hadjárat alkalmából segíyezni nem fogják, ³⁾ a velencei követet Foscari Pétért biztosította a porta a capitulatio megújításáról; ⁴⁾ Cesi francia és Saccville angol követ Ibrahim által a régi barátság fentartásával lett kecsgetve. ⁵⁾ A perzsa követet Ibrahim chánt, ki az új szultánt trónra lépte alkalmából üdvözölni jött Stambulba, ünnepélyes kihallgatáson fogadta Ibrahim szultán. ⁶⁾

Nem oly könnyű volt azonban Ibrahimnak ügyeit Ferdinánddal — daczára a török követ által tolmácsolt békeigéreteknek, — elintézni, mert egyrészt a magyarországi végváraknak elrendelt fölszerelése, a zaklatott nép kitörni készülő bosszúvágya, ha mindinkább kétségesebbé tette a törökök magatartását, még nehezebbé vált az, az által, hogy Ferdinánd folyvást késedelmezett egy követség küldésével Ibrahimot a fényes portán üdvözölni. Mit pedig annál inkább kell vala Ferdinándnak tennie, mert a törökök folytonos portyázásait, s a törökök által legújabbán meghódított községek aggályos szaporodását, a magyarságnak legalább látszólagos

¹⁾ Ortelius redivivus I. II. pag. 130; ²⁾ u. a. u. o.; ³⁾ Schmidt Rudolf német residens jelentése, cs. titk. levélt. ⁴⁾ a capitulatio megújítása a velencei levéltárban. ⁵⁾ Schmidt jelentése a cs. tit. levélt.; ⁶⁾ Rau Salua. ebrar. 427. lapon.

megnyugtatósa végett is, a lehető legszűkebb határok közé kellett volna szorítani az által, hogy a portánál általa kért, s a határok szabályozásához kiküldendő Kapuzzi basa mielőbb megérkezzen a határokra. De Ferdinánd nem sietett a követküldéssel, s csak akkor kezdett arról gondolkozni, midőn a németországi rendekkel némileg kibékülve, Schmidt Rudolf konstantinápolyi residens által július 5-én kelt levelében figyelmeztetett oly körülményekre, melyek a halogatás veszélyeire reámutatva, kétségtelenné tették az üdvözlő követküldés szükségességét. Ugyanis arról értesíti Schmidt Rudolf Ferdinándot, ¹⁾ hogy a kért kapuzzi basa nemsokára a határookra indul, hogy a török és magyar határok kérdését a helyszínen szabályozza, a miért is immár szükséges, hogy a császár is a maga részéről egy előkelő személyt küldjön oda, a kivel a commissio a fölmerült ügyet mielőbb elvégezze. Irja továbbá — levelének ez lévén sálypontja — hogy a nagyvezér igen kívánja egy nagy követség küldését a fényes portára, mert ha ezt sokára halasztják, úgy, mint az Internuncius küldését, akkor bizony nagy akadályokra és ellenségeskedésre találand. Jellemzi továbbá a nagyvezért mint elhatározott, komoly, dühös embert, de a ki az előzékenységben senki által magát fölülmúlni nem enged. A nagyvezér az országot absolut kormányozza, saját akarata szerint cselekszik. S a mi méginkább szöveget üthetett Ferdinánd fejébe, az Schmidtnek azon tudósítása volt, hogy a nagyvezér igen szívesen fogadta a perzsa követet. Igéri végre, ha mit ez irányban megtudhat jövőre, arról majd értesíti Ferdinándot.

Ferdinánd azonban a jelzett körülményeket még mindig nem vette, s a németországi rendekkel való viszálykodása miatt, talán nem is vehette még kellő figyelembe. Ferdinánd, hogy magát és országait, kivált pedig Magyarországot és Ausztriát a törököknél a béke fentartása iránt biztosítsa, még mindig késedelmezett elhatározásában a portára küldendő követ-ségre nézve. S míg Ezterházi Miklós nádor, látva a bekövetkező veszélyeket, melyek a török végházakból egymást érő kitörések által előállhatnak; a budai pasához internunciusokat küldött a békekötés féken tartása czéljából: az alatt a török csapatok elbizakodva a védtelen nép úgyszólván megparancsolt tétlenségén, a békekötés kihívó megtörése által annál inkább bebizonyítani látszottak a nádor aggodalmát, hogy a török hadak nyíltan is megkísérlik az amúgy sem tartott béke felbontását. Hiába zaklatta a nádor leveleivel, értesítéseivel a császárt, hogy ha nem intézkedik a béke háborítlan megtartása

¹⁾ Okmánytár II. szám.

iránt a törökök részéről: nem áll jól érette, ha a nép önvédelmi harezban keresve boszújának kielégítését, önmaga nyujtand okot oly háború kitöréséhez, mely ha elsodorja Magyarországot, végzetes lesz az Ausztriára s Ferdinánd örökös tartományaira nézve is.

Látván mindezeket a nádor, nem tagadhatá meg magyar voltát, s hazája sorsát szívén hordva, 1640-ik évi szeptember 7-én a magyar cancellárhoz irt levelében, ¹⁾ erélyes vonásokban adta elé nézetét a helyzet iránt, s véleményét, miképen óhajtaná a törökök szemtelenségeit kellő határok közé szorítani, s nézetét a portára mielőbb küldendő követ-ségre nézve: hogy a törökök hallatlan kicsapongásai megszűnjenek, a béke fentartassék, a kihágások megbüntettessenek, s Ibrahim az új szultán az 1627-ik évi szőnyi békét fentartsa, s azt, mely már öt év múlva lejárandó, esetleg meghosszabbítsa.

A nádor ezen levelében értesíti a cancellárt, hogy a budai vezér pasához immár elküldötte követeit, s az azoknak adott utasításokat mellékeli. Minő eredménnyel jártak követei a budai pasánál, jelentéseket Brututti tolmács által lefordítva ime átküldi. Láthatók abból — mondja továbbá — a törökök hallatlan hódoltatásai, a kik azt tartják, hogy mi ellenök semmit sem merünk tenni, s kétségtelen, hogy jövőre még nagyobb merényletektől sem fognak tartózkodni; azt hiszik, hogy mindez, ha valami egység történik, úgy is büntetlenül marad. A nép pedig — írja folytatólag — oly keservesen érzi, ha ők mindenben engedelmeskednek a császár parancsának, s mégis nap-nap mellett jobban elnyomatnak, meghódoltatnak, minthogy senki sincs, a ki a törököknek ellentálljon, és bosszút vegyen rajtuk. Kéri ő felségét reudelje el, hogy már valami példa álltassék a törököknek, mert míg ez meg nem történik, addig azok nem fognak tartózkodni a kihágásoktól, s mert ez által a nép csüggedő lelke is fölemeltetnék. Ezt kívánják — úgymond — nyilvánosan a vármegyék és a végbeliek, minthogy ők fégyvertelen kézzel a törökség prédájául esnek, ezek bármit büntetlenül tehetnek, nekik pedig a megtorlás eltiltatott. Kívánja tehát, hogy reménységben legyen a nép, nekik némi vigasz nyujtassék.

A nádor kifejezést ad azon meggyőződésének, hogy ha a törökök kihágásai megbüntettetnének, annak semmi nagyobb kellemetlenségű következménye nem lenne, mert hiszen maga a porta is keresi az alkalmat a kiegyezésre, s nincs módjában, hogy valami nagyobb műveletet kezdjen, mert úgy a muszkák-

¹⁾ Okmánytár III. sz.

kal mint a tatárokkal, valamint a perzsákkal is elég dolga van a mint azt a nádor követei Budán hallották.

Kifejti továbbá szükségét annak, hogy a portára valami követség küldessék, mely a sérelmeket a nagyvezérnek előadja, s azt a szultánnak is beterjeszse, a mi által kétségtelenül eléretnék az, hogy maga a porta sürgetné a commissio kiküldését, mi által a béke megerősíthetnének, s végét lehetne vetni a törökök kicsapongásainak, s mind ezek fölött az elkeseredett népnek, és végbelieknek is elégtétel nyujtatnék, azon fölül pedig ez által ő felsége dolgai is megkönnyítenének a birodalomban, s minthogy már ez ügyben a vármegyék is nyilatkoztak, könnyű lenne nekik is ellentállani, ha a törökök megkísérlenék is a kihágások további elkövetését. Hivatkozik a császár minisztereinek, az esztergomi érseknek egyértelmű nézetére, a ki már száz lovaszt össze is szedett, s azokat Érsekujvárra küldötte.

A portára küldendő követre nézve a nádor azon véleményt adja, hogy ezen megbízásra alkalmas lenne Spáczay Márton komáromi vice-kapitány, vagy pedig Izdenczy András. Az utóbbit inkább ajánlja azért, mert nem volna helyes, a komáromi főkapitány távol létében, onnét az alkapitányt is elvinni.

Kéri ő felségét, hogy a portai követ küldését ne halasztgassa, mert most híre van annak, hogy a szultán az itteni végekből a katonaság egy részét a perzsák ellen szándékozik küldeni.

Nagy megdöbbenéssel írja azon értesülést, hogy ő felsége, némely tanácsosainak előterjesztésére, Pettingert akarja a portára küldeni. De bárki menjen is a portára, csak legyen az elővigyázó, értelmes és a magyar dolgokban járatos. Írja továbbá Questenberggtől, a főhadit tanács elnökétől kapott levél alapján, hogy a kiküldendő követ ez alkalommal nem lenne megbízva a portánál a törököktől szenvedett sérelmeket és sanyargatásokat előadni. Már pedig ezt, véleménye szerint, vajmi nehéz lenne elkerülni, s hogy ha már a császár üdvözlétének átnyujtása alkalmával a követ azt nem tehetné, legalább az ottani residensnek küldessék meg az, hogy az ott a magyarság sérelmeit a szultánnak átadja.

Hogy minő nagy visszatetszést okozott a nádornál a Pettinger küldetésére vonatkozó hír, ennek említett levelében két helyen is kifejezést ad, s az isten szerelmére kéri ő felségét, hogy ha már más tekintetből nem, legalább azon okból küldjön követül valakit a magyarok közül, hogy ő felsége rossz emberei által gyanúba ne vétethessék, s ha ezt ő felsége még sem tenné, legalább egy arra alkalmas embert

küldjön, csak ne Pettingert. Elmondja, hogy már ez előtt is a magyarok közül többen megbizattak ily küldetéssel, s mindannyian becsülettel megfeleltek feladatuknak. Így a többiek között Miksa császár alatt Balogh István, első Ferdinánd alatt Nyáry István, Chutak érsek, Verancz Antal, Zay, Liptay Imre. Izdenczy András ez idő tájban is a nádornál tartózkodván, a ki késznek nyilatkozott a követség elfogadására, s csak annyi költséget kíván, mint az előtt másoknak is adni szoktak; öt újonlag melegen ajánlja portai követül. Ha pedig Pettinger küldetik, a ki öreg, és nem is érti a magyarországi dolgokat, itt az elkeseredés, és a láрма még nagyobb lesz, mint a minő az már mostan is. Ferdinándnak magyar tanácsosai, az ország helyzetéről élénk színekben rajzolt levelét szeptember 22-én tanácskozás tárgyává tették.¹⁾ Meltányolták bár a nádor véleményét, és hazafiúi aggodalmait; de a teendők iránt a tanács nézete nem egészen egyezett a nádoréval; nem kivált abban, mely a törökök kihágásainak nyilvános megtorlását illette. A tanács a nádornak a cancellárhoz intézett értesítéséből ő felsége részére kivonatot készítvén, azt a következő véleménynyel terjeszté, a még mindig Regensburgban időző Ferdinándhoz: az összes magyarok véleménye szerint a törökök kicsapongásait megfékezni, és a faluk hódításaitól visszatartani csak a megtorlás útján lehet bár, de hogy ebből nehéz következmények ne származhassanak, a nádor véleményének valamit engedni kell. A nádornak tapintatos eljárás ajánlandó, ha az ő becslése szerint a véghelyek kellőleg ellátva vannak a vármegyék által, hogy az elkeseredésében zúgolódó nép ne panaszkodjék, hogy a törökök prédájának van odadobva. Az ő felsége által kinevezett és küldendő portai követ iránt azt lehetne írni a nádornak, hogy régi szokás szerint, erre nézve ő felsége más tanácsosainak véleményét is ki fogja kérni. A portára küldendő követ iránt a tanács, megegyezőleg a nádor véleményével, azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy a törökök kicsapongásainak véget vetendő, szükségesnek látszik, mielőbb csak lehet, a portára egy okos embert követségbe küldeni. Javasolja e tisztséggel, Pettinger mellözésével, Izdenczy Andrást megbízni; a ki a szultán üdvözlése mellett, a béke fentartását is felajánlja; és kívánja: hogy a fényes porta által a törökök oly gyakori, és annyiszor ismételt kirohanásai megszüntetessenek.

A nádor véleményének két lényeges pontját tehát, t. i. Izdenczy küldetését Pettinger helyett, s a sérelmek előadását a portán magokévé tették. S ha nem javasolták is a törökök

¹⁾ Okmánytár III. sz.

kicsapongásainak megtorlását, annyit mégis megengedhetőnek találtak, hogy e részben a nádor discret intézkedéseire szemet hunynak.

El nem odázhatták magoktól a meggyőződést, hogy ha a zaklatott népen valamikép segítve nem lesz, ha a rablások, adózások, a hódoltatás ellen legalább látszólag nem védelemzik, ez Rákóczy György pártjának malmára hajtja a vizet, s a török portával szövetséges Rákóczy annál könnyebben zavarhatja meg a Ferdinánd és Ibrahim között elért óhajtott béke megújítását, minthogy erre különben is törekedett.

Néhány nappal azután, hogy a tanács, Esterházi Miklós nádornak a cancellárhoz intézett javaslatait tanácskozása tárgyává tette, hogy azt erre vonatkozó véleményével a császárhoz fölterjessze: Lippay György egri érsek szeptember 25-ről Regensburgból már értesíté Esterházit, hogy a tanács a törökökre vonatkozó nézetét el nem fogadta; de annak érélyes előterjesztésére Pettinger ellenében, a nádor által ajánlott Izdenczy Andrást, választotta Ferdinánd a portára küldendő követül.¹⁾

A török-magyar viszonyok orvoslására a nádor által tett lépések első eredménye, a nádor győzelme lett a bécsi főhaditanács ellenében, a mennyiben, ennek javaslatával szemben, nem Pettinger, hanem Izdenczy jelöltetett ki a követségre. Hogy pedig Pettinger a főhaditanács jelöltje volt, az kitűnik később azon akadályokból, melyeket az Izdenczy elutazása elébe folytonosan gördített, midőn már az Ferdinándnak az Ibrahim szultánt üdvözlő levelével kezében, útra nem kelhetett, a főhaditanács hátráltatása miatt. Az Izdenczynek adandó követutasítás képezé most már gondját a nádornak. Ennek kidolgozására oly anyagot kelle összegyűjtenie, melylyel egyrészt Ibrahim üdvözlése mellett, a béke megújíthatásának kilátását reménylenie lehessen; másrészt pedig addig is, míg az létesülhet, a törökök kicsapongásait megfékezve, zsarolásukat korlátok közé szorítva, az elnyomorodott népet lábra állíthassa, s az elkezeredett kedélyeket lecsillapíthassa, nehogy az a nyilvános megtorlás fegyverét kezébe ragadva, előre is veszélyeztesse a megújítandó béke művét.

Ferdinánd, magyar tanácsának véleményét a magyar-török viszonyokra nézve, a fennálló béke megtartását illetőleg, elfogadta. Felszólítást intézett Lósy Imre esztergomi érsekhez, hogy a portára küldendő követnek útasítására vonatkozó véle-

¹⁾ Magyar történelmi tár X. köt. 89. lapon: Horváth Mihály kismártóni regesták.

ményét, különösen pedig a törökök kirohanásai, hódoltatása és a béke ellenére elkövetett adók zsarolása tárgyában véleményét beterjessze. Az esztergomi érsek Nagyszombatból október 28-án kelt fölterjesztésében¹⁾ be is nyújtotta a császárhoz véleményét. Az érsek, fölterjesztésében különös súlyt fektet arra, hogy a törökök kihágásai, mint a melyek a béke alapjait halomra döntik, a portának beható magyarázatok mellett tudtára adassanak. Szükségesnek tartja ezen álláspontot a portánál érélyesen fentartani; minthogy a békeokmányok alapján meg lett határozva, hogy a véghelyeken, de kivált az esztergomi praesidiumhoz tartozó helyeken, az adózó és meghódolt faluk száma 60-nál több ne lehessen. De ez épen nincs úgy, mert a törökök igen sok falut tüzzel-vassal a hódoltságra kényszerítettek, s még most is kényszerítenek, s a melyek soha a hódoltsághoz nem tartoztak. Nincs helység — mondja továbbá — a hol a legsanyarúbb munka felrovása mellett, az adót háromszor, négyszer nagyobbra nem emelték volna. Elősorolja, hogy a békeszerződés daczára a hódolt falukon lakó nemesség is erőszakosan adózásra kényszerítetik.

Mindezen sanyarú állapotok megszüntetésére nézve az egyedüli eszközt csak abban találja az érsek, ha a régi commissiók példájára, ismét kiküldetnék egy ilyen bizottság, mely a békeszerződés megtartását biztosítani hivatva volna. A miért is a fényes portára küldendő követ utasítandó lenne a legnagyobb okossággal és ügyességgel, de egyszersmind elővigyázattal is oda törekedni, hogy a törökök részéről egy bizonyos határidő alatt ilyen bizottság küldessék ki; s ha a fényes porta ez irányban nehézségeket nem teend, biztos jeléül vehető annak, hogy a békét énn akarja tartani. Ha pedig erre a porta hajlandó nem volna, akkor a törökök csak alkalomra várnak, hogy a békét megtörjék. Főlemlíti még, hogy ő csak általánosságban jelzi azon végtelen kihágásait a törököknek, melyeket nap-nap mellett elkövetnek, minthogy a nádornál a törökök kihágásainak hosszú lajstroma immár megvan, s nem kétli, hogy arról már ő fölsége is tudomással bír.

A portára küldendő követség ügye vajmi lassan haladt előre. Hónapok váltak szükségessé arra, míg a követ személyére nézve megállapodás történtetett. Hónapokat igényelt a követ utasításának kidolgozása, s míg ez annyi retortán keresztül haladva végre elkészülhetett, az idő mindinkább haladt, az ország mind több dúlásoknak, a nép nagyobb romlásnak volt kitéve. Hiába sürgeté a nádor a követ mielőbbi elküldését, késlelteté azt egyrészt a bécsi fő hadi tanács, másrészt a külső

¹⁾ Okmánytár IV. sz.

formalitások szigorú megtartása, melylyel a követ utasításának elkészítése körül eljárak. Magyar tanácsosai közül, Czobor Imre, még szept. 22-én a császárnak Regensburgban kelt levele által felszólítottatott, hogy véleményét a portára küldendő követ utasítására vonatkozólag betejeszze. Czobor Imre a császár felszólításának vajmi későn tett eleget; s ebbeli javaslatának fölterjesztését november 2-án küldötte fel Halicsou kelt levelében. ¹⁾ Czobor Imrének positiv javaslata nem volt, s elég naiv őszinteséggel bevallja, hogy ő bizony a török ügyekben teljesen járatlan, tehát bővebb véleményt adni képtelen. E szempontból helyesnek tartaná, ha ő fölsége elrendelné, hogy a nádor a consiliariusokat magához összehívna, hogy együttes tanácskozások alapján, a kellő útát és módot a követ utasítására nézve, bár ha ezt fontosnak nem tartja, megtalálhassák.

Míg a nádor megfeszített erővel dolgozott az internuncius mielőbbi elküldése mellett, Questenberg elegendő utat és módot talált a bécsi fő hadi tanács által arra — a mint feljebb is említém — hogy az internuncius elindítása hovatovább késleltessék; s még mindig csak azon az állásponton volt, hogy a porta előtt a későre maradt követküldést mentegesse, s nem talált egy szót sem védelmére a magyaroknak, azon alaptalan rágalom ellen, melylyel Ali csauz előtte a magyarságot vádolta, s inkább tetszelgett magának, igen udvarias kifejezésekkel a törököket okolni a késő követküldésért, mintsem hogy erélyes föllépéssel Esterházi törekvéseit támogatva előbbre vitte volna a megkötendő béke előmunkálatait. Pedig erre sem a keresett, sem az adott alkalom nem hiányzott, nem kivált akkor, midőn Ali csauz Bécsben Questenbergnél kihallgatáson volt.

Ezen kihallgatásról írja Questenberg november 12-ről Ferdinándnak Regensburgba, ²⁾ hogy a fényes portán és általában Törökországban nagyon csodálkoznak azon, hogy viszont üdvözlétül Ibrahimhoz még mindig nem küldöttek követet, s hogy a Budára érkezett vezért nem fogadták úgy mint az rendszeren történni szokott, miért is a végbeliek azt hitték, hogy már nem is gondolnak a békével, a miből az elkövetett ellenségeskedések támadtak, s mindig a magyarok nyughatatlan volta okozta a törökök kihágásait. Questenberg erre az elkövetett követküldést mentegette ugyan, hogy annak oka a törökök, de hogy már gondolnak arra, hogy egy internunciust a portára küldjenek. A Budára érkezett pasának szokott, de elmaradt fogadását azzal hátrította el, hogy ennek is a pasa az oka,

¹⁾ Okmánytár V. sz. ²⁾ Okmánytár VI. sz.

mert nem notificálta az udvarral megérkezését. A magyarok nyughatatlansága iránt tett vádat azonban agyonhallgatta.

Kérdőre vonta továbbá Ali csauz a törököknek november 4-én Győrre való rohanásáért, s hogy Hosszutóthi veszprémi főkapitánynak elfogatását, ki ellenök semmit sem tett, mivel meintegethették, s a kivel oly keményen és nyomorultán bánnak, miért vetettek olyan sarcot, a mit ő és összes barátai kifizetni soha sem képesek. Erre Ali csauz Kéry Jánosra mutatott, a ki a szolnoki béget oly keményen megsarcolta.

Questenberg feladatának szempontjából, mint a bécsi fő hadi tanács elnöke, Ali csauz a vezér követe által oda akart hatni, hogy Ali a haza térendő vezért előnyösen informálja, s hogy a törökök kihágásainak elmulasztott kiegyenlítését a vezér által eszközöltesse. Ez ugyan némileg enyhítheti vala a nép sanyarúságát, de épen nem vitte előbbre a már úgy is hátráltatott követküldés mielőbbi foganatosítását.

Esterházi Miklós — ki a követküldésnek Magyarországon szempontjából főmozgatója volt — a nádor vállain leködt az utasítás elkészítésének fő súlya. E bölcs előrelátó államférfi, tiszta magyar hazafi tapasztalatától, nagy műveltségű elméjétől, s a politikában ritka jártassággal bíró tudományától nem is lehetett egyebet várni, mint hogy eme feladatának teljes mértékben meg fog felelni. E várakozásnak csakugyan meg is felelt. Esterházy a szűk látkörű politikai határról oda irányozá figyelmét, a hol véleményének hathatós támpontot lelve, magasabb politikai indokokból, biztosra vehető az eredményt, mit a portára küldendő követ utasítása által elérni akart. Útját óhajta egyengetni azon bekövetkezendő békekötésnek, melyre hazánknak vajmi nagy szüksége volt, hogy az előbbeni békekötések mindennapi megsértése a törökök részéről valahára megszűnjék, a zaklatott nép lábra állhasson, s a fényes porta mintegy kényszerülve legyen, a békét fentartani nem csak, de azt újból is megkötni.

Esterházi nov. 14-én kelt ¹⁾ javaslatában mindenekelőtt reá mutat azon okokra, a melyek a fényes portára külszonyai miatt teljes erővel oda hatnak, hogy Ibrahim szultán előtt a követ küldése és a béke megújítása óhajtott legyen. Azon nézetének ad a nádor kifejezést, hogy, Törökország a mult években Babylonia ellen viselt hadjáratai által nagyon ki levén mérülve, ez idő szerint a mostani szultán sem képes országát erősebb lábra állítani, s ezért kívánatos Ibrahim részéről a béke, és követküldés is. Bizonyos, — írja, — hogy a török császárnak sem a perzsákkal, sem a muszkákkal békéje

¹⁾ Okmánytár VII. sz.

nincsen, s úgy látszik, hogy a muszkák ellen Asap visszaszerzése miatt indít támadó háborút, minthogy e hely a törökökre nagy jelentőséggel bír. De mert — fejtegeti tovább — Asaphoz hozzáférni vajmi nehéz, s a törököknek száraz földön csak Lengyelország határaitól lehet odáig jutniok, mit hogy a lengyelek megengedjenek, alig hiheti. A fekete tengeren oda hajóznok nagy veszedelemmel járna, a víz sekélysege miatt Asap körül nagyobb terhes hajók ki nem köthetnek; s így a hadihajókat a tenger torkolatánál kellvén hagyniok, hadseregeket részint a hajó őrizete miatt, részint pedig a támadás céljából meg kellene osztaniok. Ezen okoknál fogva, bárha a törökök a támadó hadjárat látszatával bírnak, melynek jelvényeit Konstantinápolyban már ki is tüzték; mindezek daczára, készüldésük azt mutatja, hogy inkább a perzsák elleni védelemre készülnek. Esterházi éles politikai látásával kihozza ebből, hogy Ibrahim szultán trónra lépését jelentő követ Bécsben ezért szabta a béke fentartásának feltételét ahhoz, hogy a lengyelek Ferdinánd részéről támogatásban ne részesüljenek; s ezért kívánatos a portára nézve a béke, hogy az által a perzsákat megfélemlitse, s ezért sürgeti oly igen a nagy követség küldését.

Esterházi az ünnepélyes követséget ilyen körülmények között nem tartá időszerűnek, nem a fennálló békekötés pontja szerint sem, s csak egyszerű internuncius küldését javasolja, ki az új szultánt üdvözlendő, annak a jó szomszédságot és békét felajánlja; tőle pedig ugyan azt kérje, de egyszersmind mondja el neki, hogy alattvalói mennyire vétének a jó szomszédság és béke fogalmai ellen.

Félni lehet attól — írja tovább — ha az első kihallgatásnál csak ő fölsége üdvözetét tolmácsolandja, s a béke megerősítéséről semmit sem említ — hogy egy másik kihallgatásra nem is bocsátják. Így vajmi csekély eredménnyel térne vissza a kiküldendő internuncius. De nem is lát abban semmi illem-szabályellenes dolgot, ha a szultán is megtudja, hogy alattvalói a békekötésnek csak egy pontját is alig tartották meg. Ha kislelkűeknek mutatkozunk, s a szultán miniszterei mindenről tudnak, következtetni lehet ebből, hogy még nagyobb sérelmeknek lesz az ország kitéve, mint eddig vala.

Esterházi Miklós ezután öt pontba foglalja mind azt, a mit a portai követnek utasításul adatni jónak lát. Az első pontban óhajtja, hogy az internuncius ő fölsége személyének méltóságát szóval és tettel képviselje, hogy tapintatosan, okosan és bátran lépjen föl, mint ha milliók állanának háta mögött. Ő fölsége tekintélyét saját halálának is eleibe tegye, mint-

hogy a törököknél, különösen a tekintély föntartása, a bizalom indoka.

A második pontban bizonyosnak tartja, hogy a porta nagy követség küldését kívánja, de mert ez nagy költséget okoz, nem óhajtandó. Az internuncius jó szóval és reménységgel tarthatja a fényes portát, úgy, hogy ha ő kellőleg kielégítve bocsátatik el, s ha a megsértett békét helyreállítani törekesznek: akkor a nagy követség is bekövetkezik.

A harmadik pontban kifejti nézetét a fennálló béke alapjára nézve; mondjuk — írja — és azt tartjuk, hogy mindkét részről békénk van, nem is volna helyes a tanácsn kivül más képen nyilatkozni. De ha jól átvizsgáljuk az okleveleket, a békének alig — vagy épen semmi alapját sem találjuk bennök. Ha az elhalt szultán adott is valamelyes levelében békemeghosszabbítást, mi azonban erről a törököknek semmi viszonzagos biztosítást nem adtunk. Ily körülmények között mily veszélyes oly hatalmas császárral kétes és bizonytalan békében élni, azt mindenki beláthatja. Ha a birodalom ügyei oly állapotban volnának, hogy az általános béke megkötetnék, vagy a békét elodázni kellene, akkor annyi keresztény országnak megrázkodása után nem gondolnánk a törökök elleni hadra, de így a béke állandósításának legjobb módját abban látja, ha a sérelmek a portánál beterjesztetnek, és sürgetőleg kívánjuk a bizottság kiküldését, mely a békét megállapítsa. Hogy ez megtörténhessék, szükségesnek látja a megyebeli katonaságot a kiküldendő bizottság oldalához rendelni, mert csak így lehet a törökökkel valamit végezni, és a békét állandósítani.

A nádor, véleményének negyedik pontja szerint, nem tartja szükségesnek a sérelmek hosszú lajstromát a portára vinni; elégségesnek hiszi, ha csak általánosságban feltüntetik előttök, hogy a békének egy pontja sincs, melyet meg nem sértettek volna; s a melynek részletes elsorolásával nem akarjuk a portát terhelni. Ha azonban arról meg akar győződni, küldjék ki a kapuzzi pasákat, s a kihágások megszüntetésére bizottságokat nevezzenek, s mi nekik mindent felderítünk és megmutatunk. Azonban az internuncius kezénél legyen a sérelmek összeírása, hogy azt kívánatra előmutathassa.

Végre az ötödik pontban ajánlja a nádor, hogy az internuncius útját minél gyorsabban megtegye. Sehol ne tartózkodjék, s úgy az úton mint Konstantinápolyban is szemfüles legyen a törökök ténykedése iránt. Tudja meg vajjon hová hajolnak, mint állanak ügyeik a perzsákkal; a francia követ minő időben s minő becsülésben van nálok, mit beszélnek az erdélyi fejedelemtől, s minő érzellemmel viseltetnek irányában;

mit beszélnek az oláh- és moldvaországi vajdákról, s vajjon Máthé vajdát ki akarják-e még zavarni, s ezekről ő fölségének minél gyakrabban bizonyos titkos jelekkel írjon. — Utasításul kívánja még adatni, hogy ő fölsége portai agensével jó viszonyt tartson fel, a mit mindenek előtt szükségesnek tart.

Esterházi a mély belátású, éles eszű államférfiú, a magasabb politika körültekintésével állapította meg véleményét a portára küldendő követ utasítására nézve. Azonban mind az esztergomi érsek nézete, mind pedig a nádor javaslata a meghányás nehéz munkájára várt.

Ferdinánd magyar tanácsa, úgy az esztergomi érsek, mint a nádor véleményét, a portára küldendő követ utasítására nézve tanácskozással alá vette. Első fogalmazványa ¹⁾ a tanács nézetének oda terjedt, hogy a követ a béke fentartása érdekében, a sérelmeket, ha lehet, az első, ha pedig nem lehetne, a második kihallgatáson adja elő, s kivált fősúlyt fektet a végbeli törökök kirohanásaira, kik minden módon azon vannak, hogy a béke felbontassék. Terjeszse elő a követ a békepontozatokat vagy a szultánnak, vagy a nagyvezérnek, a mint kívántatni fog. Az érsek véleményét, de megváltoztatott sorrendben, elfogadja mind. A többi pontokban a nádor javaslatát majdnem szóról-szóra átveszi, és támogatja.

Ezen megállapodás első fogalmazványa csak stylaris eltérést tüntet föl a másodiktól; ²⁾ mely már mint megállapított szöveg, felsorolja mind azon pontokat, melyek az esztergomi érsek, és a nádor javaslatában foglaltatnak, s a melyeket a tanács is magáévá tesz.

Azon idő alatt, míg az esztergomi érsek, a nádor és a magyar tanács véleménye a portai követ utasítása iránt, a magyar kancelláriához jutott, hogy ez döntő javaslatával azt megállapítva, a császárhoz megerősítés céljából fölterjeszse, az alatt a nádor rendeletet kapott Regensburgból, hogy Izdenczy Andrást, mint a kiszemelt internunciust, Regensburgba küldje. A nádor eme rendeletnek eleget téve, november 12-én írja a császárnak, hogy Izdenczyt már útnak eresztette Regensburg felé, s hiszi, hogy Izdenczy eme föladatának teljesen megfelelel, s azt is tudja, hogy a porta nem csak nagyon várja ezen követséget, hanem ünnepélyes nagy követség küldését óhajtja, a mit azonban ő nem tanácsol. A nádor ezen levélben érinti Questenbergnek hozzá intézett sorait is, melyek által Questenberg, a főhadi tanács elnöke, ellenzi azt, hogy a követ által a portánál bármi más is előterjesztessék, a császár üdvözlétén kívül. Ezen körülmény, úgy a nádort és az eszter-

¹⁾ Okmánytár VIII. sz. ²⁾ Okmánytár IX. sz.

gomi érseket valamint az ország főurait és a magyar nép lelkületét nagyon szomorúan érinté.

A fő hadi tanács elnökének ezen ellenkezése, a magyar kancelláriának elégséges indokul szolgált arra, hogy a véglegesen megállapítandó követségi utasítás alkalmából, a hozzá beérkezett vélemények iránt nézetét bővebben kifejtse, s a császárhoz fölterjesztendő javaslatában a nádor és az esztergomi érsek nézetéhez álljon, s latba vesse befolyását ott, hol az által, ha a sérelmek a portánál elő nem terjesztetnek, a béke megszilárdításának műve veszélyeztetve lehetne.

A magyar kancellária ilyen körülmények között november 27-én ¹⁾ tárgyalás alá vette a portai követ utasítási ügyét.

A nádor és az esztergomi érsek véleményét majdnem szóról szóra átvevén: saját nézetét a következőkben fejezte ki: az internuncius mindenek előtt a császár nevében viszont üdvözölje Ibrahim szultánt trónra lépte alkalmából, ajánlja föl a császár jóakarátát s barátságát és a béke fentartását. Bárha a török internuncius, a törökök által a béke alatt elkövetett sérelmek ügyében itt semmiféle említést sem tett: mindazonáltal szükségesnek látja a kancellária, — nehogy ez által a félelem jelét észlelhessék, — nehogy a rendtelenségek tovább tartsanak, s a lakosság roppant kárával, a béke illetén megszegése nyílt háborúra adjon alkalmat, de kivált ő fölségének, a vármegyéknek adott ígéleténél fogva, hogy az internuncius a sérelmeket a portán előadja. Annál is inkább tegye ezt, mert a szegény elsanyargatott végbeli népség, a törökök kirohanásai ellen, sem fegyveres kézzel magát meg nem bosszúlhatja, sem pedig a törökök által folyton okozott elviselhetetlen károk meg nem szüntettetnek.

Ezen segíteni csak úgy lehet, ha a sérelmek, a nádor és az érsek véleménye szerint, a fényes portán az internuncius által előterjesztetnek.

Fontosnak és mélyrehatóknak tartá a kancellária véleményében azon kérdés eldöntését is, ha vajjon az internuncius által, a commissio, vagy béketárgyalás kéressék és kívántassék-e, vagy ne? A commissiót illetőleg, javallva látja azt, a nádor azon nézete által, melylyel a békekötés létezését kétségbe vonja, minthogy a törökök kezénél erre vonatkozó okmány nincsen; s a commissio által ez is rendbe hozható lenne. Ez alkalommal tehát a fennálló béke nem csak megerősíttetnék, de az több évre is kiterjeszthető volna. A törökök végtelen telhetetlensége ellen meghatározandó lenne az adózó

¹⁾ Okmánytár X. sz.

és hódoltsági faluk száma is, nem különben a károk pótlása, a foglyok visszabocsátása, az erőszakkal hódoltságra kényszerített faluk fölszabadítása is ezen commissio végzendőihez tartoznék.

Fülemli ezek után a kancellária azon fontos indokokat, melyek az ily commissio kérése és kiküldése ellen nehezülnek, s melyek akadályokat okozhatnának a béke további fentartásának; de végre is azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy arról az internuncius említést tegyen a portánál. Utasíttatni véli az internunciust, hogy mindezekre a választ bevárja, s maga hozza el; de ha ezt a portán nagyon halasztanák, bizza a Residens gondjaira, és siessen vissza.

Hónapok múltak el, míg a nádor kifogyhatatlan únszólása és zaklatására végre elhatározta III. Ferdinánd, hogy a követ küldése a portára csakugyan szükségessé vált.

Questenberg véleményét, ki csak a viszont üdvözet udvariassági tényét kívánta eszközöltetni, a császár elvetette, s Esterházi államférfiúi bölcsességének praegnans elismerését nyújtotta, midőn a nádor fölterjesztéseinek alapján, a magasabb politikai motívumoknak engedett, midőn mind német birodalmi ügyeinek, mind Magyarország török viszonyainak álláspontjából, az udvariassági tény mellett, a portánál teendő sérelmek fölsorolásába belé egyezett. A magyar kancellár, midőn benyújtá véleményét a császárhoz az internunciusnak adandó utasítás tárgyában, Esterházi megbízott a neki megküldött utasítás alapján, azt részletesen kidolgozni, s Izdenczy Andrásnak, — kit november első felében a császár Regensburgban személyesen fogadott, — mihez tartás végett kézbesíteni.

A terjedelmes utasítás, ¹⁾ emlékirat alakjába öntve felette érdekes okmányát képezi a békekötés előzményeinek, s bő tanúságot tesz a nádor körültekintő gondoskodásáról, melyvel még a legapróbbakra is kiterjeszté figyelmét, mielőtt Izdenczyt a fontos küldetésben útnak ereszté vala.

Huszonhárom pontba foglalt utasítása szerint Izdenczynek Komáromból kell vala elindúlnia, jó eleve értesítvén az esztergomi béget jöveteléről. A török sajkásokat azonban, a kik Izdenczyt átveendők valának, nem volt szabad Komáromig eresztenie, csak Szönyig. Esztergomban a béget csak emberei által kellett üdvözölnie, és kísérelket kérnie Budáig. Az esztergomi bőbeszédű bég kíváncsiságát csak azzal volt röviden kielégítendő, hogy Ibrahim szultán üdvözlétére küldi a római császár.

¹⁾ Okmánytár XI. sz.

Budára érvén, ha háttas lovakat küldene érte a vezér pasa, utasíttatott lóra nem ülni, de a maga lovain, szekeren menni föl. Megérkezte után audientiát kell vala kérnie, s mindezek előtt a néki szóval említett, s a nádornak budai bizalmasával kellett, ha másképen nem, hát egy harmadik személy által magát informáltatnia. A vezérnek szánt ajándékot mindjárt vigye magával, s vagy maga vagy emberei által adja át neki. Röviden jelentse ki előtte, hogy a császár őt Ibrahim üdvözlétére küldi, s meghagyatott neki, őt is nevében üdvözölni. Kérje meg, hogy mielőbb tovább küldjék őt útjában. Adandó volt még a budai pasának a nádor és a hadi tanács levelét is, kérvén egyúttal arra, hogy a hódolttatást és rablásokat tiltsa el, mert nagy dolog lesz belőle. Ezek után meghagyatott Izdenczynek a budai pasától magánkihallgatást is kérni, s megjelenteni neki, hogy részére ajándékokat is hozott, s oda iparkodjék, hogy Izmael csauzt (úgy látszik ez volt a nádor budai bizalmas embere) magához vehesse. Az ajándékok kicsiny voltára nézve azzal kellett mentegetődznie, hogy készületlen és gyors volt elutazása. Megbízásáról csak annyit volt szabad mondania a pasa előtt, ha a pasazok felől kérdezősködnék, hogy még annál is nagyobb dolga van a portán, de azt ki nem jelenthette, hogy panaszt tenni és commissiót kérni megy.

Mínthogy pedig akkor híre járt, hogy a budai pasát onnét kaimakámságra viszik, meghagyta Izdenczynek a nádor, tudja meg, hogy csakugyan elmegy-e Budáról, és kivel? ki jön oda helyette, vajjon Szilikárt a temesvári pasát teszik-e oda. A perzsák dolgában is fürkészszzen, a mit lehet. Izmael csauzt különösen szívére kötötte a nádor Izdenczynek, s meghagyta neki, hogy előtte jelentse ki mennyi baja van a nádornak a magyar nemzetet a boszútól visszatartani, a kapzsiságtól tartózkodjék, s ha a pasa el is megy Budáról, ne féljen, ő azért ott marad, mert neki is vannak ott falui.

Ha a törökök is panaszkodnának a magyarok ellen, kötelessége volt Izdenczynek kimutatni, hogy nem a magyarok adtak okot az ő béketörést tanusító kibágásaikra, kártételeikre és minden egyéb csintalanságaikra. Ezt azonban nem úgy kellett előadnia mint követnek, hanem csak úgy, hogy hát a pasa okot adván a beszédre, ő maga ezeket a dolgokat úgy érti.

A törökök által rabságba vetett Hosszútóti György iránt is oda kell vala törekednie Izdenczynek, hogy vele Budán beszélhessen, s birja rá a pasát, hogy a Hosszútóti által ígért sarczból, mínthogy azt megfizetni képtelen, engedjenek valamit a törökök.

Utasíttatott, ha kívált az ottani rossz magyar tolmács,

a ki igen álnok török volt, holmi adósságbeli panaszokkal lépne föl, csak azt felelje, hogy majd erről írni fog, s ha igazsága van, követelését megkapja.

Budáról minden másod-harmadnap kellett a nádornak írnia. Hogy a Dunán való útja hiában ne teljék, a budai pasától néhány magyarul tudó esauzt is volt kérendő, kiktől, — útközben megvesztegetve őket — sok mindenfélét megtudhat vala; kivált pedig a nádor által említett esauzt kellett volna kérnie, de nem név szerint, ne hogy a pasa előtt gyanussá tegye titkos bizalmas emberét.

Nándorfehérvárra érkezve, ott is hasonlóan viselkedjék, találhat bizalmas embereket, kiktől leginkább meg kell vala tudnia a perzsákkal való dolgokat. Tudakozódjék ott Szilikár tomosvári pasáról, Máthé vajdáról és az erdélyi fejedelemtől. Továbbítását onnat is sürgesse, s ha Komáromba menő kereskedőket talál, azok által írjon a nádornak vagy a kevi bíró útján, a titkos dolgokat azonban titkos betűkkel írja.

A szárazon folytatván útját, ott is mindenütt szorgalmasan tudakozódjék, a konstantinápolyi rezidensnek írjon előre, s kérje, hogy szállásáról, s a czeremoniákról értesítse. Kivánja tőle azt is, hogy elébe jöjjön, kutassa ki szívéit és elméjét, ahhoz alkalmazza társalgását.

Különösen ügyelni kellett arra, hogy a király tekintélye csorbát ne szenvedjen, s ne hogy úgy tegyen mint Konszky, a kinek személyében a királyt nem egyszer megsértették. Mindenek előtt a fővezérnél legyen, s ő fölsége nevében üdvözlje. Meghagyta neki a nádor, hogy késedelmes érkezésének okát előadja, kérvén őt jó akaratával támogatni. Hirtelen küldetésével mentegesse hozott ajándékainak csekély voltát, s hogy a béke fentartásáról több beszéde is leszzen ő véle, s tőle várja a császárnál való kihallgatása napját és óráját.

Az alatt, míg a császárnál kihallgatást nyer, a rezidens dolgait kell vala kifürkésznie, s tudja meg módját annak, mint adja át a saját maga nevében hozott ajándékokat. Tudassa véle, hogy a királytól mért nem hozott ajándékokat, mert ő csak internuncius és köszöntő követ, de ha jó szóval bocsátják el, s elégtételt adnak neki, s az, a mi a békesség ellen történt, kiegyenlítettik: akkor nagy követ is fog jönni, s majd az hoz illendő ajándékokat.

A szultán előtt röviden volt előadandó küldetése célját, kivált pedig, hogy a békesség dolgában bántásuk ne legyen, s hogy mind az, a mi a béke ellen történt, kiigazítottassék. Az audientia után osztogassa szét az ajándékokat, s a fővezérnél új audientiát kérjen, ott azután bővebben adja elő pana-

szeit, s ha kívánnák, a panaszokat írásban is kész legyen benyújtani. Hogy azonban a panaszok elintézése terhére ne legyen a fővezérnek, a békesség céljából valamelyes commissiót kell vala kérnie, mely a panaszokat eligazítsa, s a békességet újabban megerősítene, s kérje, hogy a portáról való ahhoz értő néhány embert küldjenek a commissióba, nem pedig végbeli törököket. Figyelnie kellett arra, ha vajjon beszélgetés közben nem veendő észre valami jelt, mi arra mutatna, hogy a békességet felbontani szándékoznak.

Azon esetben, ha a commissio küldésénél nehézségekre találna, vagy azt a törökök a nagy követ küldésre halasztanák: akkor határozottan jelentse ki, hogy nem tudhatja a dolgok kimenetelét, de a végbeli törökök és magyarok között fegyverre kerül a dolog; és szép szóval adja elő, hogy, ha commissio nem leszzen, akkor a békesség nem maradhat meg. Vigyáznia kellett végre arra is, hogy mit beszélnek a német birodalmi és örökös tartományi mozgalmakról. Izdenczynek, az utasítás értelmében, s annak mellékletétül átadta a nádor jegyzékét a törökök azon kihágásainak ¹⁾, melyeket ezek a török követnek Bécsből való visszamenetele, t. i. május 10-ike óta, az országbán a béke daczára elkövettek. Főlemlítvék abban Damasd megrohanása, s annak július 20-án történt elfoglalása. A kanizsai törökök kirolanása július 18-án, midőn is 60 embert elfogtak, és nagy számúakat megöltek; július 15-én Komárom mellett túl a Dunán, két gyermeket elraboltak; augusztus 4-én Surányta Érsekújvár mellett betörtök, a kastélyt szét dúlták, s többeket megöltek; úgy tettek Komjáthival is, Bánffy faluját Delecsint, a cserneszeghi kerületben szét dúlták, 20 embert rabszíjra fűztek, ötöt pedig megöltek; augusztus 15-én a budai, pesti, esztergomi, váci és hatvani törökök öt községet fölperzselték, s 380 embert rabszolgaságra vetettek; a kanizsai törökök felső Lindvára törtek, s három falut tönkre tettek; a szolnoki törökök, túl a Tiszán lakó hajdúktól ezer lovat elraboltak; Gyarmath alatt két várbeli katonát meggyilkoltak; Szent-Grót körül 25 munkás embert elfogván, néhányat meggyilkoltak. Ezen jegyzék volt Izdenczy a portán átadandó.

El lévén immár létva Izdenczy a nádor által készített írásbeli utasítással, most már csak a gyorsan eszközlendő elutazásra kell vala gondolnia, ha épen a legfőbb dolog, t. i. megbízó levele, és a császár üdvözlő irata nem hiányzott volna. Ez azonban még mindig nem volt kezei között. Izdenczy regensburgi hosszú tartózkodása alatt az idő múlt, s mint-

¹⁾ Okmánytár XII. sz.

hogy a török követ még május 1-én jelezte Bécsben Ibrahim trónra léptét, s azóta a császár viszont-üdvözléte nélkül hét hónap is elmúlt, a török porta nehezen vette az illem szabályai ellen vétő késlekedést. E miatt nem csak kellemetlenné tette Izdenczy konstantinápolyi tartózkodását, de akadályokat is gördített a béke ügyének tárgyalása elé. Szemére hányták a késedelmet, s oly pénzbeli követelésekkel is föllépett a nagyvezér, melyeknek a megelőző békekötésekben semmi jog-alapjuk nem volt; s végre egy évig húzta, halasztotta a fényes porta az alkudozások megkezdését, míg az 1642-ben Szőnyben csakugyan végbe vitetett.

Izdenczy, III. Ferdinánd megbízó és üdvözlő iratát decz 21-ről keltezte ¹⁾ még nem kaphatta kezébe most sem, mert a bécsi főhaditanács az utolsó pillanatokban is latba vetette Ferdinándnál befolyását arra, hogy ha már Esterházi a követségből kiszorította Pettingert, hát Izdenczy se küldessék, s általában ne magyart menesszenek Konstantinápolyba, hanem németet. Ennek keresztül vitelére pedig a konstantinápolyi német residensnek jelentéseit használta fel a bécsi főhaditanács, a ki épen hivatva lett volna arra, hogy Izdenczyt törekvéseiben a fényes portán támogassa, s a ki ellenkezőleg, a mint látni fogjuk, Izdenczynek a fényes portán való tartózkodását igen kellemetlenné tette.

Az alap, a melyre a bécsi főhaditanács állott, hogy Izdenczy portai követségét meghiúsítsa, igen alkalmas volt Ferdinánd udvarában a magyarok elleni gyűlölséget fokozni, s Izdenczyt oly színben tüntetni elő, mint a kinek kiküldetése már előre is lehetetlenné teszi az eredményt, nem csak, de veszélyeztetné is Ferdinánd érdekeit. Még talán meg se száradt a király aláírása Izdenczy megbízólevelén és az Ibrahimot üdvözlő iraton, midőn az aláírást követő napon decz. 22-én a bécsi főhaditanács, Schmidt Rudolf konstantinápolyi residens közleményei nyomán, a portán fenforgó körülményekről jelentést tesz. ²⁾ Előadja ebben Ferdinándnak a főhaditanács, hogy a nagy vezértől mennyi kellemetlenséget és szomorúságot kell a residensnek szenvednie, hogy ha a már úgy is késedelmes követségre arra képesített egyént nem szemelnek ki, s a residens kéri, hogy a fényes portát rövid időre elhagyhassa.

Figyelmezteti Ferdinándot a főhaditanács, hogy a magyarok az ilyen követségekben a törököknél ellenszenvesek, utálják őket, mert a törökök elleni panaszok Bécsbe mind a magyaroktól jönnek, a miért is tartani lehet attól — írja — hogy a törökök kedvetlensége miatt, a nem szívesen látott

¹⁾ Okmánytár XIII. sz. ²⁾ Okmánytár XIV. sz.

internunciust vagy meggyalázzák vagy épen el sem fogadják; s ez okból az oly nagyon szükséges egyezkedés helyett alkalmat adnának a portának a földolgot meghiúsítani. Javasolja ezek után a főhaditanács, hogy a portai követségre németet küldjön, ezek közül pedig az arra alkalmas Ulrici Károly menesztessék el; tanácsolja továbbá, hogy a residens így a porta rossz kedvének csillapultáig szabadságra ne bocsáttassék, s neki a megígért húsz ezer forint kilátásba helyezzessék.

Végre pedig azon indokból, hogy a fényes portán levő különféle ellenséges tanácsosok és követek mindent elkövetnek Ibrahimot a béke megtörésére bírni, javasolja a bécsi főhaditanács, hogy ő fölsége Bécsset és a magyar végházakat gyorsan szereltesse fel, s az erre szükséges pénzeszegeket előállíttassa.

A bécsi főhaditanács előterjesztésének azonban nem lett eredménye, nem talán Esterházi ellensúlyozása miatt, nem talán azért, mert Ferdinánd egy nappal előbb tett aláírásait compromittálni még sem akarta; s így a nádor fényes diadala mellett Izdenczynek a megbízó levél, és az Ibrahimot üdvözlő irat kézbesítettett. Ezen iratban Ferdinánd üdvözlö Ibrahimot, s azon kívánatát fejezi ki, hogy köztük a béke állandósíttassék, s hogy Izdenczyt megbizta előadni mindazt, mi országa népeinek békéjét illeti.

II.

Izdenczy András követsége.

Sok fáradság után sikerült bár Esterházinak, az ország érdekei szempontjából, Ferdinándnál oda hatni, hogy a bécsi főhaditanács javaslatának ellenére érvényesítse erős indokainak hatalmas befolyását; s ne Pettinger, de Izdenczy küldessék mint internuncius a fényes portára. Az ország, a német birodalom és Ferdinánd személyes érdeke szerint is megbízott tehát Izdenczy, nem csak az udvari illemszabályok megkivánta viszont üdvözlettel képviselni Ferdinándot; de főleg, a törökök által naponkint megsértett, s igen is ingadozó béke állandósításának előmunkálatát végezni jutott neki feladatúl. Azonban a nádor számításán kívül esett azon makacs ellenkezés, a melybe a főhaditanácsnál ütközött. Ez még akkor is, midőn a császár Izdenczy elutazását sürgősnek jelezte, a készen állott Izdenczy útja elé oly akadályokat gördített, melyek elutazását még hónapokig is hátráltatták. Ennek elhárítása

czéljából a magyar tanács kényszerítve érezé magát 1641-ik évi január 14-én Nagy-Szombathól ¹⁾ Ferdinándhoz fölterjesztést intézni, melyben sürgősen rimánkodik előtte: hátrítaná el azon akadályokat, melyeket, előttök megfoghatatlan okokból, a bécsi főhaditanács Izdenczy útja elé gördít. Irja a császárnak, hogy minő nagy vigasztalására és elégtételére szolgál a szegény sanyargó népnek, a császár azon atyai gondoskodása, hogy őket a törököknek mindennap nagyobb dühlvel és vadsággal ismételt kirohanásaitól és csapásaitól megszabadítandó: Izdenczy Andrást a portára küldeni elhatározá, ki, ő fölsége által minden szükségesekekkel ellátva, immár csak útra keljen, hogy a közjó előmozdítása és a béke állandósítása czéljából feladatát teljesítse. De nagy megütközéssel és nem csekély lelki fájdalommal értesült arról ő fölségének magyar tanácsa, hogy ő fölsége teljes elhatározása és különös rendelése ellenére, melylyel Izdenczynek meghagyta a gyors és rögtöni elutazást: a bécsi főhaditanács, nem tudni mi okból, elutazása elé akadályokat gördített. Ezzel nem csak, hogy hátráltatják és káros időzésre kényszerítik, de oda is irányozzák cselekedeteiket: hogy ő fölségének az ország óhajával és várakozásával egyező szándékait, ha ne is enyésztessek el, de legalább kisebbségek. Határozott kifejezésekkel írja tovább, hogy ez a nép között támadó scandalum nélkül meg nem történhetik, s kéri ő fölségét, hogy e részben legkisebb okot se adjon arra, se a vármegyékben, sem pedig máshol a lakosság-nak, hogy különféle impertinens beszélgetések támadhassanak, és pártját a császárnak elhagyják. Kötelességének tartja, ezt ő fölsége előtt felfödözni nem csak, de egyszersmind alázatosan kérni is, hogy: tekintve a kellemetlenségeket, melyek ebből származhatnak, ő fölsége kegyesen elrendelné haditanácsának, hogy az internuncius elutazásának minden akadályát elhárítsák, s annak gyors elmenetelét azonnal eszközöljék, mert hiszen azon urak — írja végre — nem tudják minő fontos okok forognak fenn arra nézve, hogy a sürgős elutazás fogatatosítottassék.

Két nappal erre hasonló fölterjesztést küldött Lippay György Regensburgba Ferdinándhoz, ²⁾ melyben még a törököknek a bányavárosokba történt berohanásáról értesíti. Tudomására hozza a császárnak, hogy ő fölsége magyar tanácsa január 18-án tanácskozást tartván, azt szerencsésen befejezte, kivált azon irányban, mi az elszomorodott haza védelmét és üdvét illeti. Hihetetlen — mondja Lippay — hogy az országban mennyi beszédre és különféle magyarázatra adott okot

¹⁾ Okmánytár XV. sz. ²⁾ Okmánytár XVI. sz.

azon akadály, mi Izdenczy elutazása elé gördítettett. Az egész ország nagy elkeseredése és kedvetlenedése származhatik abból, ha az ország hasznára és javára ő fölsége teljes elhatározásával megerősített kiküldése Izdenczynek, a bécsiek és a haditanács által változást szenvedne. Kéri ő fölségét, hogy az ebből támadható nagyobb kellemetlenségek elkerülése végett, népei egyhangú kívánalmának eleget tegyen, s Izdenczynek a portára való mielőbbi elmenetelét, minden változtatás nélkül elrendelje. Felsorolja ezek után az eddigi késedelmes követküldés következményeit is: hogy a törökök az ország minden részében dúlnak, s rabságra vetik az embereket; és egész nyiltan beszélnek, hogy mindezek elkövetésére a portáról parancsot kaptak. Figyelmezteti ő fölségét, hogy a magyarok elkeseredésökben, ezen igazságtalanságokat már tovább tűrni nem akarják, s a törökök területeire törnek, hogy bármi módon viszonzozhassák a szenvedett sérelmeket. A bányavárosok veszályban vannak, s ha arról gondoskodva nem lesz, rövid időn, a lakosok vagy elhagyják a bányákat, vagy pedig a törökök hatalmába esnek. Jelezi végre, hogy visszautazását Regensburgba siettetni fogja, s reményli, hogy oda pünkösdtáján megérkezik.

Sem a magyar tanács, sem a kanczellár Lippay György levelének fogadata nem volt. A bécsi haditanács még mindig akadályozólag működött Izdenczy elutazása ellen. Esterháznak kellett szavai súlyát a császárnál ismét latba vetnie, hogy annyi hűzás halasztás után Izdenczy elmenetele ténynyé váljék; mert habár a nádor február 3-án ¹⁾ és 5-én ²⁾ három levélben is sürgette Questenberget, az eredményre nem vezetett.

Esterházi februárban ismételtén és újolag fölterjesztést intézett a császárhoz, ³⁾ s a budai vezér pasához levelet írt az internuncius ügyében, hogy e részről megtudja a pasa gondolkozását.

Szemptéről írja Ferdinándnak, hogy: bekövetkezett az, a mit ő előre látott s annyszor elmondott az uraknak, de a mit meg nem értettek, hogy a megnyomorított nép saját veszélyét szívére vevén, önmagát a törökök megrohanásai ellen védelmezni képesnek tartja. Minden követ megmozdít — írja, hogy az internuncius már útra bocsátassék, mert eddigi időzése is nagy kárral járt.

Nem állott ugyan már hatalmában Questenbergnek, a dolgok menetét megakadályozni, mind a mellett azonban még most sem szünt meg kedvetlenségét, Izdenczy küldetése miatt,

¹⁾ Okmánytár XVII. sz. ²⁾ Okmánytár XVIII. és XIX. sz. ³⁾ Okmánytár XX. sz.

oly úton-módon nyilvánítani, hogy Ferdinánd füléig jusson; s iparkodik a jó öreg urat legalább is nevetségessé tenni, midőn is Kielmanseck János haditanácsosnak Rogensburgba február 9-ről¹⁾ a többi között megírja, hogy Izdenczy már talán Budán van; s Bécsben a Kochfassel közelében lakott, a hol is azt mondják róla, hogy tizenegy-féle ételt evett, már t. i. egy tál káposztát, s azon két római tízes alakban keresztbe tett sült heringet, ez volt — magyarázgatja — a X étel s a tizenegyedik a tál káposzta.

Eszterházy Miklós levelére a budai pasa február 20-án recriminációkkal válaszolt.²⁾ Főlemlíti abban, hogy csak az imént is, a mint a bécsi gubernátorhoz egy csauzt küldött, a követ dolgában, mit nem cselekedtek a magyarok a békesség ellen: Batthyányi átment a Balatonon, néhány hódolt falut felpörzsölt, a hódolt keresztény embereket pedig rabokul ejtették, a palánkokat elégették. Irja, hogy az esztergomi musztafa bég Batthyányi után ment, és egy főemberét elfogta, s mert ezt a bég önhatalmából cselekedte, mintegy kérkedve mondja, hogy a bég mazullá tétetett büntetesképen, s majdnem, hogy fejét vesztette el. A Konstantinápolyba küldendő követ hitlevele iránt értesíti a nádort, hogy az már rendben van, s az el is küldetett. Kiemeli továbbá, hogy mennyire hasznos leszen, ha a követ mielőbb eljön.

Úgy látszik a pasa leveléből, hogy a béke ellenére behódított faluk lajstromának valódisága iránt a nádor kételkedett, s a pasa ez iránt is említést tesz levelében. Mondja, hogy azon faluk a lajstromban eleitől fogva be voltak írva, melynek eredetije a portán van, s ennek másolata az, mely Budán őriztetik, s így lehetetlen, hogy azokat későbbben irták volna be. — A nádor, a budai pasa levelét elküldötte Questenbergnek, hogy azt a császárral is közölje; az által akarván a bécsi haditanácsra hatni, hogy a levél tartalmából lássák a huzavonás, a halogatás rossz következtéseit.

Már hat hónap járt le azóta az idő kerekén, hogy Ferdinánd, a nép sanyarúságán könnyítendő, az ország érdekében, a haza javára elhatározá a törökök rokonezátlanosságainak véget vetni s a fényes portára követet küldeni. Az ügyek lassú menetéhez tudott a bécsi haditanács még oly nehézségeket is emelni, melyek csak növelték a török véghelyek féktelenségeit; kiszámíthatatlan károkat okozva emberben, jószágban. A kiszemelt követ hat hónap óta útra készen, három hónap óta a császár levelével zsebében, nem mozdulhatott. A nádornak február 6-án kelt sürgető levelére is másfél hónap telt el s

¹⁾ Okmánytár XXI. sz. ²⁾ Okmánytár XXII. sz.

Izdenczy még sem kelhetett útjára, mert ámbár ő már február 22-én Komáromba érkezett, de Dietz kamara-felügyelőnek rendetlen intézkedései miatt, már öt napig vesztégetve ott, nem mozdulhatott ki Komáromból, mivelhogy a Dietz által néki Questenbergertől kézbesített, és a budai vezérhez intézett levelet hibái miatt kijavítani kellett; a rendelkezésére bocsátott hajók semmiképen sem valának berendezve. Február 27-én kapta meg csak az igazgatóságnak szóló decretumot, a mely szintén hiányosan, nem a megszokott alakban volt kiállítva; homályosan szólott azon pontja is, a melyben Izdenczy a török határig volt a hajó viendő: de vajjon ez az esztergomi, a budai, vagy a nádorfehérvári végekig volt-e értendő, az irat Izdenczyt bizonytalanságban hagyta. Mindezen akadályok elhárítása miatt még febr. 27-én Komáromból levelet irt Questenberghez,¹⁾ melyben a kellő és világos intézkedések haladék-talan megtételét sürgeti; míg végre valahára Izdenczy szabadulva az akadályoktól, márczius 17-én Komáromból követségi útjára indúlhatott.

Izdenczy ezen 33 napig tartó követségi útját Belgrádig, a hova márczius 30-án érkezett a Dumán; innét pedig Konstantinápolyig, ápril 29-én érve el utazása célját, lovakkal tette meg.

Izdenczy követjárásai útjáról való jelentése a császárhoz, egyike a legérdekesebb és jelentékenyebb okiratoknak azok között, melyek az 1642. évi szönyi békekötés előzményeire vonatkoznak.

A hosszú és mindenre kiterjedő részletes latin jelentésben²⁾ elmondja, hogy mennyire iparkodott megbízatásának mielőbb megfelelni, de az elébe gördített nehézségek megakadályozták őt a gyors útrakelésben, miről ez alkalommal szólni nem akar, s most csak a fontosabbakról óhajtja a császárt tudósítani.

»Komáromból, hol a hajók felszerelendők valának — írja jelentésében — levelet küldöttem a budai vezér-pasához, hogy az esztergomi béget utasítsa a sajkák elküldésére azon helyre, a hol a követek rendszeren kicseréltetni szoktak, és engemet a megszabott napon ott várjanak. Másodsor: hogy megkapván leveletem, a portát jövelemlről értesítse. Harmadsor: hogy a pasa utam előmozdítására minden szükségeseket beszeressen, ne hogy megérkeztemkor ottani tartózkodásomat tovább húzza-halaszssa, mint a mennyire szükséges; s mert ez mind a két császár akarata, hogy így történjék. Hiszem az istent, hogy mint internuncius, s nem mint ünnepélyes orator: követ-

¹⁾ Okmánytár XXIII. sz. ²⁾ Okmánytár XXIV. sz.

ségem mind a két császárt kielégíteni. Irtam neki, gondoskodnék arról, hogy a portán az új szokatlan ceremóniákat elhagyják, s a régebbi dícséretes állapotba helyezték; a vég-helyeket a kirohanásoktól visszatartsa. Megkapván a budai pasa válaszát, Komáromból márczius 17-én három hajóval az útra minden szükségességekkel ellátva megindúltunk. Spáczay Márton komáromi vicekapitány öt sajkával kísért azon szokott helyig, a hol a tiszteletteljes kicserélés megtörtént, és Spáczayt sajkáival együtt elhagyva, egész napi havazás közben Buda felé tartottunk. Estve felé Esztergomba érkezyén, üdvözöltem a béget, intvén, hogy minden készen legyen. Úgy is lett; a tihaja bég és eminje által jelentették, hogy minden el van készítve. Beszéd közben azonban mindig emlegették a kárvallásokat, miket ők mind a két részről szenvedtek; mindjárt bőségesen megtudtam hova czéloznak. Elhagyva őket, megháltunk. 18-án reggel hajnalban megindúltunk Maroson ebédeltünk, s estve röviden feltartóztatva Budát elértük. Az esztergomi sajkások praefectus agáját, a budai vezér-pasához küldvén megérkezésemet bejelentendő: néhány csauz, csorbadzsik, janicsárok és mások által, kik nem a paron, de szállásom előtt álldogáltak, tiszteletteljesen fogadtatva, nagy köszönetekkel és tisztelettel szállásunkra bevezettek. Itt, alig hogy elhelyekedtünk, a budai vezér nevében jött Izmael csauz, és vele mások, kik kézesókokkal üdvözölvén, hivatalosan tolmácsolták, hogy milyen kedves a vezérnek megérkezésem. Utam előmozdítására készségeket följajánlván, a kihallgatást más napra ígérték. Ugyanazok által a vezért viszont üdvözöltvén, sok szerencsét kívánva neki, kéretém, hogy a másnapra ígért s hálásan fogadott audientiát el ne halaszssa.

19-én a vezér, kihallgatásra hivatván, hogy a várba fölmehessek, gyönyörűen fölszerszámozott kitűnő lovakat küldött számomra, és még sok díszesen öltözött előkelő törököt, kik a megállapított rendben előttem haladva, őket kíséretemmel követtem, s így lóháton a várba érkeztem, hol a vezér az ablakból kinézett. A csauzoktól mindjárt megtudtam, hogy a vezér intézkedett a fölvonulás rendéről. Tetszésemet nyilvánítván ez iránt, a vezér lakásába mentünk, a nyilvános kihallgatások helyére. Két szék volt ott elhelyezve, melyek egyikére, addig míg a vezér saját lakosztályából kijönne, pihenés kedvéért leüléssel megkínáltak. Rövid idő múlva egynehány török a vezér jövetelét kikiáltván, hangosan sok jókat kívántak neki. Én három lépéssel előre menvén, egymásnak kezét nyujtva tisztelettel üdvözöltem, és leültünk. A mint esőndesség lett, fölséged tisztességére előadtam küldetésem okát, mely szerint fölséged, a szultántól Amhed aga internuncius által tolmá-

csolt üdvözetet, hasonló jóakarát jelével viszonzni akarván, megbízott azzal, hogy ezt tiszteletteljesen megtegyem; s trónra lépte alkalmából fölséged nevében üdvözöljem, s más dolgokat fölséged megbízó levelé mellett előterjeszsek; s minthogy czé-
lom útamat gyorsan megtenni, s ezt a vezér segedelme nélkül el nem érhetem, fölséged megbízó levelét átadván neki, segédkezését kérni óhajtam. Az átadott levelet illő tisztelettel fogadta, s annak tolmácsolása után, utam előmozdítását a legnagyobb készséggel följajánlá. A másnapra kért magánkihallgatást megígérte, s négyet kísérőim közül felöltöztetvén, elbocsátott. Huszadikán meghivatott a tegnap megígért magánkihallgatásra, fölséged tiszteletéből a tegnapihoz hasonló díszszel fogadott; de mert láz miatt gyengélkedtem, sok bá-mészködő között hintón mentem föl. A vezér saját lakosztályába vezetettvén, mind a ketten leültünk. Szabadon beszélgetve, az ő szokásuk szerint a vezért megszólítám, ki is a béke megsértését reánk tolni bőségesen iparkodott, s mindenféle fortélylyal élt, de én válaszzommal mindenre kész valék. Végre is legyőztem, mert minde panaszára kettőt, hármat, sőt többet is felhoztam, és nagyobbakkal feleltem, úgy, hogy már többé semmit sem mondhatott. Befejezésül kellő vigyázattal ezt mondám neki: vezér uram még kettőt akarok említeni, de a mit, nem mint internuncius, hanem mint jóakarója és őszinte barátja mondok, s óhajtom, hogy azt uraságod is úgy fogadja. Először, hogy szívére vegye, és akadályozza meg a török vég-béliek kirohanásait és durva alkalmatlankodásait, mert attól tartok, hogy megtörténik az, a mire az öregebb budai törökök még jól emlékezhetnek, hogy hallgassak másokról, csak a mit a budai és más praesidiumok tettek, hogy t. i. az előkelő, és kivált a végbeli magyarok elhatározták magokat, szemben a sok törvénytelenességgel, még azok is, kik idűig soha katonaságot nem tartottak, hogy a mennyire csak lehet, oly nagyszámú katonaságot gyűjtenek egybe, s a Buda, Fejérvár, Kanizsa és Eger körül levő saját meghódolt jószágokat elpusztítandják, fölemésztik és hamuvá égetik. Úgy lesz tehát, hogy most az urak közül azok, a kik bőséges jószágoknak ürvendenek, s a budai vár ablakaiból nézik, mint foly be óránkint jövedelmök, jövőre egyebet nem látandnak, mint a szél által fölka-vart hamut; mert nem a jelenlegi koválygók azok, kik kárt szenvednek, minthogy zsoldjokon kívül egyébök nincsen, semmit sem veszhetnek: de mi, vezér uram, és az itt körülálló előkelők azok, a kiknek minden időben ily siralmas kárt kell szenvednünk.

Ez már meg is történt volna, ha nádor uram a leg-szigorúbb parancsolatokkal és nehéz munkával azt visszajöve-

telemig meg nem akadályozza vala; de a bizonyosnál bizonyosabban megtörténik, ha vezér uram saját katonáit a kirohanásoktól és rendetlenségektől meg nem óvja. Hallván ezeket a körülálló esauzok, földre szögezett tekintettel egymásra nézve elhalványodtak, s elszorult lelkök és félelmök jeleit elárulták. Ne hogy azonban a megadás jelét mutassák, erre a vezér így felelt: ki vallja ennek nagyobb kárát, mint magok a magyarok, és bizony nem tanácsos, hogy valaki fejével a sziklának rohanjon, mert nem a köszirtet, de saját fejét törí össze. Erre én így válaszoltam: igaz, vezér uram, de az elkeseredett ember el van készülve nem csak mindenét, de életét is elveszteni. Van reá számtalan példa, hogy nem borzad vissza a meredélytől, a mit ön magának keres. Kinek lesz ebből legnagyobb kára? kérdezi a vezér; csak azt ismételhetem — válaszoltam én — a mit már előbb is mondtam, hogy vezér uram és más előkelő birtokosok, kik, hogy úgy mondjam, méz- és tejjel folyó uradalmakat, városokat, jószágokat birtokolnak: ezután használatul csak üszköt és hamut találандnak. Ezek felett a nyomorult nép átkozódását fogják hallani. A többi praesidiumok pedig, ezután — minthogy az isten a szegény nép fohászát és panaszát meg szokta hallgatni — végromlásukat és elpusztulásukat várhatják. Ennek elhárítására és megelőzésére fordítsa minden igyekezetét vezér uram; én is minden erőmmel azon leszek az én legkegyelmesebb uramnál, hogy ezen gonosznak eltávolítása megtörténhessék. Ezt a jelenlévők nagy vigasztalásul vették, s felemelt fejjel fohászkovalva, szemöket az ég felé forgatták, s egymás között Allah nevét mormogván, az isten és a szegény nép szerelmére kértek, hogy tegyen meg. Én a lehetőséghez képest tenni megígérttem nekik, azután a kézsókolás szokatlan czeremoniája iránt, mi az előtt hallatlan volt — mint már előbb is irtam neki, — felkértem, írta a nagyvezérnek, hogy ilyesmit ne kívánjanak, mert én inkább feláldozom életemet, mintsem hogy fölséged becsületét megsérteni, a legkisebb dologban megengedném. E felől már irtam — válaszolt a vezér, és még írni fogok, bár ha ilyes mire gondolni sem lehet. Murad szultán — folytatá — saját-ságos ember volt, ki a tanácsot el nem fogadta, s a mit követelt, azt mind szabadnak lenni gondolta; közbeszólnia pedig mindenkinek tiltva volt. Am de a jelenlegi szultán művelt, becsülettudó ember, ki magát tanács által vezetni engedi; s ezért reményem, hogy uraságod illő tiszteletben részesülend. Ezzel elvégezvén beszélgetésünket, a vezér engedélyével haza felé távoztam. Huszonegyedikén a kíséretünkre szükséges sajkákat előállították, és semmi különös nem történt. A vezér engedélye mellett átmentem Pestre, s misét hallgatva onnan

lakásomra vissza tértem. Huszonkettedikén minden szükségessel fölkészülvén, némi disputába ereszkedtünk a mindennapi kiadás költsége miatt, mit én fölséged becsülete érdekében ugyan annyira kívántam meghatározni, mint a mennyi napi költsége volt a török internunciának Bécsben. Ők azt állíták, hogy náluk minden olcsóbb, a mi pedig ez idő szerint nem volt igaz, végre ötven tallérban állapodtunk meg. Azután disputáltunk egy rab miatt, kit a vezér magánkihallgatásom alkalmával nekem ajándékozott. Én e rabot fölszabadítottam, mire ő minden tiszteletet megtagadni iparkodott; én azonban fölséged becsületét kemény okokkal védelmezvén, addig el nem távozni színeltem, még nekem elegend nem teend. Végre ellenséges tetteket az igazsággal legyőzvén, a rabot kiadták, de ravaszságuk által a különféle kiadásokból magokat kárpólták.

Ilyen mindig a törökök ajándéka. Nem akarván tovább ott mulatni, hajóinkat a vízre bocsátottuk. A mellém adott Memhet agával, az éjjeleket is néha fölhasználva, márczius 30-án Belgrádba érkeztünk. Itt a Száva kifolyásánál élénk jövő sajkákra ülven, tisztelettel fogadtak, s fölséged becsületére bennünket a hajók praefectusával, több előkelő agával és tisztviselővel együtt, ebédet tiszteességesen megvendégeltek. Elvégezvén az ebédet, inkább szekereket mint lovakat rendeltek részemre, gyöngélkedésem miatt, s a Duna partjától, egészen lakásomig elő nem készített rendben, előkelő törökök üdvözöltek, s a kaimakám előttem lépdelve lakásomba vezetett, a hol megszállottunk, s ott ugyanazon kaimakám tisztelettel üdvözölt bennünket, és bevezetett. Erre a sokaság majd itt majd amott gyülekezvén, az egész piacot ellepte, s nagy tapsolással köszöntöttek, s a török turbánokkal ékesített gyermekeket oda hozták, hogy engemet láthassanak. A közbeeső hűsvét, és a szekerek elkészítése miatt, harmadnapig maradtunk itt. Elvégezvén dolgainkat, ápril 2-án délután két óraker megindultunk, s csak ápril 12-én érkeztünk Sophiába, a hol hasouló módon, az előkelő törökök kibontott zászlókkal előnkbe jövének, s bennünket tisztelettel fogadva lakásunkra vezettek, a hol elhelyezkedtünk. Itt Memhet aga kérésére, a kinek ott háza és családja van, három napig tartózkodtunk, míg végre ápril 15-én elindulva, éjjel is utaztunk. Sehoh sem időzve, ápril 27-én a kis hidhoz érkeztünk; a hol pihenés miatt ápril 28-án megmaradtunk. A residens az nap meglátogatott, és bevonulásunk módjáról és rendéről beszélgetvén, ő ebéd után Konstantinápolyba visszatért, a ki másnap ismét élénk jöveudó vala. Huszonkilencedikén korán reggel elindultunk és Konstantinápolyba bementünk a következő renddel: az előre

bocsátott csauzt követték gyalog, a mint ez ott szokás, páronként huszan, skarlátba öltöztetve, kiket mi a residenssel lóháton követtünk. Ezen rend megnyervén a törökök tetszését, bementünk a városba, s a követek által rendszeren lakni szokott házban az Elthihában megszállottunk.

Ezekben rajzolja Izdenczy konstantinápolyi útját, ottani tartózkodása ápril 29-től július 5-ig tartott, mely egész idő alatt Izdenczy azon kellemetlen helyzetbe jutott, hogy a nagyvezér rendelkezésére folytonosan őrizet alatt tartatott, illetőleg nem volt szabad neki és kíséretének lakásukat elhagyniok. Hasonló sors érte az ugyan akkor ott időző perzsa követet is. Ezen idő alatt Izdenczy Ibrahim szultánnál egyszer, a nagyvezérnél pedig háromszor kapott audientíát. Izdenczyt, a német residens Schmidt Rudolf kedvetlen segédkezése mégis megbizásának várt sikeréhez vezette; megoldotta a békekötés előzményeinek legnehezebbikét: a biztosok kiküldését, a mi neki határozott ígéret alakjában tudtára adatott, s a szultán erre vonatkozó válaszáat írásban is megkapta; Izdenczy július 5-én hagyván el Konstantinápolyt, augusztus 10-én ért Budára, a mint azt fentebbi jelentése további folyamában elbeszéli. Ez valószínűvé teszi, hogy Izdenczy jelentését, melynek csak kelet nélküli másolata van meg, augusztus 10.—16-ka között írta, minthogy a nádor, Ferdinánd császárhoz augusztus 16-án írt levelében említi, hogy Izdenczy már Budára érkezett, s ő fölségéhez megyen.

Elénk megfigyelő tehetséggel és öles észszel birt Izdenczy, s utazási élményeinek vázlatát a közvetlen benyomások után vetette papírra. Kitészik ez jelentésének minden sorából, s bizonyítja azt, hogy korlátolt szemlélési körében sem kerülte el figyelmét semmi, mi csak némileg hozzá járulhatott megbizásának szerencsés megoldásához. Nehézségekkel kellett megküzdenie, melyek a nagyvezér által adott második kihallgatáson azonnal előtérbe léptek. Hol kitért azoknak ügyesen adott válaszaival, hol pedig bátor elhatározott tartásával küzdötte le. Ilyen nehézségek valának: a későre maradt követküldés tapintatos mentsége, a nagyvezér követelése, a nagy követség menesztése, ajándékok adása tárgyában; s kivált azon igény elenyésztetése, melylyel a nagyvezér, a béke megerősítése alkalmából, ismét kétszáz ezer tallért kívánt.

Am de halljuk magát Izdenczyt, a ki jelentésének folytatásában konstantinápolyi tartózkodásáról, a kihallgatásokról, és megbizásának eredményéről, valamint visszajövet a budai vezérpasánál tett látogatásáról a következőket írja: »Alig hogy elhelyezkedtünk eléggé díszes lakásunkon, az angol orátor major-domussza, és a velenczések secretariusza üdvözöltek

bennünket, tiszteletteljesen. A residens, ebédközben figyelemzetetett a látogatás viszonzására, de én előbb a nagyvezér engedélyét megnyerni óhajtván, a viszont látogatást másnapra halasztottam. Minthogy azonban a residens ismét sürgetett, kelletlenül bár, a látogatást viszonoztam. A mint a látogatásról haza felé menet, már már elértük lakásunkat, véletlenül-e, vagy valakinek ingerlésére, a nagyvezér, a piaczon találkozik szolgálunkkal, s ez kíséretéhez fordulva kérdezi, hogy kik volnának azok? Válszól kapja: hogy az internuncius szolgálai. Erre mint dühös és kolerikus ember fölindulva, az őrköt magához vezetteteti, a kiket a legszigorúbban fogadva, a további őrizettől eltiltja, s másokkal helyettesíti. Megparancsolá nekik, hogy közülünk senkit ki ne bocsássanak, embereimet pedig köszöntvén, a vétség alól fölmenté, s lakásunkba térni parancsolá. Elrendelte egyszersmind, hogy jövőre, az adandó kihallgatásig, hasonló tényről óvakodjanak. Meghagyta az új örök praefectusának, Muszli agának, hogy a bevásárlón kívül az ő rendelkezése nélkül, senkit ki ne bocsásson, s így egész három napig a rabokhoz hasonlóan zárva maradtunk. Harmadnap azonban meghívást küldött hozzám, hogy mennék el a másnap visszatérő hajóhad megszemlélésére, a mit én azon oknál fogva szívesen fogadtam, hogy alkalmam nyílik, a hajóhad minőségét és mennyiségét megismernem. Másnap tehát azaz május 2-án a csauzok, és praefectusuk Muszli aga, egy előkelő török lakásába vezetett, a hol egy szőnyegekkel, ülő helyekkel és arannyal átszőtt selyempárnákkal díszített terembe kényelmesen elhelyeztek, a már már elvitorlázó hajóhad megtekintésére. Alább jobbkéz felől a tenger partján a szultán foglalt helyet. A hajóparancsnokoknak az utolsó rendeletet adandó, ezek szép rendben előhivattak. Elöl négy sorban tíz-tíz gálya haladt, a sajkák azokat négy sorban, 15 egy egy sorban követték. A hajóhad parancsnokai, elsőrendű sorhajón, a szultánhoz vitorláztak, s a kapott rendelet után eltávoztak a Fekete tengerre; mi pedig lakásunkra visszatérve, ismét elzárva maradtunk. A nagyvezér, a ki néha-néha olasz gyümölcs ajándékokkal is kedveskedett, megígérte: hogy négy nap múlva kihallgatásra mehetek hozzá; de én, szerencsétlenségemre nehéz belső betegségbe esvén, kénytelen valék a kihallgatást két nappal elhalasztani. Időközben a vezér május 5-én a Galathában támadt tűz eloltásához sietvén, egy gályán a talajra tett ágyúra lépett, s a népet a tűz oltására buzdította, midőn is a véletlenség egy szikrát az ágyúra dobott, az ágyú eldurran, s a vezér arcját kezeit csúfúl megégette, úgy hogy félholtan vitték lakására. Ez eset szerencsétlenségét nem csak ő, de mi is éreztük, mert hat heti orvosoltatása alatt

az ágyhoz kötve, minden munkától tartózkodott, és senkit hozzá nem bocsátottak. Engem azonban mindig biztatott és vigasztalt, hogy a mint felépül, azonnal kihallgatásra hívand. Nem hiányzottak ez alatt olyanok, a kik fáradhatatlanul hozták a rossz híreket, s mintegy félelemmel eltölteni igyekeztek. De én bizva istenben, fölséged igaz ügyében, elkészülve mindenre, a közjóért még életemet is kockára tenni, ezen vészmadarak hamis és haszontalan praktikáit, a kik engemet törbe csalni akartak, a szögre akasztottam. Néha tréfával és mosolylyal utasítottam őket vissza, ellenvetvén, hogy a vezér velem egészen másképen bánik; s midőn velem hamis híreiket elhitetni akarták, azon őszinte válaszszal feleltem nekik: hogy fölségednek, a közjó becsületének tisztességeért, nem csak holmi apróságokat, de a mi legtöbb, még életemet is fölül-dojom.

Várva a szívélyesen és oly gyakran felajánlott audien-tiát, ahhoz csak június 16-án jutottam. E napon, már a szállingó hírek által is figyelmeztetve levén, a nagy ezimekkel félruházott perzsa követ érkezésére, ez a lakásom előtt elhaladott. Kiséretében volt körülbelül 180 csauz, a kiket 50 könnyű fegyverzetű lovas kísért. Ezeket követte 57 teve; ismét 12 lovas közepes minőségű szürke és fekete színű paripákon; kit lakására kísérve, épen olyan őrizet alá helyeztek, mint engemet. Elvégezvén az ebédelést, a vezér kihallgatásra hivatott; midőn is a meghatározott jó rendben előttünk ment 14 csauz, ezek után párosával szolgálók, lóhátas embereim pedig utánam következtek. A törökök által diésért, most leirt rendben a residenssel együtt a vezér udvarába mentünk. A nyilvános kihallgatások termébe léptünk, s ülésel kínáltak meg, hol előkelő törökök a fal mellett elhúzódó kereveten ültek; középen a vezér helyét üresen hagyva. Kis vártatva a vezér belépett, mi eleibe mentünk, engem és a residenst ülés-sel is megkínált. A vezért üdvözölve, ő azt tisztelettel viszo-nozta, kérdezvén: hát kegyelmetek mit hozott? békét-e vagy háborút? Erre én így válaszoltam: Én háborút nem hoztam, minthogy ezt egyszerű futár által levélben is meg lehetett volna üzenni; de meg vagyok bizva, hogy a hatalmas szultán internunciusa Amhet aga által, az én császáromnak, a szent béke megerősítése érdekében hozott üdvözlését császárom ne-vével viszonzom, s ezt megtenni a vezér úr által könnyebb-nek látom. Legkegyelmesebb uramnak üdvözléte és megbízó levelének átadása mellett kérni akartam a vezér urat, hogy legkegyelmesebb uramnak reám bizott dolgait elvégezhessen, a hatalmas szultán elé mielőbb bebocsáttassam. Erre a nagy-vezér kérdezé: mi oka ily késő jövetelemnek, mert Ibrahim

már egy éve, hogy szultánunk. Én fölséged becsületének védelmére, igazságos okokat hozván fel, azokat a nagyvezér helyeseknek találta. Ő erre késő kihallgatásom miatt mentegetődzve, azt azon szerenesétlen esetnek tulajdonította, mely őt az ágyhoz kötötte. Én is ezen védekezését mint helyeset elfogadtam; s visszaszerzett egészségéhez, mentől hosszabb időre jólétet kívántam neki; s ezt ő szívesen fogadta, serbettel megkínált, s 14 díszes kaftánnal megajándékozva, baza bocsátott. Június 19-én, alig hogy megebédeltünk, és segédem Memhet aga a bort szabababban fogyasztotta, s fölborozva barátságosan beszélgettünk; nem reménylve, a vezér érettségű küldött, hogy hozzá magánkihallgatásra mennénk. A residens nem levén jelen, utána küldöttem Mihály szolgálmat, sürgősen kérve, hogy mielőbb jöjjön, és siessen, szívesen várva megérkezéire. De midőn a vezér a második, harmadik és negyedik csauzt is hozzám küldte, hogy senkit se várjak, és halogatás, minden pompa nélkül, ha csak harmad magammal is nála sürgősen megjelenjek: én is hatod magammal a vezérhez mentem, a hol Józsefet, a residens dragomanját találtam. A kihallgatás helyére érkezve, ülésel kínáltak meg, de a vezér mindjárt hozzám jött és kérdezé: jól érzi-e magát kegyelmed, akar-e innét mihamarább visszautazni, vagyis inkább mihamarább elküldetni? Én válaszoltam neki: előbb nem, míg legkegyelmesebb uramnak reám bizott ügyeit el nem végezem. A vezér válaszolt: megkaptam a kegyelmed császárijának levelét, a melyben semmi más nincs, mint az, hogy azok, a mik most tárgyalatni fognak, reád vannak bízva, s te kegyel-med azokat velünk közölje. Mondja el tehát kegyelmed barátságosan, mi az? Én így válaszoltam neki: hosszú volna azt mind elmondanom, és erre az idő nagyon rövid, de inkább azt írásban foglalva a szultánnak benyújtom, tudván azt, hogy azután a szultán kezeiből úgy is uraságodhoz kerül, különben pedig időnyerés okából azt uraságod addig töröknyelvre fordíthatatja. Ez tetszett neki, s kért, hogy tegyem meg. Azonban a vezér kíváncsi volt arról beszélgetni, kérdezé: és mik azok? talán valami panaszok a mi praesidiariusaink ellen? hiszen ők is panaszkodnak a tieitek ellen. Én ezt mondtam erre: ezen két év alatt többet szenvedtünk a béke czimén, mint a háború idején tíz év alatt. A vezér válaszolt: hogy történhetik az, midőn mi a békét szentül akarjuk megtartani? Én válaszoltam: mi is jól tudjuk, hogy a fényes porta olyasmit nem kíván, a budai vezér sem óhajtja a békét megtörni, mert az igen tisztességes békeszerető ember, de vannak mások, a kik azt megtörik. A vezér kérdezi: kik azok? én válaszolék: azok a kik saját előnyüktől vezetettve, a közönséget zaklatják,

és az által a békét lerombolni iparkodnak, mint azt a fennemlített iratból bővebben megértheti. Erre a vezér így válaszolt: valamint Murath szultán és utódai a szent békét megerősítették, úgy a mostani szultán is szentül óhajtja azt megőrizni; midőn pedig kegyelmed késő eljövételét, a min kételkedünk, ezzel mentegeti, és ő fölségét könnyen védelmezi, én is igen jól ismerem gondolkozását; t. i., hogy a békét megzavarni nem akarja. Kérdezé továbbá: küld-e a kegyelmed császárhoz nagykövetet? én így válaszoltam: ez alkalommal én arról említést nem hallottam; de nem kételkedem azon, ha jó határozattal és eredménnyel tisztességben küldenek vissza ő fölségéhez, hogy e részben is a nyilvános békefeltételeknek eleget fognak tenni. Erre azt kérdezé a vezér, hány éve már annak, hogy a béke megkötöttet? én válaszoltam: még a Bochkai mozgalom idejében. Erre a vezér tovább is halászni akarván kérdezé: hány évre hosszabbított meg a szerződés? én: Murtezán pasa alatt meghosszabbított; a vezér: én nem arról beszélek, de mikor lett utoljára megerősítve és hány évre hosszabbított meg? itt József a dragoman félbeszakítja, és közbe szól: tizenkét éve múlt a mint megerősített, és húsz évre lett meghosszabbítva. Ezt hallva a vezér, újlag kérdezé: szoktak-e a kegyelmed császárnak követi ajándékokat hozni a mi szultánunknak? Szoktak igenis az ünnepélyes orátorok, vagy nagyobb követek, de nem az internunciusok, mint a minő én vagyok; bár ha én is hoztam egynehány csecebecsét a szultánnak és uraságodnak, de nem az én legkegyelmesebb uram nevében, hanem a magaméban, s mint Konstantinápolyban új jövevény: a szultánnak, az anya szultánnak és az új vezérnek az én legkegyelmesebb uram becsületével, szintén üdvözlést mondani óhajtván. Ez nagyon tetszett a vezér udvaronczaának, a mit én a residens tanácsára mondtam el, megtoldván azzal: hogy azon ajándékokat a vezér, bizonyosan jobban tudja elosztani, a szultán és anyja között, azért azokat, az ő kezeihez fogom szolgáltatni, hogy a szultánnál kapott kihallgatásom után azokat szétszassa. Tetszett ez a vezérnek, s magát annak végrehajtására följárólta. A vezér az adót furfangosan előhozni akarván, a megszakadt beszélgetést így kezdte meg: te előttem mindig fiatalabb követeket küldöttél, s te azoknál idősebb, és régi katona vagy, illik jobban tudnod, hogyan állott ezen béke eleitől fogva, Achmed szultánig; úgye olyan föltétel mellett, hogy a szultánnak a ti császártok minden évben százezer tallért küldjön. Én erre, tudni óhajtván, mit akar még tovább tőlem kihalászni, azt mondtam, hogy arra egy könnyen nem tudok visszaemlékezni. Mire ő ismét mondja: igenis úgy van, de ti azután Amurath szultán idejében, a per-

zsákkal való harczaink alkalmával, megtörtétek e feltételt. Nem tartván tanácsosnak tovább is hallgatni, erre így feleltem: mi pótoltuk ezt, de nem az ázsiai harcok indokából, mint azt vezér uram állítja; de a békepontok értelmében, mely a ti császártok által megerősített; a mely szerződési pont, csak ezen egy évről szól, és kijelenti, hogy ez egyszer köteles a két császár egymásnak kölcsönösen olyan összegre rugó ajándékot küldeni. A következő években pedig kisebb és hasonló értékű ajándékokat kötelesek egymásnak kölcsönösen adni, mit, ha szükséges, a béke feltételeinek nyomtatásban is kifejezett pontjában is kimutatni kész vagyok. Látván a vezér, hogy semmit sem nyerhet, a beszélgetést megváltoztatta, mondván: mi, a mint látjátok, benneteket semmiféle váratlan háborúval zaklatni nem akarunk, s a béke ellen, ha tehetőök is, semmit sem akarunk merényleni. Én erre válaszoltam: hogy fölséged a császárságheliekkel könnyen megköthetné a békét, csak hihetne a török porta ígéreteinek, de a határbeli törökök borbélyai miatt, még egy kissé ingadozik. Hallván ezeket a vezér, más beszéddel megszakítja, azt mondván: bizalmasan kérlek, mit akartak a tatárok már két ízben a ti császártoknál? mit tárgyaltak? én erre így válaszoltam: minthogy az ilyesmi titokban szokott történni és nem nyilvánosan, én az ő működésükről mit sem tudok, de Regensburgba menve Bécsen keresztül utaztam, s ott a bizonyosnál bizonyosabban hallottam, hogy a tatárok ott vannak: mit csinálnak, azt nekem senki sem tudta megmondani; hír szerint azonban hallottam, hogy kielégítő válaszszal bocsátották el őket. Nagyon kért azután, hogy ha fölségedhez visszatérek, s arról valamit hallanék, írnam meg neki. Én ezen helytelen kérésén csodálkozva, összehúzott szemöldökkel válaszoltam: hogy a mi lehetséges megteszem. Jól van — mondá a vezér — vasárnap elvezetem kegyelmedet a császárhoz kihallgatásra; s ezzel serbetet kínálva, tiszteletteljes üdvözlést után haza mentem. Az időközben megérkezett tolmácsnak, Sulficárnak, fordítás végett átadtam az iratot, mely a sérelmeket pontonként tartalmazza, az ide mellékelt B alatti forma szerint. Midőn is Sulficár fordítása, a mint hallottam, a Reiserit kancelláriájába benyújtott. Konstantinápolyban két kannát vettem, s minthogy Dietz János a fölséged által rendelt tiszteletdíjakat átvenni elhanyagolta, holmi más apró ajándékokkal együtt Josef dragoman és az én Gáborom által ugyan azon Reiserihez elküldöttem, kérvén, hogy azon illetlenséget, a miért őt személyesen meg nem látogattam, azon szigorú és érdemtelen elzárásnak tulajdonítsa, mit nem vártan szenvednem kellett. Kértem még, hogy miután ez ügy az ő kezeibe került, fölséged is a

közbéke iránti tekintetből, az igazság is úgy hozván magával, azt elősegíteni igyekeztek. Szívesen fogadva a küldötteket és üzenetemet, engemet emberségesen viszont üdvözöltetett; részvételt viseltetett szigorú elzárásom iránt, a minék úgymond nem kellett volna megtörténnie; a mi ügyeink előmozdítását illeti, a legszigorúbb török esküvel esküdött, hogy sem a szultán, sem a mufti, sem a nagyvezér, sem pedig ő soha sem hallottak oly sanyarúságokat elkövetni a török praesidiumok részéről, mint a mennyit ő mostan a hatalmas szultánhoz benyújtandó irásomból kiolvasott. Igazságos tehát, hogy ő is tehetségéhez képest előmozdítsa az ügyet, reményli is, hogy az általam kívánt commissio ki fog küldetni, a mely commissióban mind ezen neheztelések kiegyenlítettessenek. Megjött a nap, a melyre a szultánnál való kihallgatásomat a nagyvezér megígérte; s vasárnap június 23-án a szultán audientiára hivatott. Gyorsan elkészültem, s a residenssel, ugyan oly rendben mint előbb is, a szent Zsófia téren sok néző között áthaladtunk. A hozzám tartozók előtt, 12 esauz menvén, a serail előcsarnokán át, a portára beléptünk. Itt láttunk balfelől középszerű és kisebb ágyúkat két sorban elhelyezve, mintegy 150-et, melyeket, a mint mondák, négy-öt nappal megérkezésünk előtt javígtattak ki, s hogy mi lássuk, oda helyezték el azokat. Baloldalon a főbb katonák, kik között legtöbb esorbadzsi volt, és a többi katonaság főbbjei a szokott forgókkal fölékesítve, jó rendben valának elhelyezve, kik mindnyájan állottak, kivéve a legfőbb janicsár agát, ki török szokás szerint, az első szárnyon a földre terített szőnyegen kuporgott. Mellette legközelebb a Tihája állott.

A kapuzzi pasák hosszú sora terjedett ki, úgy szintén nagy száma volt a napos esauzoknak is, kik majdnem mindnyájan aranyszálakkal átszőtt kaftánokban állottak ott. Mindjárt a kapuhoz vezettek, a melyen át a szultánhoz belépendők valánk. Innen tovább vezettek egy nyílt pitvar-félébe, a hol a nagyvezér, a többi vezérek ültek, s a legnagyobb tisztelességgel fogadtak, s mindjárt valami jó eledellel kínáltak, a melyhez a nagyvezér és a másik vezér Tynan pasa is hozzáült. Én és a residens tisztelettel az étkezéshez ültünk, és nagy becsülettel megvendégelték, s az eledelt részemre maga a fővezér szelte, vagy is inkább az ő szokásuk szerint tördelte. A szultánnak, vagy talán egynéhány szultánnak egy kinyitott ablakocska keresztül nyolczféle eledelből és serbetből álló ebédet nyújtottak be. A nézők részére csak deszkával elrekesztett mellék pitvarban a havi díjjakat fizették, tüntetésképen oly csengő bongó zajjal, hogy a legközelebbeknek is alig lehetett egymással beszélgetniök. Az étkezés után vagy 18-unkat

kaftánokba öltöztetve, egy kisebb udvaron keresztül vezettek, a hol a teremörök és nagy herczegek állottak. Itt a kapuzzi pasák bennünket tiszteletteljesen karon fogtak, de minden érezhető szorítása nélkül a kárnak, s bevezettétünk a szultán szobájába, a kilevetben,¹⁾ mely a németek ágyához hasonlít, ülve találtuk a szultánt, mellette jobbról nyíl és kard volt, s ott állott a nagyvezér. Közelebb menve vagy vezetettve, szokásosan meghajolt, és a legfőbb kapuzzi pasa által, felém nyújtotta megcsókolás végett a szultán karmantyúját; mihez én tiszteletteljesen alkalmazkodva, a megfogott karmantyú előtt inkább meghajoltam, mintsem megcsókoltam. Azután körülbelül nyolcz lépéssel egyenesen vezetettve, a nagyvezér által intett, hogy ha van mondanivalóm, hát már beszéljek. Én fölséged nevében, a legrövidebben kifejeztem tiszteletteljes üdvözlétemet, trónra lépte, és a török birodalom feletti uralkodásának átvétele alkalmából, hosszú életet és békességes uralkodást kívánva neki. Küldetésem célját a lehető legrövidebbre szorítottam össze, hogy t. i. a szent békét a törökök annyira megsértették, hogy tíz évi had alatt annyi kárt nem szenvedett Magyarország; mit csak úgy lehet enyhíteni, ha úgy a porta részéről egy bizonyos és nem érdekelt kapuzzi pasa, mint a mi részünkről is, bizonyos személyekből álló commissio küldetik ki, s azok barátságosan és kölcsönösen tárgyalandnak, mert a szent békét tovább föntartani nem lehet; mit a szultán kezdeményezésnek tekintsen, s annak végbevételére, mentől hamarább lehetséges, a vezérnek komolyan hagyja meg, hogy velünk tárgyalásra lépjen, így kívánja ezt az egyenlőség is. Volna még több is, a mit mondanom kellene, de az idő rövidege és a miatt, hogy a szultánnak kisebb alkalmatlanságot csináljak, ime azokat itt írásban benyújtom. Ezután a sérelmek lajstromát fölséged megbízó levelével együtt a legfőbb kapuzzi pasa tölem átvevé, s a nagyvezérnek átnyújtotta, ki azt a szultán jobb oldalára a kerevetre letette. Josef dragoman tolmácsolása által még többet is kívántam mondani, de a vezér kétszer jelt adva, illendő volt a szólástól tartózkodnom.

A vezér a szultán nevében válaszolta, hogy a mondottakat, azoknak elolvasása után, a szultán szívére veszi, s minden jó móddal való elintézését a dolgoknak várhatom. Ezek után az eltávozásra jelt adott, a mihez én is alkalmazkodva, a residenssel együtt a szultánnak meghajtvá fejünket, búcsút vettünk. Kimenve az udvaron és kapun lóra ültünk, s olyan jó rendben, mint a hogy jöttünk, lakásunk felé tartottunk, a hol

¹⁾ Kerevet, diván.

is nagy zaj ütötte meg füleinket. Visszatekintve láttam, hogy az összegyűlt nép, nagy erővel törekedett minket megelőzni, hogy annál jobban láthasson; én pedig, hogy mennyiségüket minél jobban szemügyre vehessem, útat engedtem nekik, s kissé balra fordúlva megállottam, míg mindnyájan elhaladtak, s csak úgy szemmel mérve 4000-re becsültem őket. Végre én is lakásom felé haladtam, a residens pedig egészen búsan ment más úton haza felé; sőt még az ebédre, melyhez a legszívélyesebben hívtam, sem lehetett visszatartanom; a dragoman, a ki által többször ösztönöztettem, még az sem bírta elhozni, egyéb dolgait hozván föl ürügyül, pedig azt Gábor dragomanom által is jól elvégezhette volna.

Mindjárt másnap június 24-én, a Residens és Josef dragománja eljöttek, épen a mint Gábor dragomanomat Tyhája vezérhez küldém, hogy tőle a megígért kimehétési engedélyt elhozza, de annak is megtiltották, hogy Tyhájához menjen, mondván: nektek van residensetek, és annak tolmácsa, a kik minthogy épen itt vannak, a Tyhájához elmehetnek, úgy is az ő hivatásuk, s ha elhozzák a »Buiurdi«-t, az örök minket örömezt kibocsátanak. Elmondtuk ezt a residensnek, el is küldötte a tolmácsát, de ez is, minthogy előbb két szakácsunknak élelmiszerek bevásárlása czéljából már hozott engedélyt a kimenetelre: vissza küldetett, hogy a residensnek eszközödjön audientiát a vezérnél, a mi csak három nap múlva történt meg, addig pedig, mint előbb is, elzárva maradtunk. E közben Josef tolmács jelentette, hogy fölséged megbízó levelét látta, de még nem volt lefordítva, mindamelllett, hogy, mielőbb választ kapok, és azután hamar elbocsátanak. Én ellenezvén, hogy velem oly felületesen röviden bánjanak, megüzentem a vezérnek, hogy én sem pósta, sem futár nem vagyok, de követő ő fölségének, mint a kinek itt élő szóval sokat kellene előterjesztenem, úgy a választ is élőszóval óhajtom bírni. Ezen ajánlat tétetett nékem: 1-ször a residens ismételten figyelmeztetett, hogy ezen írásba foglalt kívánataimnak pontjait jól följegyezzen, mert az általam beterjesztett pontok, a nyilvános tanácsban jelenlétemben fognak tárgyalatni, a hol is követeléseim a béke pontjaira nézve, általam lesznek bebizonyítandók. Minthogy pedig a nyomtatott békepontok nálam nem voltak, a residens azokat nékem kézbesítette, s az arra szükségesebb fontosabb pontokat vörös rajzonnal jegyezve, néhány napig magamnál hordoztam, óhajtva várván a gyűlést, és ünnepélyes bebizonyítását követeléseimnek; de, nem tudom, minő halvézetnél fogva, ez is abba maradt, nem hívtak el, csak az utolsó kihallgatásra a vezérhez.

Július 2-án mentünk a nagyvezérhez, s mint az előtt,

most is úgy értünk a residenssel a nagyvezér udvarába, melynek pitvarában egyikessé leáltunk, míg a vezér imáját végezve a mecsetből megérkezik. A mint a vezér megjött és saját lakására ment, minket a nyilvános kihallgatások helyéről, újabb fürkészés czéljából a Tyhája szobájába vezettek, s kérének, hogy ott egy kissé várakozzunk a kihallgatásra. A mint leültünk a residenssel, Sulficar a vezér rendeletéből sërbetet hozott, és mintegy futólag a jeruzsálemi templomra vitte a beszédet, mit a görögök most csalárdság útján bitorolnak, kérdezvén: van-e erre nézve valami utasításomban. Én nyugtalanul válaszoltam, Sulficar hozzá vetette, hogy felhozassék, s így annál biztosabban elérhetem azt, a mit akarok. Egyik szolgálmat az utasításért akartam küldeni, de mindjárt meggondoltam, nehogy az én becsületemnek és hitelemnek ártson, s mondám Sulficárnak: hogy az nem szükséges, minthogy az én megbízó levelemben világosan ki van fejezve: ha bár mit is terjesztek elő, az ő fölsége akaratának tekintessék. Sulficar visszament a vezérhez, s ismét hozzánk jött, s a felső emeletre hívott, hol a vezér magánkihallgatásait szokta tartani. A vezér ott volt, s mondá: úgy-e a béke miatt jöttetek, a mit óhajtatok, mi is óhajtjuk azt, nem is törekedünk arra, hogy az általunk előbb megsértessék, míg ti megtartjátok azt, a mi a föltételekben foglaltatik.

Én bőséges és szép szavakkal megköszöntem az ő emberséges határozatát. »Elmehetsz tehát jó engedménnyel és békével, úgy is sokáig voltál itt, a mi nem az én akaratomból, de a halvézet miatt történt.« Erre én a vezérnek emberséges vendégszeretetét és jó akaratát illendőképen megköszöntem. Tetszett ez a vezérnek, és vigyázattal bővebbre nyújtotta a beszélgetést: tehát jó szóval és békével térsz vissza eszászárodhoz, minden el van készítve, mi a béke biztos állandósítására tartozik; a levelek a biztossal, kéznél vannak, melyeket veled menendő saját emberem által küldök át uradnak nagyobb tisztelete és becsülése okából (én itt azt értettem — írja Izdenczy — hogy a leveleket a lakásomra akarja ünnepélyesen átküldeni), s röviddel elutazásod után, a portúról egy kapuzsi basát küldök, ti is küldjétek a ti eszászártok udvarából egy nem érdekelt embert, a kik mind a két részről a nehézségeket előadják, az egyenetlenségeket kiegyenlítsék, s a régi béke biztossáttatik.

Mondja továbbá a nagyvezér: az én eszászárom senkitől békét nem kérelmez, de a kik tőle azt kívánják, azoknak továbbra is fölajánlja. Látod nekünk semmi belső háborúink nincsenek, és külső ellenség sem támad meg hadaival, de azért még sem akarunk a szent békeszövetség ellen merény-

letet tenni, s megemlékezünk adott hitünkről, ti is ennek megfelelőleg iparkodjatok tenni. En erre így válaszoltam: mi részünkről az egyenletlenségre soha okot nem adtunk, de magán emberek rosszasa, kik saját javaikat élvezék, idézte elő az egyenletlenségeket, a melyek idáig közbe jöttek.

Ezen beszélgetést röviden végeztem el, minthogy az ellenvetésekre kevés időt hagytam magamnak, s felemlítém a szent sir temploma visszaadásának kívánatát, hogy a törökök hatalmas császára legyen nagyobb tisztelettel fölséged iránt, a mely szent helyek valaha fölséged hatalmában voltak, s fölséged közbenjárására, és tekintettel a szent békére, szabadítsa ki az említett templomot a schizmatikusok kezei alól. A vezér azonban a beszélgetést ravaszul más felé akarta fordítani, s így válaszolt: ilyformán Konstantinápolyt magát, sőt mindent a mit bírunk, az országot is kívánhatnátok, de még olyan tekintetknél fogva sem adhatja azt a császár bár kinek is. Különb, jó reménységgel lehetnek, a mint a nagy követséget, nagy ajándékokkal ide külditek, megtörténhetik az, a mit más keresztyén fejedelmek semmi kéressel kérészkölni nem tudtak. Hallván ezeket, még ezt mondtam: óhajtánám nagyságos vezér uram, hogy az általam beterjesztett többi pontokra nézve, a diván tanácsában az én jelenlétemben a tárgyalás és a válaszadás iránt is mielőbb elhatároztassék, s végre minden követeléseim, melyekről nyomtatásban is kitanulhatom, s a határozat is írásba lenne foglalandó. A vezér beszédemet ezzel szakította meg: a mi irándó volt, az már megíratott, a többi mind a commisióban lesz előterjesztendő és elhatározandó. Mondásából többet bőségesen akartam megezőfolni, de a residens figyelmeztetett, hogy ezen kolerikus embert nem lenne jó fölizzgatni, nehogy a mit elértünk, azt is elrontsuk. Búcsúzni kezdettem tehát, s néhány magammal viendő fölszabadított keresztény rabnak elboesató levelét kértem kibővítetni, nehogy útközben miattok valami kellemetlenségem támadjon. Ezt meg is kaptam, és így azután kaftánokba öltöztetve, lakásomra mentünk, a residens pedig egyenesen haza felé vette útját. Aznap a határozat iránti levelet vártam, mit a vezér küldeni megígért, de nem érkezett semmi. Gondolkoztam estve felé: mi lehet a késedelem oka? beszélgetni kezdettem az enyéimmal, hogy értették ők a vezér határozatát? nem úgy-e, hogy a mellém adott Memhet aga adja át a határozatról szóló levelet, s így velem együtt menjen fölségedhez? vagy pedig, hogy ő maga egyedül adja át fölségednek az említett iratot? Kiséretem úgy értette, hogy ő maga egyedül vigye azt fölségedhez. Ezzel nagyon elégedetlen lévén, a residenst azonnal elhívtam, megmagyaráztam neki ezen hibát, s az

abból következhető rosszat, őt komolyan és sürgetve kértem, hogy ez iránt a vezérrel tisztába jöjjön, vagy az engedélyt eszközölje ki, hogy ezt magam tehessem. De mert reményleni nem lehetett, hogy engemet kibocsássonak, így hát azt a residens teszi meg; még pedig előbb szóval, később komolyabban is, hogy én inkább itt hagyom fejemet Konstantinápolyban, mint sem hogy ily hiányyal térjek vissza fölségedhez; mert az igazság is úgy hozza magával, hogy ha én fölséged megbizásából itt az egész ügyet elvégezém: senki más, csak én tehessek arról jelentést és előterjesztést, a minek tárgyalásával engemet fölséged megbizott. E felett a residenssel egész nap vitatkozva, semmi mást el nem érhettem, mint azt, hogy: ezen ügynek okát adni fölséged előtt a residens magára vállalja, a minek én ugyan ellenmondottam, de végre is meg kellett abban nyugodnom; s összeszedve utazási szereimet, óhajtottam onnan mielőbb megszabadulni. Végre július 5-én, délután három órakor, magamat istennek ajánlva az útra elindultam, és éjjel nappal utazva augusztus 10-én Budára érkeztem. Itt a kieserélendő fogatok, s az utazásra szükségesek beszerzése miatt, valamint azért, hogy a mellém adott Memhet aga által az énapidijaimból eltulajdonított 13 napi díjat megkaphassam, a mit ő itt nekem kifizetni ígért, itt kiszállottunk. Hogy ezen összeget, a Memhet aga részére fölséged által engedélyezett összegből fölvehessem, abba a budai vezér is beleegyezett.

Augusztus 13-án már majdnem mindennel készen, a budai vezér audientiára hivatott, s három paripát küldött elé. A pasa emberséges üdvözlé: után mondá: üdvözlöm szerencsés megérkeztét. Én is üdvözlöm jó egészségét. A vezér: hogy tetszettek a dolgok Konstantinápolyban. Osszevont szemöldökkel felelém: a szigorú elzáráson kívül minden tetszett, s valamint én jó emlékezéssel voltam a fővezérnél méltóságodról, itt is csak oly módon említhetem a fővezért. Ő azután a végbeliek dolgáról kérdezett, mire én így válaszoltam: én méltóságodat szelid embernek tartom, s ezen egyenletlenségek és rajtunk elkövetett igazságtalanságok más privát vezérek mesterkedéseinek tulajdonítatnak; azon legyen az én ajánlatomra, hogy a saját végbelieinek jó irányát főtartsa. Mosolyogva válaszolt erre a vezér: ha ti mérséklitek a tieiteket, én is megzabolázom az én katonáimat, a kik már régen közöttünk vannak; de legujabban a mint a szolnoki kádít a közigazság szolgáltatása végett magamhoz rendeltem, a tieitek megrohanták őt és 14-et vagy többet is kíséretéből elfogtak. Mi, a ti papjaitokat mindenütt hántatlanul engedjük menni, ti pedig a békeszöveget megmásítjátok az isten előtt. Ki mind ennek

az oka? Én részemről, a mint hallhattátok, egynéhányat kirohanásaik miatt, tegnap is szigorúan megbüntettem, ti pedig a mi hódoltságai jószágainkban nyilvános harcban hallatlanul dúltok, nagy alkalmatlanságára magunknak, úgy mint nektek is, és a gyenge védtelen asszonyokat, a mi eddigelé hallatlan volt, megkötöztitek, a mint ezen szokatlan látványt saját szeminkkel világosan láttuk. Én erre azt válaszoltam, hogy ezen nem kért vádolásunkat, az ő csalárdságainak palotáiban sürgesse; mire ő kidüllesztett mellettem: méltóságos uraságod feleljen az isten előtt, ki ezen rossznak okozója? Mi a békeszerződés ellenére, egy palánkba se törtünk be, sem kibontott zászlókkal benneteket meg nem támadtunk, míg töletek nem tanultuk. A népeknek ez az általános szabálya, hogy az erőszakot erőszakkal vissza utasítani szabad, mi egyet sem foglaltunk el a ti váraitok közül, mint ti elfoglaltátok a mieinket, a mint ezt nekem a vezér csak nem régen Damasod elfoglalásánál jelenté. És mindjárt hozzá tette: a ki a maga szerencsését megtalálja, azt ki is használhatja. A talált dolgok — válaszolám — a találónak gyakran szerencsétlenséget hoznak; a mi törvényeink szerint, a kinél az elvitt dolog találtatik, nem kérdezik erőszakkal vitte-e el, vagy jó móddal, s az a tulajdonosnak se bajt hasznot, de kárt okoz. Mosolyogva mondá: ezek a ti törvényeitek? uraságod, a fentartandó közbéke javára immár haza mehet, és ezen küldöttünket ajánlom uraságodnak; — s valamint ő uraságodat ide és vissza vezette; úgy vezessétek ti is őt vissza biztosságban. S így három kalfánnal fölruházva útnak bocsátott.

Izdenczy András követ járása a fényes portán lényegében teljes sikert aratott. A sérelmek orvoslása, a béke megörzése, a commissio kiküldése, s a fennálló béke állandósítása a porta részéről megígértetett. Mindezek keresztülvitele volt Izdenczy különös föladata. Hogy a nádortól kapott részletes utasításnak, — vonatkozással a porta egyéb ügyeinek kitudására — teljesen meg nem felelhetett, ez azon körülménynek tulajdonítandó, hogy Izdenczy szoros fölügyázat alatt tartott, épen csak azért, hogy alkalmat ne lehessen olyan egyénekkel érintkeznie, a kiktől egyetmást megtudhatott volna, miknek eltávolítása a porta érdekében állott. Iparkodott ugyan Schmidt Rudolf német residens, Izdenczyt indokolatlan fogaságából kiszabadítani, vagy legalább annak okait megtudni; de ezen törekvése a nagy vezérnél hajótörést szenvedett. A nagyvezér indokolása, ezen eljárás tekintetében, csak ürügy volt a valódi ok leplezésére. Hivatkozott ugyanis a nagyvezér arra, hogy az ő követeikkel hasonlóan bántak Bécsben, elzárva voltak, különösen pedig Szendau Szade, a kiktől ő ezt maga

hallotta, nem különben Achmet aga az utoljára ott járt inter-nunciatus is. Diplomatiái fogás volt ez a porta részéről, mi ha Izdenczy személyét kellemetlenül érinté is, s bár ha Izdenczy szabad járás-kelesét megígérte a residensnek, de ha azt nem foganatósította is, a nagyvezér kérdőre vonható nem volt, mint-hogy az elzárolás okául hasonló tényeket hozott fel a bécsi udvarnál járt török követek felől. — Diplomatiái fogás volt a nagyvezértől az is, hogy a szultán elhatározásáról szóló írás-beli jegyzék nem kézbesített Izdenczynek, de azzal a mellé kísérőül adott Memhet aga lón megbízva. Fájta ez Izdenczynek, annál inkább, mert a residens a nagyvezér ezen rendelkezését helyeselte; ő pedig jogosan igényelheté azt, hogy befejezett küldetésének eredményét, ő vihessé hírül a császárnak. Nem tehette Izdenczy még azt sem, hogy követi jelentése elsőnek érkezzék Ferdinándhoz, mert Schmidt Rudolf konstantinápolyi német residens,¹⁾ mikor Izdenczy még Konstantinápolyban volt, június 25. és 26-ról már egy hosszú, kimerítő levélben értesíté D'Asquier Izdenczy viselt dolgairól, a melynek kivonata Ferdinánd kezében volt, még mielőtt a magáét augusztus közepe felé elküldheté volna.

Schmidt Rudolf levele D'Asquierhez ugyan azt tartalmazza, a mit az Izdenczy jelentése, az elért eredményekre nézve; de annyiban mégis eltér tőle, a mennyiben Izdenczy magatartását a nagyvezérrel szemben, nem tartja oly helyesnek, mint az kívánatos vala. A residens levele érdekes kiegészítéssel szolgál még Izdenczy jelentéséhez az által is, hogy megtudjuk soraiból azon papnak nevét is, a ki a szultánnal volt kihallgatás alkalmával, velök egy asztalnál ebédelt akkor; ez pedig Gábor kanonok. Ugyanaz, a kiről Bogádi András 1641-ik évi szept. 30-ról Rákóczy erdélyi fejedelemhez intézett levelében írja, hogy Jakusics, attól a paptól, a ki Izdenczyvel volt a portán, megértette, hogy a portán semmi ártalomra valót nem hallott, s csak azt nem szeretik, hogy mind a két császárnak kedveskedik.²⁾ Nevezetes a residensnek azon értesítése is, hogy a nagyvezér a szultán levéltárában mindazon leveleket és okiratokat kikerestette, melyek a régiebb időre vonatkoznak; s ezek között megtalálta Mehomet szultánnak, egy Rudolf császárhoz intézett levelét is, melyben írja: hogy ha Magyarországot átengedi, akkor Bécs elfoglalásával felhagy. Ezen levélre Rudolf császár válasza is megvan, melyben mondja, hogy Konstantinápolyt nagy Constantin építette, s azt szintén Constantin nevé vesztette el; a keresztyén jóslatok

¹⁾ Okmánytár XXV. sz. ²⁾ Szilágyi Sándor másolatai között. Erd. kam. levél.

azt mondják, ha Konstantinápolyt egy Mehemet foglalta el, ugyan csak Mehemet nevű fogja elveszteni. Kívánatos, hogy Magyarország birásának ábrándjait fejből kiverjék, mert azt a törököknek soha át nem engedi. Schmidt ugyanakkor irt a császárnak is.

III.

A béke-tárgyalások előtt.

Ferdinánd Schmidt Rudolf konstantinápolyi residens leveleiből ¹⁾ értesülve Izdenczy követségének sikeres eredményéről; még mielőtt ez személyes jelentést tehet vala a császárnak, már is felhivatott az esztergomi érsek véleményadásra, oly rendelkezések felett, melyek a béketárgyalásokat megelőzőleg szükségessé váltak. Az érsek nem látta módját az egyöntetű rendelkezéseknek addig, míg Izdenczy a maga jelentését meg nem tette; minthogy, nem csak a békeszerződés tárgyalásával megbízandó egyének fölött kell vala intézkedni, hanem egyszersmind meghatározni a helyet, a hol a tárgyalás megtartassék, megállapítani a szerepet, mely a budai pasának a tárgyalások alatt jutandó volt. Az érsek nem tartá elégségesnek a residens előleges jelentését arra, hogy már most rendelkezzenek az előleges intézkedések iránt. Ez idő szerint más ügyek kívánták a rendező kezeket.

Az érseknek 1641-ik évi augusztus 9-én kelt levele ²⁾ a császárhoz, az állapotokat megnyugtatóknak tartja, a magyar végbeliek tartózkodtak a kirohanásoktól, a törökök szorgalmasan vigyáztak Damasd elfoglalására, minek elvesztését a magyarok tunyaságának és helytelen félelmének tulajdonította, mit könnyebb volt üresen oda hagyni, mint azt ismét visszaszerezni.

Felszólíttatott az érsek a császár által, véleményt adni a személyes fölkelés iránt is. Erre nézve az érsek nem pártolta a nádor véleményét; azt, ez idő szerint haszontalannak és meddőnek tartotta, mert a lakosság inkább elvész, mintsem hogy valami nevezetese tehetne. Javasolja, hogy ha kétezer katonával jó móddal és kellő ellátással a véghelyeken elhelyeztetnék, ez a jelen állapotokban teljesen elegendő volna, kivált ha a megyék is hozzá járulnának valamivel. Igaznak tartja, hogy a törökök ravaszul eszelekesznek, de az ritkán történik — mondja — hogy háborút üzenjenek annak, a kivel előbb béké-

¹⁾ Okmánytár XXVI. sz. ²⁾ Okmánytár XXVII. sz.

ben voltak. Most is azon nézetet vallja, hogy a viszonyok rendezését új tárgyalásokkal és fegyveres tüntetéssel kell rendezni. A létező zajnak nem tulajdonít fontosságot, a zavargásoknak, melyek többfelé mutatkoznak, nincsen szilárd alapja.

Nem szüntek meg a törökök torzsalkodásai, míg Izdenczy követségi útján járt, s a rabló kalandozások, a békét fenyegető kártételek, szükségessé tették a magyar csapatoknak helyenkénti összegyűjtését. Üres szó volt a nagyvezér, üres szó volt a budai pasa ígérete a béke föntartására nézve, még azután is, a hogy Izdenczy útjából visszaérkezett.

Épen azon időtájban, midőn az esztergomi érsek nem látta veszélyesnek a török-magyar viszonyokat, nem tulajdonított fontosságot a zavargásoknak, ugyanakkor a nádor királyi rendelet alapján augusztus 10—15-ike között azon munkálkodott, hogy a katonaságot összegyűjtse, s Komjáthiban tartózkodott, midőn az összegyűlendő sereg egy részét Érsek-Újvárhoz volt vezetendő. — A nádor más szemekkel nézte a dolgok menetét mint az érsek, és sötét színekkel festi az állapotokat, Komjáthiból augusztus 16-án a császárhoz intézett levelében. ³⁾ Az ellenség — írja — mint a tűz úgy lángol, nem nyugszik, míg a mieink elég szigorú fegyelem alatt vannak, s mindent elkerülünk, a mi okot adhatna az összeütközésre; most is öt falut hamuvá égettek és 380 embert a nép és nemesség közül elhurezoltak; a nem hódolt falukra adót vetnek, már a bányavárosok közé is befurakodtak.

Mióta Izdenczy követségi útjából visszaérkezett, a nádor csak augusztus 16—20-ka között találkozott vele. Értesülvén tőle működése eredményéről, megtudta azon kiméretlen bánásmódot, melyben Izdenczy a portán részesült. Felháborította ez a nádor hazafi érzületét; de kivált megkapta figyelmét azon körülmény, hogy a nagyvezér Izdenczy mellé kísérőül a ravaszágáról ismeretes Memhet agát adta, kelletlenül nagyobb számú személyzettel, kik között a német nyelvben jártas egyén is találkozott. Mint már feljebb is említők, ugyan csak Memhet aga volt megbizva a szultán által, hogy a fényes portának Izdenczy követségére vonatkozó határozatát, Ferdinándnak kézbesítse. Ez eljárásban fölismerete a nádor a török porta diplomatiái ravaszágát, melylyel Bécsben kifürkészni akarták Ferdinándnak német birodalmi viszonyait, hogy azokat a béketárgyalások alkalmával saját előnyökre kihasználva, tetszésök szerint határozzák meg az alku pontokat, melyek árán a béke Magyarország részére megszerezhető vala.

³⁾ Okmánytár XXVIII. sz.

A még mindig zilált birodalmi ügyek, a belzavarok az örökös tartományokban, épenséggel nem voltak olyanok, hogy ezek a békeföltételek megszabásánál előnyököt biztosíthattak volna Ferdinándnak, s kívánatosnak mutatkozott, e viszonyoknak a törökök előtt való eltitkolása. Ehhez járult még az is, hogy a Rákóczy György pártja nem szünt meg a törököket Ferdinánd ellen izgatni, a boszniai pasa négy-ötezer emberét Eszéken összpontosítá, Budán kétezer török katona gyűlt össze, s ide számítva a végbeli török katonákat, majdnem tizezeret tett ki azok száma, melyek védelme alatt, a porta a béke-tárgyalásokra készült.

Mindezek tekintetéből a nádor azon volt, hogy Izdenczy kísérvője Memhet aga személyzetével együtt Bécsben szoros felügyelet alatt tartassék, s ne érintkezessék ott olyanokkal, kik által oly nehézségek támadhatnának, melyekből nehéz volna kilábolni. Azon körülménynél fogva, hogy a törökök majdnem tizezer katona segédlete mellett készülnek a béke-alkudozásokra, — a min a nádor nem kételkedett — szükségesnek tartotta ő is, a seregeknek ily célból való összehúzását. Ha ezt nem tesszük — írja a nádor Újvárból aug. 20-ról,¹⁾ akkor ők lenéznek bennünket, kényők kedvök szerinti föltételeket szabnak, a mi nagy kárral fogva járni; mert ha föltételeikre reá állunk — mondja tovább — elidegenítjük magunktól a lakosság szívét; ha pedig reá nem állunk, azon veszélynek nézhetünk elébe, hogy ellenségeskedéseket, rablásokat visznek véghez az országban, sőt a béke nyilvános megszegésére is elhatározhatják magokat.

Oda irányult tehát a nádor véleménye, hogy hasonlóan az 1627-ik évi szónyi békekötéshez, ne csak néhány katona rendeltessék a békébiztosok mellé, de ő fölsége rendeletére, a szokásos nemesi fölkelés is megtörténjék úgy, hogy mindenre készen legyenek.

Hogy az alkudozások mentől helyesebben keresztülvitessenek, kívánta a nádor, a császár parancsára kétezer lovas katonának minél előbb összegyűjtését, és azoknak szükséges rendbe hozását.

A törökök rakoncátlanságainak meggátolására vonatkozólag, írja a nádor ezen említett levelében, hogy a budai pasához levelet küldött; ha majd a válasz megérkezik, igéri erről a császárt azonnal értesíteni, bár ha — a mint mondja — erre is az ő módja szerint úgy fog válaszolni, mint egyébkor is szokott.

¹⁾ Okmánytár XXIX. sz.

A nádor tehát, szemben a csoportosuló török harczosokkal, még mindig azon meggyőződésben volt, hogy a nemzeti fölkelést, az eshetőségek számbavétele mellett, szervezni kell, azt pedig az esztorgomi érsek mint czéltalanul és meddő intézkedést jelezte javaslatában. A teendő rendelkezésekre nézve tehát ennyiben eltérő volt az érsek nézete a nádortól.

A napirenden levő török kirohanások, a rabló portyázások, a faluk felpörzsölése, bár ha a nép végtelen türelme, ezek ellenében csak szigorú rendszabályokkal volt még féken tartható: még sem volt oly meggyugtató, mint a minőnek azt az érsek látta; s igazoltnak látszott a nádor véleménye a kellő óvintézkedések megtétele czéljából.

E közben Izdenczy András is, követségi útjáról személyes jelentést tett a császárnál, s Memhet aga átadta Ferdinándnak Ibrahim szultán levelét, mely a béke föntartására, s az új tárgyalásokra vonatkozó ügyeket illető határozatokat tartalmazta; s a mely szerint Ozman aga kapuzsi pasa lett megbizva a porta részéről, a béke megerősítését, valamint a végekre vonatkozó nehézségek földerítését eszközölni.

Ugyanekkor Ozman kapuzsi basa már elküldetett Budára, hogy a sérelmek iránt fölmerült kérdéseket megvizsgálja, melynek alappán a béke-tárgyalások megkezdendők valának. Ferdinánd a maga részéről Questenberg Gerard hadi tanácsosát bizta meg, hogy a végbeliek panaszainak helyességét kinyomozza, meghagyatván neki arra ügyelni, ne hogy valami helytelenség történjék ez irányban; egyszersmind feladata levén Budán Ozman pasával is értekezni.

Memhet aga Regensburgból útjára visszabocsátatott, levelet vivén a császártól a nagyvezérnek, melyben írja, hogy kedvesen esik neki tudni, a szultánnak a békéhez való ragaszkodását. Említi levelében, hogy részéről a legkisebb hiányokat is helyre akarja hozni; s hogy most is haladéktalanul Budára, Ozman kapuzsi pasához küldötte Questenberg hadi tanácsosát, a végbeliek ügyének földerítése czéljából, s biztosítja: hogy a baráti viszony megerősítésére mindent megtesz, a mi császári királyi méltóságával nem ellenkezik.

Minél több jelével találkozott a fényes porta a békeki-vádmaknak, minél szigorúbb határok közé szorítottatott az elnyomított magyar lakosság megtorlási kísérlete: annál elbizakodottabb, annál kihívóbbá lett a török végbeliek rabló kirohanása, s folyton kereste az ürügyet a fennálló béke nyílt megszegésére.

Ez idő tájban értesült Ferdinánd, hogy a stíriai határokön, Rakkersburg közelében, ismét három falut égettek hamuvá a török végbeliek, s az elsanyargatott népet rabszolgá-

ságra vetették. A török végházak közelében ez, az ország minden részén napirenden volt. Így értesíti Batthyányi Adám slaninghi várából augusztus 21-éről Ferdinándot,¹⁾ azon türethetetlen dolgokról, melyeket a törökök elkövetnek, mi ellen még csak védekezniök sem lehet.

Írja a többi között, hogy azon héten a szent-gróthi praesidium mezejéről, több mint harmincz aratót elvittek negyven darab marhával, sőt a vár előtt levő városi templomba is betörték, s a mit az előtt soha sem tettek, az oltárt, a szószéket darabokra vagdalták. A Hagymásiak sírköveit, czimereit, zászlóit, fegyvereit ezen régi vitéz családnak elrabolták; de ez sem volt még elég; a kis komáromiak marháit, mi különben is kevés volt, elhajtották, a mezőben arató egy lovas, és egy gyalog katonát megöltek. Így tettek szécs-szigeti fegyveresekkel is, de még ezzel sem érték be, hanem a végházat naponként, vagy minden másnapon, körül czirkálják, s ha valakit a palánkon kívül találnak, azt leölik. Ha marhát találnak, elhajtják, s minden módon iparkodnak, a véghely katonáit gyengíteni és tehetetlenné tenni, mert ha ki nem mennek, akkor ölen hálnak, ha pedig kimeunek, többé vissza nem mehetnek.

Minél több béke-reménnyel kecségtető a fényes porta az országot, annál inkább szereztek, raboltak a török végvárok fegyveresei. Az elkeseredés a legnagyobb fokra hágott, s a török hódoltság falvak nemes urai azon gondolkoztak, hogy ha már a török szolgálat miatt a jobbágság, a birtokos uraságnak semmit sem dolgozhat; ha a nyomor miatt adót, taksát a nép földesurainak nem fizethet, hogy akkor inkább fölpörzsölik saját faluikat, mint sem, hogy azokból a török gazdagodjék. Ilyen állapotok között kéri Batthyányi Adám ő felségét, valami módot találni abban, hogy a törököktől mentek és nyugodtak maradhassanak, s hogy hódoltsági faluiknak, úgy mint előbb, magok vehessék hasznát.

Nem korlátolta a török praesidiumok parancsnokait, a minduntalan kárttevő kirohanásokban, a portáról leküldött békebiztos Ozman kapuzzi pasa jelenléte sem; ki már — a mint erről a nádort a budai pasa értesíté, augusztus 30-ika előtt Budán volt; a mint jól előre látta Eszterházy, a törökök zaklatásaikkal csak ott és akkor hagytak fel, a hol és a mikor tekintélyes magyar fegyveres erő volt összegyűjtve. Erre vonatkozólag írja a nádor Újvárból²⁾ augusztus 30-ról, hogy összegyűjtött fegyvereseivel Újvárott van, s mióta a törökök ottlétét tudják, azóta csöndesen vannak.

¹⁾ Okmánytár XXXI. sz. ²⁾ Okmánytár XXXII. sz.

A budai pasa, a nádor kéro levelét figyelmen kívül hagyva, a legutóbb elhurczolt öt falubeli emberek közül, egyet sem bocsátott szabadon. Értesülvén a nádor emberei által arról, hogy Questenberg, Ozman kapuzzi pasával érintkezett; ez azon gondolatot támasztá benne, hogy talán a magyarok mellözésével kezdik meg a béke-tárgyalásokat. Ezért írja Ferdinándnak augusztus 30-ról, hogy minő rossz következése lenne annak, ha a mint hallá, a kapuzzi pasa, csak egy, ő felsége által küldendő privát emberrel tárgyalna a béke fölött. A nádor ekkor már javaslatot is tett a békebiztosok személye iránt. Szönyt jelölve ki annak legjobb helyeül.

Ozman kapuzzi pasa, a török békebiztos megérkezéével, az ország ismét közelebb jutott egy lépéssel a béke-tárgyalások felé. Ferdinánd a békebiztosok megállapítására nézve, felszólítja magyar tanácsosait, hogy a kiküldendő biztosok személye iránt javaslatukat beterjeszszék. A tanácsosok között javaslatával legelől járt az esztergomi érsek, ki politikai körütekintéssel figyelembe véve az ország felosztását, minden igényeknek óhajtott megfelelni, hogy kielégítve lássa a zaklatott, felháborodott kedélyeket, s oly elemek vegyenek részt a tárgyalásokon, kik gyakorlottságukon kívül, a török-magyar viszonyokat is jól ismerték. Az érsek szept. 4-én terjeszté fel véleményét a császárhoz.¹⁾ Mindenek előtt azon kívánatát fejezi ki, hogy az udvar részéről küldendő egyén mellett, a mennyire lehetséges, Magyarországból és Slavoniából is küldessenek biztosok a tárgyalásra, mert ha közös az ügy, közösen kell azt tárgyalni is. Az udvar részéről kiküldendőnek véli a magyar kancellárt, és Questenberg Gerardot; ez utóbbit már csak azért is, mert már hasonló tárgyalásoknál volt, s az ügyel ismeretes. A főurak részéről ajánlja Eszterházy Dánielt. Az ország felső részeiből Thassy Gáspárt vagy Stankay Istvánt, vagy mind a kettőt; a Dunán-inneni részből Nógrádból Ráday Andrást, Nyitrából Prinyi Györgyöt; a Dunán-túlról Orf Zsigmond alispánt, és Slavoniából azt, a kit a bán javasoland. A tárgyalások legalkalmasabb helyeül Szönyt vagy Komáromot tartja.

Hova-tovább, közelebb jött a béketárgyalások megkezdése. A török végházak fegyvereseinek zsaroló portyázásai, kirohanásai, annál türethetlenebbekké váltak ott, — hol magyar fegyveresek épen nem, vagy csak csekély számban voltak jelen.

A nádor még mindig Újvárott tartózkodott, s a vidéken, mig a törökök ott létét érezték, esendességben valának. De a

¹⁾ Okmánytár XXXIII. sz.

ravasz pasákkal, az elhuzozott nép szabadon bocsátása iránt, semmire sem mehetett. A budai pasától is tagadó választ kapott, a török portyázók által elfogott 460 ember elbocsátása ügyében. A nádor azonban most már, midőn a zaklatott nép végelkeseredése tetőpontjára jutott, a lakosságot többé szóval nem vigasztallhatta; de lehető védelmokről tettleg is gondoskodnia kellett, habár oly módon, mely a fennálló békepontokkal összeütközésben volt. Meghagyta tehát fegyvereseinek, ha török csapatokat vesznek észre, iparkodjanak azokat elfogni; a mi csakugyan sikerült is neki, mert kémlő őrszemei, egy török csapatot, s azok között több előkelő török urat elfogtak. Meg volt kellő hatása a nádor tervének; mert a mint az esetet a budai pasa hírül vette, rögtön levelet küldött egy csauz által a nádorhoz, melyben kijelenti, hogy az összes foglyokat elbocsátja, ha kiadja neki az elfogott törököket. Ferdinándnak erről jelentést tevén szept. 10-ről,¹⁾ írja, hogy a törökök Damasdot fölégették, s elhagyták. Kéri ő fölségét: minthogy a béketárgyalásokra szükséges iratokat mind megszerezte, az alkudozások mielőbb megkezdessenek, mert már a törökök is sürgetik.

A béke-tárgyalások megkezdésének akadályai, immár nagyobb részben, vagy önmaguktól megszűntek, vagy elhárítottak; s az megkezdhető lesz vala, ha még épen nem hiányzott volna az, a mi nélkül az alkudozásokat megindítani nem lehetett, t. i. a békebiztosok kinevezése, és azon sérelmi pontok megállapítása, melyek alapján a tárgyalások megkezdése, és a békeszerződés megkötése eszközözendő vala. Mind a két ügy érdekében, t. i. úgy a békebiztosok személyét, mint a békepontok megállapítását illetőleg, Ferdinánd magyar tanácsosaihoz rendeletet menesztett, hogy véleményöket fölterjesszék. Fölszólítja az esztergomi érseket, ki a mint feljebb említők, jelentését ez ügyben még szeptember 4-éről kelt levelében terjeszté föl; fölhivattak továbbá: Homonnai Drugeth János, gróf Nyáry István, Nagyfalvi Gergely váczai püspök, Barkóczy László, Eszterházy Dániel, Lónyay Zsigmond és Vinkovich Benedek zágrábi püspök.

Bár ha a nádor utalt a körülményekre, melyek a béke-tárgyalások megkezdésének sürgösségére vallottak, a véleményadásra fölhivottak jelentései, kellemetlen lassúsággal érkeztek a magyar kancellárhoz, úgy hogy az augusztus végén vagy szeptember első napjaiban kiadott fölhívásra, a zágrábi püspök válasza csak október 15-éről keltezve küldetett föl.

¹⁾ Okmánytár XXXIV. sz.

A vélemények a kiküldendő biztosok személyére nézve, az egyesek meggyőződése szerint, eltérők valának; mindenik azonban, természetesen a legjobb hazafiakat, a legjártaabb diplomatákat óhajtotta békebiztosokul a tárgyalásokra kiküldetni. Így gróf Homonnai Drugeth János Kisvárdáról¹⁾ szeptember 25-éről kelt fölterjesztésében, békebiztosokul ajánlja, a mágnások és tanácsosok közül: Szunyogh Gáspár szendrői, és Barkóczy László kállói várkapitányt; a nemesek sorából Korláth Ferenczet és Zákány Andrást; azok mellé, a kiket még ő fölsége a maga részéről is kiküldene. Nyáry István, — a ki ez ügyben Homonnaival együttesen tanácskozott, a mint ezen körülményt Homonnai felterjesztésében meg is említé — szept. 25-kén kelt jelentésében²⁾ ugyanazokat ajánlja, a kiket Homonnai is javasol. Nagyfalvi György váczai püspök³⁾ október 1-én kelt levelében, Eszterházy Miklós nádort és az esztergomi érseket teljes fölhatalmazással véli békebiztosokul kiküldeni; mint a kik béke és háború idején hivatva vannak arra, hogy ő fölségét jó és hasznos tanácsokkal támogassák, s különösen arra ügyeljenek, hogy e hazát romlás ne érje. Barkóczy László⁴⁾ október 2-án kelt felterjesztése által, Thassy Gáspárt és Zákány Andrást tanácsolja kineveztetni. Eszterházy Dániel⁵⁾ október 4-ről tanácsolja Ferdinándnak, hogy a németiség részéről Questenberg Gerardot, a magyarokéról pedig Forgács Pétert, Erdődy Gábort, Révay Lászlót, Izdenczy Andrást, Lippai Gáspár nádori protonotáriust, Eörsi Zsigmondot, Fánesi Györgyöt, Spáczay Mártont és Berényi Györgyöt, kik közül a békebiztosok választandók lennének. Lónyay Zsigmond október 7-iki felterjesztésében⁶⁾ békebiztosokul tanácsolja a dunai részekről gróf Pálffy Istvánt és Eszterházy Dánielt, a felső részekből Szunyogh Gáspárt és Bornemissza János kassai vicegenerálist, Devényi Istvánt és Szakan Andrást. Végre Vinkovich Benedek zágrábi püspök, október 15-ki levelében Horvát és Szlavonországok részéről terzaczi Frangepán Miklóst, Mikulics Tamás personalist és Darabas Györgyöt ajánlja békebiztosokul kineveztetni.

A véleményadásra fölhivott magyar tanácsosok figyelme, a béke-tárgyalások alapját illetve, az általános országos érdekek mellett, kiváltképen a sanyargatott népnek, a török zaklatások alóli fölszabadítására irányult, bár ha imitt-amott a személyes érdeklődés is helyet foglal. Egynémelyike az 1627-ik évi szőnyi békekötés óta elkövetett török sérelmeket kívánja a

¹⁾ Okmánytár XXXV. sz. ²⁾ Okmánytár XXXVI. sz. ³⁾ Okmánytár XXXVII. sz. ⁴⁾ Okmánytár XXXVIII. sz. ⁵⁾ Okmánytár XXXIX. sz. ⁶⁾ Okmánytár XL. sz.

tárgyalás alapjául, mások a hódoltsági faluk számának meghatározását hangsúlyozzák, s a melyek azóta meghódoltattak, a török adózás alól úgy, mint a hódoltságtól fölmentessenek; s azok visszakövetelendők lennének, vagy legalább ezek ügye függőben hagyandó; de a tárgyalások alatt folytonosan emlegetni, a véghelyek iránt kiváltképen intézkedni kell, hogy a szabados kirohanások meggátoltassanak; a rabok hallatlan váltság díját korlátozni óhajtják. Oda hatni, hogy a törökök a cs. kir. arany pénzeket valóságos értékben fogadják el. Mások ismét tanácsolják az 1627-ik évi szőnyi béke pontjait a szükséghez képest módosítani, s a békét húsz évre meghosszabbítani. Különös súlyt fektetnek Vác és Damasd visszaszerzésére; ne legyen szabad várakat építeni, kirohanásokat tenni, katolikus hódoltsági falukban katolikus papok legyenek, a károk mind megtéríttessenek, a foglyokat szabadon bocsássák.

Míg a magyar tanácsosok véleményei a kiküldendő békebiztosok személye, és az azoknak adandó utasítás iránt beérkeztek a kancelláriához: az alatt, a béketárgyalásokhoz szükséges levelek és okiratok kikeresése is eszközösbe vétetett a magyar kancelláriánál. Itt azonban nem a kellő rendben és szorgalommal őriztettek a nélkülözhetlen okiratok. Esterházi Miklós nádor hírvéljén eme hiányokat, Újvárt elhagyta, és néhány napra Kismartonba sietett, hogy ottani levéltárában kikeresse azon fontos iratokat, melyek a kancellárián nem voltak föltalálhatók. Mielőtt azonban Kismartonba ment, egyik szolgáját a budai vezér pasához küldé, hogy azt különösen három pontra nézve értesítse, t. i.: hogy Damasdot a törökök néhány nappal előbb hamuvá égették, hogy Széchény tájékán, a béke ellenére a falukat elnéptelenítve, a nyomorú lakosságot fogságra vetették; s végre arról értesíti a pasát, hogy a béketárgyalások elhúzódására nem a magyarok, hanem a törökök adtak okot, minthogy Memhet aga a porta internunciusa, Bécsben a szultán levelét nem adta át, hanem azt ő maga vitte Ferdinándhoz Regensburgba, s ez a követségek szokásos eljárása és módja, de az internuncius saját kívánsága szerint is, késedelemmel történetet csak.

Ugyanaz alkalommal a nádor, a béketárgyalásokra a portától kiküldött Ozman kapuzzi basát is üdvözlőlevelét szolgálja által.

Annak is tudomására hozta a béketárgyalások elhalasztásának okait, kik ebben végre is megnyugodtak, hogy az már hosszasan nem fog húzódni. A nádor a budai vezér pasának mind ezekre vonatkozó válaszát a bécsi hadi tanácsnak fölterjesztette. Ferdinánd császárt ezekről október 12-én Kis-

Martonból kelt levelében értesíti; ¹⁾ s írja neki ugyanakkor a törökök állapotáról, hogy itt és a dunántúli részekben, a törökök Fülektől kezdve a portyázásokkal és pusztításokkal fölhagytak, s nyugton vannak, de mind ezt csak annak tulajdonítja, hogy a békebiztosok kíséretével összegyűjtött hadakat a végeken helyezte el, s azt a törökök jól tudják. E katonaság két havi zsoldját a nádor kifizetvén, már pénze elfogyott, s nagyon szükségesnek tartja, a törökök megfélemlése czéljából, azokat tovább is együtt tartani, mert ott, hol érzik a katonát, béke van, de a felső részeken a putnoki és ónodi praesidium tájékán nem úgy, a hol 15 és 18 embert elfogtak, Szendrő körül is hasonlóan cselekesznek.

Kiterjesztvén e nagynevű nádor, e bölcs és hatalmas diplomata gondját mind arra, a mi az inséges luza és az elnyomorgatott lakosság sorsán könnyíthet vala; elérkezettnek látta idejét annak is, hogy a béke-tárgyalások sikeres vezetéséhez szükséges fegyveres erő elhelyezése után, a tárgyalások kiindulási pontját képező, s a régebbi, s az utolsó 1627-ik évi békekötésre vonatkozó okiratok összegyűjtessenek, s együtt legyen azon anyag is, mely a fennálló utolsó békekötés óta, a törökök által a béke ellenére okozott károk megállapítására vonatkozott.

Felszólítást intézett tehát a nádor a vármegyékhez, hogy mind azon károkat és sérelmeket, melyeket a törökök az 1627-ik évi szőnyi békekötés óta elkövettek, lelkiismeretesen összeírják, és hova hamarabb kezeihez juttassák. ²⁾ A nádor felszólítását csak hamar Ferdinánd parancsa is követte hasonló értelemben, ³⁾ mire a vármegyék egy része sürgősen hozzá látott a károk és sérelmek összeírásához, némelyike azonban késedelmeskedett a rendeletnek eleget tenni, s már a békebiztosok is együtt ültek, s a bekívánt kimutatások beküldését újolag sürgetni kellett.

A vármegyék által összeírt sérelmek lajstroma, mely részint még az 1641-ik év vége felé, ⁴⁾ részint pedig csak az 1642-ik év elején jutott a békebiztosok kezébe, összegezve a következő tételeket tünteté föl az egész országban 1627-től 1642-ig: a béke sérelmével meghódoltatott 326 falu, rabul vitetett 4502 ember; megöletett 1194 egyén; marha elhajtattott 13664 darab, juh 2150 darab; egy-egy évi adófizetés 35136 frt; a rabok váltsága, kiknek a nádor adott hódoltsági

¹⁾ Okmánytár LXII. sz. ²⁾ Magy. történelmi tár VIII. köt. 153. lap. ³⁾ U. o. 153. lap. ⁴⁾ Okmánytár XL. XLV., XLVI., XLVII., XLVIII., XLIX. sz.

levelet, tesz: 205,825 frtot, s e mellett a vármegyék kinyomoztak még 33150 frt 50 denárt.¹⁾

Béérkezvén immár a király tanácsosainak javaslata a megejtendő béketárgyalások személyeire, helyére, a kiindulási alapul szolgáló anyagra, s a békebiztosoknak adandó utasításokra nézve; mind ezeknek összefoglalva, még a király magyar tanácsának véleményén kellett átszűrődnie, hogy az mint javaslati előterjesztmény, a király által helybenhagyható legyen, s mint a tárgyalások lényege, megtestesülést nyerhessen.

Mielőtt azonban a magyar tanács formulázott javaslatát a királyhoz beterjesztheti vala, Ferdinánd a nádort magához hívatta Bécsbe, hogy a béke-tárgyalásokra vonatkozó s irányadó nézetét tőle megtudja. A nádor, a királyi felszólításnak engedve Bécsbe utazott, s ott egy a helyzetet minden oldalról megvilágító, a tárgyalások mikénti intézését a legapróbb részletekig földerítő emlékiratot szerkesztett, — mely diplomatiái geniálitásának egyik legfényesebb emléke — mit nov. 11-ről keltezve Ferdinándhoz benyújtott.²⁾

A nádor, adandó véleményének mint egy alapjául, mindenek előtt hat pontozatot állít föl, melyekből kiindulva, egyenként azokhoz fűzi, s azokból fejti ki eszméit, s javaslatát, a követendő módokat, és az alkotandó szerződésre nézve. Először is — mondja — meggyőződést kell arról szerezni, ha vajjon a törökökkel való béke lejárt-e vagy nem, mit némelek még most is fennállónak hisznek, s mit magok a törökök is színelelnek.

Ezt illetőleg kimutatja, hogy a zsitvatoroki béke, mely minden arra következett békekötésnek alapja volt, 1606-ik évi december 9-én kötött húsz évre, s így 1626-ik évben lejárt. Bécsben ugyan csak 1616. megerősített és meghosszabbított a béke újabban 20 évre. Onnét számítva tehát, a béke tartamának kellett 1636-ig terjednie. Fölemlíti ezen kívül még 1618-ban a komáromi, s 1625-ben a szögyéni commissiókat is, de a melyeken a béke tárgyalása kérdésbe sem jött. 1627-ben a szönyi kötés alkalmával szóba hozott ugyan a béke meghosszabbítása a törökök által, s azok negyven vagy ötven éves békét ajánlottak is, minthogy akkor a perzsák nyomták a törököket, és császárok Babilont óhajtották visszafoglalni, de mert akkor II. Ferdinánd jobb viszonyokat reményelt, a béke felől semmi bizonyos nem határoz-

¹⁾ Salamon Ferencz: Magyarország a török hódítás korában 430-ik lapon. ²⁾ Okmánytár XLIV. sz.

tatott, csak annyi volt mondva, hogy a béke a két császár között huszonöt évig tartson, különben pedig a két császár véleményére hagyatott, hogy ezek egy ünnepélyes követség által határozzanak majd, ha vajjon a béke huszonöt évig tartson-e, vagy több, vagy kevesebb ideig? a mint ezt a szönyi békekötés 7-ik §-a mutatja. Igaz ugyan — írja a nádor — hogy midőn Balogh István a szönyi végzéseket a fényes portára fölvitte, azokat a török császár szívesen fogadta, s a megboldogult II. Ferdinándnak levelileg is tudtára adta, hogy kész azokat megerősíteni; de sem a török császár sem II. Ferdinánd részéről a szönyi békekötés meg nem erősített, minthogy azt egyik részről sem szorgalmazták. Arról pedig tudomása nincsen, hogy később Puchaim gróf, az ő ünnepélyes követsége alkalmával, vajjon vitt-e valami okiratot a béke meghosszabbításáról vagy nem? azt sem tudja, vajjon ez iránt tett-e ott valamit, vagy csak szóba is hozta volna.

Igy állván a dolgok, a nádor azon nézetének ad kifejezést, hogy a törökökkel semmi szilárd békekötésök nincsen, s azt hiszi, hogy ezt a törökök tudják, s csak színelelik, hogy nem tudják, mert a jelen török császár előbb Babylon visszaszerzésével foglalkozik, ezért nem mert Ferdinánd ellen hadat indítani, mit a bizonyosnál is bizonyosabban megtesz vala, ha Babylon visszavételét túlélhette volna. Ibrahim pedig, a jelen szultán, nem ismeri országait, fél a tatároktól és perzsáktól, fél a muszkáktól, s a mi még ennél is több, fölülte tart a belzavaroktól és forradalmaktól.

Tekintetbe veendőnek tartja a második pontban, hogy a törökök saját nyereségök és kényelmök kedvéért könnyen megsértik a békét, falukat hódoltnak, károkat okoznak és rabokat visznek el. Erre, az ország különböző részéről érkező panaszok — mondja a nádor — a tapasztalat tanít meg. Kívált látható ez a faluk leigázásában, a melyek kétfélék: olyanok, melyek a törökök ellenségeskedései által már elpusztultak, de a lakosság által megint megszállattak, ezeknek száma sok százra megy, melyekből a törökök igen nagy hasznot húznak; ismét olyanok, melyeket a zsitvatoroki béke óta, a szerződés pontjainak ellenére, néhány százig meghódítottak; s melyekből milliókra menő jövedelmök van, miből a végeket könnyen lehetne fentartani. Hogy hasznukra fordítsák, a népet leigázzák, határaikat kitolják, s rabszíjra fűzik a nyomorult lakosokat. Felhossa, hogy a törökök vadsága Styria felől egész Regensburgig pusztít, Ausztriához már alig van két mértföldnyire; Kőszegnél állanak; Győrt elhagyva Újvár és Nyitra felé tolnak, Győrest és a bányavárosokat zaklatják stb.

Hosszú sorozatát említve föl a nyílt béke elleni foglalá-

soknak, kimutatja, hogy az ország hetvenkét vármegyéjéből, Ferdinánd hatalma alatt már csak harminczkét vármegye van, sőt ezen 32 vármegyéből is 19 részben vagy egészben török iga alatt nyög. Feltünteteti továbbá a nép pusztításának egy másik pszichologiai okát abban, hogy a törökök a fiatal embereket szeretik, s a serdülő ifjakat, a gyermekeket legszívesebben fogdossák el, mert tudják, hogy ezek hajlandóbbak az izlamot elfogadni; ezeket azután a magyarság kárára vadságban nevelik föl, kiket fölfegyvereznek, s az ilyenek még sokkal elvetemültebbek lesznek a született törököknél.

Fölsorolja az elfoglalt várakat, erősségeket, a Horvátország határán elpusztított kastélyokat, palánkokat. Nem is említve továbbá sokaságát az elfogott raboknak, csak Korláth Ferenczet, Spáczy Mártont, Darabas Gergelyt, Hosszutóti Györgyöt, Gombkötő Jánost és Budai Pált sorolja elő, a kiktől a budai pasa százezeren fölül való sarcot zsarolt ki.

A harmadik pontban más természetű okait hozza föl a törökök kihágásainak, határtalan féktelenségeinek, bár ha alig megy ezen kicsapongó törökök száma négy vagy ötezerre, s a magyarok által kellő korlátok közé szoríthatók lennének: az mégis folyvást terjed. Ezt a nádor annak tulajdonítja, hogy habár a török vezérnek kemény leveleket írnak, de az elégtételt azután nem sürgetik, elhallgatnak, s a megtartással nem gondolnak. Félünk — írja továbbá — ha hasonlóval viszonzunk, hogy megtörük a békét, s ezzel csak szarvakat rakunk a fejökre, s büszkeségüket emeljük. Félelmünkben azt sem tudjuk mit teszünk, gyakran olyan futárokat küldünk a vezérhez, kik sem a dolgokat nem ismerik, sem az igazat kimondani nem merik, tettel vagy szóval elárúlják félelmünket. Am, de ha a törököknek van panaszuk, azt meghallgatjuk, sőt panaszaikban támogatjuk őket, s magyarjainkat gyalázzuk, bevádoljuk, s innen van, ha a nádor, a fő generális vagy más végbeli kapitányok a törököket kicsapásaikban találják, azok Bécsbe mennek, magokat kimentik, a magyarokat bevádolják, s nekik hitelt adnak.

Nem kevésse okolja Ferdinánd portai residensét, a törökök vakmerő elbizakodott kihágásai miatt, a kinek, bár annyiszor meg volt hagyva általa is a szultánnál, vagy legalább a nagy vezérnél representálni a törökök féktelensége felől, sőt az neki még a bécsi hadi tanács által megparancsoltatott, s azt csupa hanyagságból még sem tette meg. Bizonyítja ezt az is — írja a nádor fölterjesztésében — hogy midőn Izdenczy a portán követségben volt, az itteni törökök viselkedéséről, temérdek kicsapongásairól mit sem tudtak. Ámde ha a magyarok a törökök által a végletekig elkeserítve, ha valami

könnyebb dolgot elkövettek is, s azt a törökök a portánál nagyitva előadták, akkor már volt az agensnek tennivalója.

Fölterjesztése negyedik pontjában kétségtelenül bizonyítja, hogy a mit a törökök egyszer a béke alatt, vagy annak ellenére elfoglaltak, azt többé vissza nem adják. Számos példát hoz fel ennek megvilágítására a régebbi időktől kezdve a legutolsóig, de a mit a magyarok elfoglaltak, mint például Gregoranszky győri kapitány Miksa császár idejében, midőn Gesztet hadi esellel elkaparította, a törökök kérelmére vissza kellett adniok.

Az ötödik pontban azon kérdést veti föl, vajjon minő módon lehetne a békét a törökökkel fentartani, egyezkedés által-e, vagy fegyverrel, a végek visszaállításával, és azoknak az előbbeni állapotba helyezésével, rendbe hozásával és folytonos fizetésével-e? A fennálló békére nézve azt mondja, hogy az épen olyan mint az Aesopus meséje a farkasról és bárányról, s ezért másképen kell vélekedni a törökökkel való békéről, s másképen a keresztyén fedelmekről, mert a törökök állhatatlanok, adott hitöket semmibe sem veszik, saját okirataikat meghazudtolják. Nem tanácsos e miatt a jubokat, őrző kutyák nélkül hagyni, s ezért szükségesnek tartja, hogy az alkudozások előtt is, a tárgyalások alatt, és a béke megkötésekor is jól fölfegyverezve legyenek. Kifejti ezekből, hogy ő fölsége hű alattvalóit a megkötött béke után is védelmezze, s hogy ezt megtehesse, szükséges a végeknek jó rendben tartása, a végbeli seregek folytonos fizetése, ne hogy féktelen kicsapongásaikkal, a végek és végbeli seregek rossz állapota miatt, megrontsák az országot. Ha kitörnek, legyen a ki ellentálljon nekik, s vissza tartsák őket a faluk behódoltatásától. Hogy pedig a véghelyek rendbe jöhessenek, kimutatja: hogy ez csak úgy eszközölhető, ha a véghelyek katonái folytonosan fizetettnek, nem úgy, mint eddig is, midőn három év alatt alig kaptak egyszer zsoldot, s így a kellő élelmök hiányzik, az aratásban, kaszálásban a törökök háborgatják őket, s életveszély nélkül, élelmök beszerzése végett az ellenség területére nem mehetnek. De nem is tudják mit csináljanak azon csekély zsolddal, mit három-négy év alatt egyszer kaptak, fordítsák-e magukra, nejeikre vagy gyermekeikre. Innen van, hogy a ki négy lóra való zsoldot érdemel, alig bir egy lóval a táborba szállani, s ha letelt szolgálati idejük, a legtöbb szolgáló visszamegy urához, s a megmaradó csekély számú végbeli katona olyan állapotba jut, mint előbb volt, s nem mernek magoknak sem lovat, sem fegyvert szerezni, mert félnek zsoldjuk késedelmes fizetése miatt. — Kénytelen, kedvetlen tolmácsolja a nádor itt, Memhet, volt budai pasának szavait Ferdinánd előtt, ki úgy nyi-

latkozik előtte, hogy hijában ajánljuk neki a békét, mert a végbeli katonákat nem fizetjük, s így lehetetlen a békét föntartani. Elmondja itt a nádor, hogy a pasának igaza van, ha a rendesen nem fizetett végbelielnél, az abból származó következményeket tekintik.

A béke fentartásának más módját abban tanácsolja a nádor, hogy ha a törökök kicsapongásait hasonlóval viszonzozák, s ha földre dobják az oktalan félelmet, a törökök sem mernek majd féktelenkedni; sőt ha bátorságot látnak, mint azt a tapasztalat is tanúsítja, nem könnyen vetemednek oly vakmerőségekre, mint ha félénk kislelkűeknek tartanak. Tanácsolja a békét fegyverrel védelmezni.

A béke fentartásának helyes módját találja még abban is a nádor, ha ő fölsége olyan agens tartana a portán, a ki ismerte az ügyeket, elég eszélyes és bátor volna a megkötendő béke dolgában működni, s a törökök kihágásait és igazságtalanságait, a szultánnak és fő embereinek eléadni; s a császár ő fölsége tekintélyével, az ígéretek és az egyezségek megtartását sürgetné; mint sem, hogy az, a jelen végezősekbe és articulásokba fölvetessék. Mint egy boszankodással írja tovább, hogy hát mire való a költséges agens, ha általa a török titkokból oly keveset tudnak meg; vagy más valakit kellene oda küldeni, mert mindezekről itt a pasákkal, bégekkel vagy a budai vezér pasával beszélni, s tőlük elégtételt kérni haszontalan dolognak tartja. Még egy más módot is javasol, a mi nélkül eredménytelennek tart minden egyebet. Azt t. i., hogy a bekövetkezendő tárgyalásoknál, mind a két fél biztosai találjanak módot helyreigazítani minden kihágást, megbüntetni a béke háborítóit.

Végre tanácsolja: ha valami jót akarnak tenni, a magyarokat úgy bele foglalják a békeszerződésbe, hogy azok a törökök háborgatásaitól mentek legyenek, mert különben ha meg nem fékezik a törökök ravaszságát és kicsapongásait, rövid idő múlva azt fogják mondani, hogy ők a németekkel kötötték békét és nem a magyarokkal.

A nádor által föltett kérdések hatodika a körül forog, vajjon a törökökkel kötött béke meghosszabbítandó és megerősítendő-e? Tekintetbe veszi a török birodalom állapotát, a perzsákkal, tatárokkal és muszkákkal fenforgó viszonyát, a szultán félelmét a belzavaroktól; azon véleményre lehetne hajolni — mondja — hogy mind ebből a keresztyénség huzhatna hasznot. Sziuleni lehetne a béke meghosszabbítását, s az alatt harmadik személyek által a perzsákat, tatárokat és muszkákat ellenük szítani, s így a béke-bizottság, csak a fölmerült nehézségek elhárításán fáradoznék. S ha más részről tekintetbe

veszszük — írja a nádor — azon keresztyén fejedelmnek jelen állapotát, s azon országokét és tartományokét, melyekkel fölségednek dolga van, s annak bizonytalan végét vizsgáljuk; s ha lelkünk mélyében mérlegeljük fölséged ügynökeinek rendelkezéseit, fölséged országainak és tartományainak romlását, és véghetetlen elpusztulását, s ha ehhez adjuk még az elnyomrodott lelkűek mozgalmait, a fegyverek zaja és szele által mint a felkorbácsolt tenger hullámain, tanácsolom a jövendő alkudozások alkalmával a békét meghosszabbítani, mert annyi nehézség közepette, nem jó lenne ha sem a keresztyén fejedelmekkel, sem a törökökkel biztos béke nem volna.

A most előadottakat a nádor csak mint alapját tette le ezekre építendő véleményének. Kifejti, hogy a kapuzzi pasa gyors elküldése bizonyíték arra, hogy a törökök inkább kívánják a commissiót és a béke megerősítését, mert nem igen jól állanak dolgaik.

Ezért a békebiztosok mindenek előtt, jól megfigyeljék a török állapotokat, a mi, a leendő tárgyalások szerencsés kimenetelére nézve vajmi fontos, és szorgalmasan vizsgálják meg, vajjon igaz-e az, a mit rólok hallani? A nádor nem kételkedett, hogy a török ügyek rossz állapotban vannak, s kívánatosnak tartá, hogy Ferdinánd biztosai határozott bátorságot és férfiaságot tanúsítsanak szemben a török biztosokkal. A biztosok személyének számára nézve javasolja, hogy nem egy, de több értelmes és okos ember küldendő a tárgyalásra, kik egyenlő értelemmel és szavazattal tárgyalják a béke ügyeit. A tárgyalás helyét illetőleg Komáromon kívül a legalkalmasabb helynek tartja Tatát. A biztosok utasításául, csak két pontra óhajta azok figyelmét fordítani.

Először, hogy mind azt, a mi a békeszerződések ellen történt, kiigazítsák; s másodsor, hogy az előbbeni szerződések pontjait és föltételeit, mint a melynek helyreigazítása miatt kiküldetnek, valósággal fentartsák.

Taglalásába bocsátkozik ezek után a zsitva-toroki békeszerződés pontjainak, s azon megállapodásra jut, hogy a zsitva-toroki és bécsi kötés által fölszabadított faluk az ott előirt várakkal a törökök adózói ne legyenek, s ha ez ki nem vihető lenne, akkor azon legyenek, hogy a Puchaim gróf vagy követsége idejétől behódoltatott faluk visszaadassanak, s végre ha ez sem sikerülne, legalább azon faluk felszabadítását eszközöljék, melyeket ő fölsége uralkodása óta elfoglaltak. Az adóra nézve azon állapotba helyezendők a faluk, mint a minőben a zsitva-toroki kötés meghatározta. A határszélek a bécsi szerződés 3-ik pontja szerint rendeztessenek. A szerződés

pontjai közzé teendőnek óhajtja a katolikus papok hántathatlanságát.

Hosszú fölterjesztésében a megelőző békeszerződések minden egyes pontját elemezi. Megrostálja, földeríti azok előnyeit, hátrányait, megállapítja a kiindulási elveket, s a megkötendő békeszerződésre nézve, a következő végeredményekre jut. Panaszaink szempontjából — írja a nádor — melyek a békeszerződések megsértéséből erednek, s a fölemlített okokból származnak, a törökökkel való kibékülést ajánlják; de a megkötendő béke módozatait illetőleg, az utolsó szőnyi kötés végbe vitt ténynek tekintendő, az megerősítendő, és mind a két császár által aláírandó okmányban biztosítandó a még hátra levő kilencz évig. Időközben pedig ő fölsége, a török béke-egyezmény szárnyai alatt igyekezzenek, a keresztyén fejedelmekkel békességes egyezsége jutni. Hogy pedig mind ez megtörténhessék, mielőbb nevezze ő fölsége a békebizottság elnökét, és commissáriusait, hogy azok teendőikről tudósíttathassanak, s a helyszínén megjelenhessenek, ne hogy a kapuzzi pasa Budán sokáig késsék. Meghatározandó lenne a tárgyalás helye, hogy a szükségesek: mint a mentelmi levelek, az őrség elkészíttethessenek; a biztosok utasításai ő fölsége akarata szerint egybeállítandók; minden, a törökökkel tárgyalandó kérdés jó rendben lajstromoztassék, hogy az mindig a biztosok szemei előtt legyen. Nem látja a nádor lehetőségét annak, hogy a panaszok pontonként tárgyalatassanak, azok tehát úgy véteszenek fel, mint a hogy Izdenczy a portán benyújtotta. Bizonyosnak tartja, hogy a törökök, régi szokásaik szerint, szintén előállanak panaszokkal, szükséges tehát, ezek régi panaszait előszedni, s azokat előlegesen tanulmányozzák a békebiztosok. Végre javasolja, hogy a biztosok bátran és férfiasan viseljék magokat, mert ha ezt tapasztalják a törökök, könnyebb lesz velök elbánni; s mindig szemök előtt tartásák, az isten dicsőségét, a keresztyénség javát, és ő fölsége tekintélyét.

Ferdinánd magyar tanácsa tehát, november közepe felé,¹⁾ beható tanácskozás alá vette az összegyűjtött anyagot, s tekintve kivált az utolsó szőnyi békekötés pontjainak hiányait, különösen a biztosoknak adandó utasításokra terjeszté ki figyelmét. Ez által maga a békekötés lényegére és irányára nézve, csak megújítása lett a bécsi, a zsitvatoroki, a szőnyi, a gyarmathi hasonló kötéseknek. Am de haladjunk a dolgok szerint úgy, a mint a magyar tanács felterjesztésének rende azt megkívánja.

¹⁾ Okmánytár I. sz.

A béke-tárgyalások helyére nézve, minthogy Ferdinánd Tata vagy Komárom iránt a budai vezér, és Ozman kapuzzi pasához intézett kérdéseire nézve, a válaszra várt; ez iránt a tanács javaslatot nem tesz.

A békebiztosok személyét illetőleg szemei előtt tartotta a tanács azon régi szokást, hogy ilyen tárgyalásoknál az egyházi rend is képviselve volt, úgy, mint az 1627-iki szőnyi békekötésnél Sennyey István; a bécsinél Forgách Ferencz bíbornok, előbb még Kutassy János esztergomi érsek és Suhay István. Ez alkalommal is kéri a királyt, hogy az egyházi rend ne mellőztessék, és mint arra legalkalmasabbat ajánlja, Lippay György egri érseket és királyi kanczellárt; továbbá a világi főurak közül Ezterházi Dánielt, mint a ki a török dolgokban igen járatos, a personálist és Zunyogh Gáspárt; a nemesség közül pedig Tassy Gáspárt, a ki már ilyen tárgyalásoknál részt vett, és azokban tapasztalt.

Gyakori eseményekből merített javaslata a tanácsnak, a békebiztosoknak különös óvatosságot ajánl a törökökkel szemben, mint a kik nem csak furfangosak és gonoszak, de csalárdul ravaszak is, kik okiratok hamisításával, és minden más kigondolható mesterkedésekkel és álnoksággal kijátszhatják a biztosokat.

Bonczkés alá véve, az 1627-ik évi szőnyi békekötés okmányának hiányait, kimutatják, hogy az a diplomatiái okiratok minden ünnepélyes fölszerelését nélkülözi. Hiányzik abból a békekiterjesztésének éve, és megerősítése, minthogy az akkori békebiztosok úgy kívánták, hogy a béke huszonöt évre, többre vagy kevesebbre kiterjesztessék, s ezen meghosszabbítás mind a két császár által tárgyalatva meghatározotassék, de a tanácsosok nézete szerint az a császárok udvarában nem is tárgyalatott, s arról többé szó sem volt. Az is elhatároztatott, hogy a szerződés pontjai mind a két császár diplomatiái okiratába bele tétessék, de ez is elmaradt. Van ugyan — mondja a tanács — a török szultántól érkezett valamelyes levél, melyben a békének huszonöt évre való meghosszabbítását jelezi, de a törökök tőlünk semmi okmányt sem kaptak, a miért, a portá tetszése szerint bármikor is állíthatja, hogy velünk semmiféle békekötése nincsen.

Mindezeknél fogva, a magyar tanács első és fő feladatául óhajtja kitérni a békebiztosoknak, hogy ez alkalommal a tárgyalásoknál törekedjenek a békét szilárd alapra fektetni; s az akkor elmulasztottakat, s a diplomatiái okiratot pótolják, a békét pedig több év tartamára meghosszabbítsák.

A tanács abban állapodott meg, hogy a biztosok kiválsólag figyeljenek arra, ne hogy a fenálló béke iránt a törökök

részéről kétség vagy kérdés támadjon, mind beszélgetéseikben, mind pedig tanácskozásaikban úgy viselkedjenek, mintha ahhoz semmi kétség sem férhetne; s csak arra mutassanak hajlandóságot, ha a béke sérelmeinek kiegyenlítése vétetnék tárgyalás alá, s tüntessék ki óhajukat a béke állandóbb biztosítása iránt.

Tekintetbe véve a tanács a fennálló békekötés azon pontját, mely tiltja a várakat és erősségeket, akár titokban, akár nyíltan megrohanni; a béke ellenére a lakosságot rabszolgaságra fűzni, a falukat erőszakkal meghódoltatni, az adót háromszorosan, négyszeresen fölverni, a nemességet sarczolni: a biztosok a vármegyék által fölvevett, vagy fölveendő jegyzékeket kéznél tartásuk, s azon legyenek, hogy ez jövőre megszűnjék, a rabok visszaadassanak, s mindenféle kirohanások, a várak és kastélyok megrohanásának eleje vétessék. Ha pedig mindezt el nem érhetnék, a tárgyalások menetéről értesítsék a királyt, s ő fölsége határozzon, ha vajjon ezen általok el nem intézhető nehézségek, — úgy, mint ezelőtt is történt a törökökkel való tárgyalások alkalmával — egy külön kisebb bizottsághoz utasítandók-e?

Kiterjeszti figyelmét továbbá a tanács a béke azon határozatára, mely a vajdáknak, pasáknak és bégeknek eltöltja a falukba személyesen menni, az adót és az ajándékokat behajtani, új erősségeket építeni, holott ezzel a törökök nem gondolnak, a községekre járnak, s mint Horvátországban is, új erődívenyeket is emeltek. Mindezek rendbehozására a biztosok a legnagyobb ügyességet fejtsek ki, és kielégítőleg oda hassanak, hogy ezek iránt a nehézségek eltűnjenek.

A tárgyalásokra kiküldendő biztosok személyes bizottságára nagy súlyt fektetett a tanács. Javasolja, hogy mind az előbbeni oknál fogva, mind pedig ő Fölsége tisztessége, úgy az ország védelme és az eddigi bevett szokás szempontjából, mellőlők hatszáz lovas adandó, és Bécsből még kétszáz muskétás gyalog katona küldendő, s míg a tárgyalások folynak, ezen katonaság Komáromban vagy Tatán lenne elhelyezendő; s minthogy ezen katonaság ellátása nem csekély költséggel jár: kéri ő Fölségét, hogy azoknak fentartásáról, mint azelőtt is, ő Fölsége gondoskodjék.

A többire nézve, hivatkozik a tanács a nádor ismert ügyességére, ki úgy az elsoroltak, mint más egyebek iránt is a szükségeseket immár megtette, s azt ő Fölségével külön iratban is közölte; s mindezen rendelkezéseit és véleményét a tanács magáévá teszi.

Egy lépéssel ismét előbbre haladt a béketárgyalások előmunkálata az által, hogy a király magyar tanácsának jelen-

tését a békebiztosok személye s az adandó utasítások iránt, a cancellaria útján Ferdinánd elé terjesztették.

Megtörtént a békebiztosok kinevezése. Questenberg Gerard főhaditanácsos, Lippay György egri püspök és királyi cancellár, Eszterházy Dániel, Szunyog Gáspár szendrői kapitány és Mikulics Tamás personalis személyében. A biztosok utasítása, alapelveiben, a magyar tanács véleményén sarkallott. A vármegyéknél elrendelt összeírása mellett a törökök által elkövetett sérelmeknek, Győr vármegyének Ferdinánd még külön is megparancsolta, hogy a béketárgyalásokhoz a biztosok mellé a maga részéről is küldjön embereket, kik azokat a felmerülhető kártérítési és sérelmi kérdésekben fölvilágosíthatják és segítségökre lehetnek.

December 4-én indultak el Ferdinánd biztosai Bécsből Komárom felé, s az úgynevezett pusztai úton haladva, háromszáz lovas és 250 gyalog katona kíséretében december 10-én Komáromba érkeztek.

Hátra volt még a tárgyalások előmunkálatainak utolsó intézkedése, a hely meghatározása iránt, a hol az a biztosok által megtartandó vala. A magyar tanács, fölterjesztésében Tatára és Komáromra irányozta figyelmét; minthogy azonban a tárgyalási hely megállapítása mind a két fél biztosainak megegyezésével történhetett csak; ez ügynek tisztázásával a biztosok lőnek meghatalmazva.

Ferdinánd biztosai, utasításuk szerint tehát érintkezésbe tettek magokat a török békebiztosokkal; s mindjárt Rév-Komáromba érkeztek után Questenberg december 13-án a budai vezér és Ozman aga kapuzsi pasához saját nevében, saját emberei által levelet küldött Budára, melyben tudatá velők, hogy Ferdinánd által a béketárgyalásokra kiküldött biztosok Komáromba már megérkeztek, s a tárgyalások megkezdhetők. Questenberg küldöttei december 20-án érkeztek vissza Komáromba, válaszul hozván a törököktől, hogy a béketárgyalások helyéül Komáromot el nem fogadják, s arra Tatát jelölik ki.

Mialatt azonban Questenberg küldöttei Budán jártak, Ferdinánd biztosai Zala vármegyéhez decz. 18-án¹⁾ fölszólítást intéztek, hogy a béketárgyalások sikeresebb keresztülvitele céljából küldjenek mellőlők kellőleg utasított oly embereket, a kik őket nemcsak a sérelmek, a hódoltság ügyében, de más, ott előfordulható kérdésekre nézve is fölvilágosíthatják, és segítségökre lehetnek.

Decz. 22-én a biztosok együttesen írt levelet küldöttek²⁾ a budai vezér és Ozman kapuzsi pasához, melyben kéri őket,

¹⁾ Okmánytár LI. sz. ²⁾ Okmánytár LII. sz.

Komáromot tárgyalás helyéül elfogadni, vagy ha már ezt nem akarnák: tehát Szőnyt, mint az utolsó béketárgyalás helyét, ajánlják, s kéri, hogy úgy a két hely valamelyikének elfogadásáról, mint az idő kijelöléséről, melyben megjelenjenek, őket értesítsék. A most említett levelet a biztosok egy törökül tudó lovas emberök által küldötték Budára, a ki onnat a vezérpasától csak Questenbergre címzett levelet hozott decz. 29-én Komáromba. Ezen iratban értesítik a törökök Questenberget, hogy Szőnyt elfogadják a béketárgyalások helyéül, s a mint az ő *Baria* ünnepek elmúlik, azonnal elindulnak Budáról.

Még meg sem kezdődtek a tárgyalások, már is nehézségekbe ütközött a magyar biztosoknak első érintkezése a török biztosokkal, a tárgyalás helyének kijelölése tárgyában; míg végre Szőny mellett határoztak. Erre a biztosok fölkérték a nádort, hogy közelébe jöjjen. Az eljárási módot, a hely megválasztása iránt a nádor helytelennek tartván, attól félt, hogy ebből a törökök kijátszásukat magyarázhatják, úgy hogy velök a magyarok nem akarnak tárgyalni, a mi a császár németországi, még mindig rendezetlen ügyeire nézve is hátrányos lehet vala. A nádor, kit Ferdinánd magához rendelt, lábbaja miatt még ekkor nem mehetett hozzá, de decz. 27-én Kismartonban kelt levelében¹⁾ mindezekről értesíti Ferdinándot, s jóváhagyását kéri arra, hogy a Dunán Sempténél átmenve, a békebiztosok közelében lehessen, minthogy ottléte a dolgok menetére nézve szükségesnek mutatkozott.

Nagy nehezen bár, de végre mégis sikerült a magyar biztosoknak, Szőny melletti érvelésökkel a török biztosokat meggyőzni. Megállapodás jött létre közöttük, hogy a béketárgyalások Szőnyön tartassanak meg. Sok alkalmatlansággal járt ez ugyan a magyar biztosokra nézve, minthogy a Duna ágán télviz idején annyiszor kellett Komáromból átmenniök, de sokkal alkalmasabb hely volt mégis Tatánál.

A béketárgyalások iránt komoly aggodalomba ejtette a magyar biztosokat azon hírek, hogy az alig múlt napokban, Batthyányi és Nádasdy grófok Fejérvár felé kitortek, öt törököt megöltek, tízet pedig lovastul együtt elfogtak. Szigorú szabályok eszközölését kérték a királytól, hogy az ilyen portyázások megszűnjenek, mert azok a tárgyalásokat megnehezítik. Kivált pedig kérték a királyt, hogy az elfogott rabok visszaadassanak; s Zrínyi, Forgách Ádám és Wesselényi Ferencz, a cancellária útján külön levél által tiltassanak el a kirohanásoktól. A biztosok Szőny elfogadása és fentebbi kérelmek iránt decz. 31-ről levelet intéztek Ferdinánd királyhoz.²⁾

¹⁾ Okmánytár LIII. sz. ²⁾ Okmánytár LIV. sz.

IV.

A béketárgyalások alatt.

Sok évi keserű tapasztalatokon szerzett ismerete a törökök uralmának hazánkban, szükségessé tette a magyar békebiztosokra nézve oly készültséggel lépni a béketárgyalásokhoz, hogy a török biztosok által fölhozható legszemtelenebb követelések ellen is megtarthassák azon álláspontot, mit nekik az ország, a lakosság érdeke kijelölt, a béke föntartása parancsolt s a nemzet létkérdése egyaránt követelt. Szükségessé vált különösen a szitvatoroki, bécsi, komáromi, gyarmati és az első szőnyi kötések tárgyalásai alatt fölmerült kérdéseket, vitákat, eszmecseréket tüzetesen ismerni, hogy azokból levonható legyen a föltevés oly discussiókra, melyeknek, mint akkor, úgy a mostani tárgyalások alatt is, minden valószínűség szerint, előtérbe tolésa várható vala. S bár ha a magyar biztosok egyenként is teljes ismeretével bírtak a török-magyar viszonyoknak, politikai bölcseségök, hazafiságuk kellő garantíát nyújtott arra, hogy a török biztosokkal való szembeállításuk, diplomatiái kudarcot nem vall: mindez azonban a törökök ravaszsága, álnok esalárdsága miatt, még szükségesebbé tette, a közös tárgyalásokat megelőzőleg, beható tanulmányával foglalkozni mindannak, mit a tárgyalások folyamán, a török biztosok részéről akár a béke megkötése ellen, akár pedig a helyzet kizsákmányolására nézve várni lehetett.

Valószínű, hogy a béketárgyalások menete, a netaláni kérdések fölmerülése, az érvek és ellenérvek megállapítása iránt, a Komáromban összegyűlt magyar biztosok a tárgyalások megkezdése előtt, vagy külön-külön rendszeres terv elkészítésével, vagy pedig együttes tanácskozásban irányadó határozatra jutottak.

Erre vonatkozólag fennmaradt egy érdekes okirat az Ezterházi Dániel gróf pozsonyi levéltárában, a mely levéltár néhány év előtt a magyar nemzeti múzeum könyvtárában letéteményeztetett. Külső borítéklapja ezen címet viseli: »az én conceptusom az utolsó Komáromi, vagy inkább Szőnyi Commissiókor az Törökökkel in anno 1642.«¹⁾ A szőnyi béketárgyalások egyik biztosának, Ezterházi Dánielnek, sajátkezű írása ezen öt és fél lvre terjedő fogalmazvány, mely a megéjtendő tárgyalásoknál fölmerülhető kérdéseket, és azon állás-

¹⁾ Okmánytár LV. sz.

pontot, melyet neki ott elfoglalnia kell, bizonyos rendszerbe foglalva adja elő. Igen érdekes képét nyújtja azon eszmenetnek, mely Ezterházi Dánielnek felfogását s a török viszonyokkal való ismeretét jellemzi.

A tárgyalások legnehezebb kérdéseül, a hódoltság ügyének elintézése mutatkozott. Nehéz volt pedig ezen kérdés megoldása azért, mert a zsitvatoroki békekötéstől kezdve, egészen a most összeülendő tárgyalásig, a hódoltság részletes ügye sem Zsitvatorokon, sem Bécsben, sem Komáromban, sem Gyarmathon, sem pedig Szönyben, a tárgyalások folyama alatt el nem intéztetett; mindannyiszor, a már megkötött békeszerződés notificációja után, egy külön bizottság feladatává tétetett az, mely bizottság azonban gyakran meg sem alakult, össze sem jött. Ez pedig az ország kárával, csak a törökök javára szolgált, mert nemcsak hogy a békeszerződések ellen elfoglalt falukat birtokukban tartották, de folyvást új meg új falukat hódoltattak meg. Midőn pedig a speciális bizottságok mégis tanácskoztak, ez mindig eredménytelen maradt. Így történt 1624-ben, midőn is Lipthay Imre és Thassy Gáspár egy részről, s Muharán bég más részről, Szögyénben jöttek össze a hódoltsági ügyek rendezése végett, s május-júniusban ott időzvé, végre is eredménytelenül oszlottak szét. Ugyancsak ez évben kiküldetett még Kohári Péter többed magával, a hódoltsági viszonyok elintézésére, de annak sem lett foganatja. 1628-ban ismét összeült a bizottság Széchenyben, melyhez a nádor és Murteza pasa kiküldötték embereiket, de a jelen volt kapuzsi pasa méltánytalan követelése miatt, két hónapi huza-vona után a bizottság széteszlott. A kapuzsi pasa visszahivatván Budára, Murteza budai pasa oda nyilatkozott: hogy ő majd maga végez ez ügyben a nádorral. Érintkezett is vele a nádor Thassy által, de semmire sem mehettek. Ónodon is volt hasonló bizottság a hódolt faluk rendezése ügyében, de az is meddő maradt.

A dunántúli falukat illetőleg Kanizsa, felé 1609-ben ápril 7-én Zala-Egerszeg mellett működött egy speciális hódoltsági bizottság, eredménytelenül. Körmenden 1615-ik évi október 22-én ülészetek a hódoltsági ügyben kiküldött biztosok; ott ugyan elkészült a faluk regestuma, de az meg nem tartatott a törökök részéről.

Mindezeket tekintetbe vette Ezterházi Dániel, s tapasztalatainak fonalán azon megállapodásra jutott, hogy a hódoltsági ügyek elintézése ne bizassék speciális commissiókra, de a béketárgyalások alatt érdemlegesen rendeztessenek.

A török biztosok által a tárgyalások alatt felvetendő egyes pontokra nézve, valószínűnek tartotta: 1-ször, hogy a

mint Szönyben, Szögyénben és Széchenyben is, a hódoltságot illetőleg, a törökök a magok részére magyarították a bécsi kötés 3-ik, és a zsitvatoroki szerződés 15-ik pontját ez alkalommal is, ugyanazon álláspontot foglalják el az Eger környékbeli faluk hódoltatása iránt; 2-szor, hogy majd azzal védik a törökök a béke ellenére történt hódoltatásokat, mert hát a magyarok is Pécs, Koppány, Simontornya, Szekszárd, Mohács, Mezősziget körül szintén sok falut behódítottak; 3-szor, a törökök kirohanásainak a magyarok szolgáltatottak okot, a sok aprólékos csatázásokkal, portyázással stb.; s végre 4-szer, figyelembe vette Ezterházi, a törököktől kapott azon értesítést is, hogy még Szolimán szultán összeíratta mindazon falukat, melyeket behódoltatni akarnak, s ez a törököknek elég jogezim arra, hogy azokat követeljék is.

Mindezen fölmerülhető kérdésekre nézve, tisztába jött magával Ezterházi Dániel, s említett fogalmazványában bőven kifejti az első pontra nézve, hogy a bécsi 3-ik és zsitvatoroki 15-ik pontja a kötésnek, nem a törökök mellett, de a magyarok javára szól. A második pontra nézve, hogy semmi arány nincs abban, ha a faluk magyar földesuraságuknak, hol egy papucsoskal kepczástól, vagy egy pár csizmával, vagy egy rossz szőnyeggel adóztak, a törökök tizszer annyit zsarolnak ki a szegény néptől. A harmadik pontra nézve, a magyarok aprólékos cselekedeteit a törökök ellen nagy garral felhánytorgatják, de mikor ők rabolnak, gyilkolnak, égetnek, portyáznak, azt semmibe sem veszik. Ha a törököknek panaszuk vala, a békekötések szerint elégtételt kell vala kérniök a magyaroktól, nem pedig az igazságszolgáltatást be nem várva, oly executiót tenni, mi a szenvedett kárral arányban nem áll. A negyedik pontot illetőleg, a szultán regestumát nem tartja kötelezőnek, mert ennek ellenében a végzések mást tartalmaznak, a mihez úgy a magyar, mint a török biztosoknak alkalmazkodniok kell.

Kívánja továbbá Ezterházi Dániel, hogy a hódolt falukban levő nemesség és uép, a constitutiók szerinti szabadságban, a törökök által megtartassék. Az egész nemes faluk vagy a falukon lakó nemes emberek, kik a királynak azelőtt sem fizettek adót, dézsmát nem adtak: azok se személyökben, sem pedig majorságokban hódoltak ne legyenek. Jegyzékbe veszi Vác és Bolondvár állapotát, Damosdot, a palánkokat és a rabok dolgát.

Ezen megállapított tervezetét, a fölmerülhető kérdések ellenében, úgy látszik, Ezterházi Dániel a magyar biztosok többi tagjaival is közölte; mert még mielőtt a török biztosokkal érintkeztek volna, beható bouczolás alá vették a kezöknél

levő zsitvatoroki kötés eredeti okiratát, és szükségesnek találták, a békékötések török diplomáit, athnaméit és a bécsi szerződést, a törökök előtt eredetiben producálni. Amde a bécsi kötés eredetije nem volt meg, s e miatt fölirtak a királyhoz, hogy azt küldje kezeikhez; a zsitvatorokit pedig, minthogy azt hiányosnak találták, nem merték előmutatni, mert úgy vélték, hogy az inkább van előnyére a törököknek, mint nekik; s ebből csak a 15., 16. és 17-ik pontot ohajtották fölhozni. A mint írja Ezterházi arról: »hogy confundáltassanak az ebek, miként tartják vagy állják meg végezéseket, kire erős hittel kötelezték magokat az császárok.« A bécsi 1616-ik évi szerződésre kiváltképen azért volt a biztosoknak szükségök, mert az 1606-ik évi zsitvatoroki kötésnek a hódoltságra vonatkozó pontjait, a bécsi kötés 3-ik pontja magyarízta meg. Mindezeket higgadtan és szép csendesesen ohajtotta Ezterházi a tárgyalásokon előadatni, igazságos kívánalmaik bobizonyítására, a hódoltság ügyének elintézésénél, nehogy legkisebb okot is találhassanak a török biztosok az eredménytelen tanácskozás abbanhagyására. Föltette azonban azt is, hogy a kapuzzi pasa szertelen követelő leend és nehézségeket fog okozni. — Ezzel szemben oly álláspontra utal, a melyről a kapuzzi pasa lenéző és kiesinylő viselkedése azzal utasítandó vissza, hogy ő azért küldetett ki, hogy az ügyeket kiegyenlítse. Intendő és fölkérendő lesz tehát, hogy az igazsághoz és méltányossághoz tartsa magát, mert különben a commissio nem felelhet ily fontos ügyben, nem adhat számot sem a királynak, sem a magyar nemzetnek, sem az országnak. Elgondolta Ezterházi Dániel, hogy erre a kapuzzi pasa bizonyára válaszolni is fog, s ha válaszában nem mutatkoznék hajlandónak igazságosan tárgyalni az ügyet, ez esetben fölhevandó lenne oly utak és módok megjelölésére, hogy azt a magyar biztosok is elfogadhassák.

Vácra nézve a törökök praetensiója abban culminált, hogy az nekik Bolondvárért adatott esérébe, még pedig II. Mátyás királynak egy, Dóczy István és Rimay János által Konstantinápolyba vitt levél alapján, Ezterházi ezen állítást hamisnak mutatja ki, s hivatkozik a szőnyi kötés 2-ik, a bécsi 4-ik és a komáromi pontokra, melyek szerint Bolondvárért a törökök a székesfehérvári elvett fizetésekből kárpótoltattak; s hivatkozik Questenbergre, kinek bizonyága szerint, mindezen károkért 20 ezer tallért kaptak.

Bizonyosra vette Ezterházi, hogy Damasd felépítésére a törökök indítványt tenni nem fognak; s úgy vélekedett, hogy Damasdot a magyar biztosok a tárgyalásoknál szóba se hozzák, hanem a tanácskozások bevégezte után azt minden szó nélkül szépen újra fölépítsék.

A hódolt faluk adójának fölverése ellen, a vallási ügyekre nézve, a rabok és nemesek iránt, a magyar biztosok nézeteinek támogatására, az elkövetett török szemtelenségekkel szemközt: a megelőző békeszerződéseknek erre vonatkozó pontjait, kivonatolva állítja elő, s azoknak a felsorolt ügyekben teljes érvényt szerezni kíván.

Megfontolt, érett tanulmányozásával a tárgyalások anyagának, készült Ezterházi megfelelni azon nagy fontosságú feladatnak, mely a békét újra megkötendő vala. Bizonyára így tettek a többiek is.

A magyar biztosok már decz. 10-ike óta vesztegeltek Komáromban, várták a török biztosok megérkezését, de még 1642-ik évi jan. 1-én sem jöttek azok a béke-tárgyalások helyszínére. Még csak neveiket sem tudták az Ozman aga kapuzzi pasa mellé adott biztosoknak; nem tudták, kikkel, minő emberekkel lesz dolguk. A három heti tétlen várakozás elég időt engedett a magyar biztosoknak, a békealkudozások tárgyainak tanulmányozására. Végre, Budáról jan. 4-én, körülbelül 20 lovas török érkezett Szőnybe, a szállások összeírását, és a kapuzzi pasa lakásának berendezését eszközözendők. Ferdinánd biztosai, már előbb gondoskodtak Szőnyi lakásukról, s a mennyiben ott éjszakázn: nem szándékoztak, s nappal is csak ritkán mentek át oda Komáromból: a magok részére a falnak csak egy harmadrészét foglalták el, két harmadát pedig a törököknek engedték át.

Január 8-án a budai vezérpasától küldött Omos nevű csauz, jan. 4-ről kelt levelet¹⁾ egyedül csak Questenberghez intézve, vitt át Komáromba, néhány gránátalma és török keszkenőből álló ajándék mellett. Ezen Omos aga a budai tyhajának testvére, a megbotránkozásig durván és parasztosan viselte magát. A biztosok által üdvözlésére küldött emberek előtt oda nyilatkozott, hogy ő csak Questenberghez van küldve, nem pedig a magyar urakhoz, s üléséből föl se kelt a tisztelgésére küldött emberek előtt. E miatt a csauzt közös kihallgatásra sem bocsátották, de Questenberg őt magánkihallgatáson fogadta. Az említett levélben, a budai pasa értesíti Questenberget, hogy a szuitán athnaméjával a békétárgyalásokra a fényes porta biztosául Ozman aga kapuzzi pasát küldötte ki, kihez Mehemet effendi, Timar budai defterdar, Mustafa Olaj esztergomi bég, Mustafa aga egri lovas kapitány és Mustafa kanizsai aga csatlakoznak; kik már Szőny felé útban vannak. A csauz jan. 10-én elbocsáttatván, 19 török lovas

¹⁾ Okmánytár LVI. sz.

kiséretében, két paripájával, melyeket egyenként ezer tallérra becsült, Budára vissza tért.

E közben a török biztosok jan. 8-án, hatszáz lovas és sok előkelő török kíséretében, kiknek üdvözetére január 10-én D' Asquier tolmács küldetett át, Szönybe érkeztek. De ugyan akkor, hírek is érkeztek oda Konstantinápolyból és Budáról jött egyénektől, hogy Rákóczy a tavasz kezdetén betörni szándékozik. A békebiztosok fedezetére oda rendelt győri gyalogság fizetésével az ausztriai rendek késedelmeztek, s mind ezekről Lippay György jan. 9-én kelt,¹⁾ s Ferdinándhoz intézett levelében jelentést tesz; s kéri, az osztrák rendeket oda szoritani, hogy a gyalogság fizetését mihamarabb eszközöljék.

Együtt voltak immár jan. 9-én mind a két fél biztosai, a magyarok Komáromban, a törökök Szönyben, hogy a béke-tárgyalásokat megkezdjék. Ozman kapuzsi pasa üdvözlötését visszonzandó jan. 11-én Ali magyar születésű, s a nyelvben is jártas csauzt, tisztelkedés czéljából, Ferdinánd biztosaihoz átküldötte Komáromba. A végzendő udvariassági tény mellett felszólítja a biztosokat, hogy a tárgyalásokat mielőbb megkezdjék; mire megüzenték a kapuzsi pasának, hogy már jan. 13-án óhajtják a tárgyalásokat megkezdeni. Mielőtt azonban, az alkudozásokba bocsátkozhatnak vala, nehogy a biztosok személyes bátorsága kockáztatva legyen, a tárgyalások méltósága csorbát ne szenvedjen, s végeredményében a kívánt sikerhez vezessen; a magyar biztosoknak még két irányban kellett sürgősen rendelkezniök. Ugyanis, a magyar biztosok személyes bátorságára kirendelt lovasságból 300-an, Komárom közelében, de már a hódoltságban voltak elhelyezve, s ezeknek élelmezése az elsanyargatott nép nyomorusága miatt nagy nehézségekkel járt. Elsőben is ezen kellett a biztosoknak segíteni. Megkeresték tehát a biztosok Győr és Veszprém vármegyét²⁾ az iránt, hogy háromszáz lovasuk élelmezése iránt halasztás nélkül limitatiót tegyenek, s azokat részokról is némi élelmezéssel elláttatni kéri. Ugyanakkor úgy látszik, hogy a győri kapitányhoz³⁾ intéztek levelet, melyben megbagyják neki, hogy a Komáromban elhelyezendő kétszáz lovaszt a véghelyek körül összegyűjtse, s azokat további rendeletökig készletben tartsa, kiknek élelmezéséről a biztosok megkeresésére a vármegyék fognak gondoskodni. Másik intézkedése a biztosoknak azon késedelmes vármegyékre vonatkozott, melyek kevesett törődve a királyi rendelettel, s a biztosok felszólításával, sem a török kihágások lajstromát, sem embereiket el nem küldötték.

¹⁾ Okmánytár LVII. sz. ²⁾ Okmánytár LVIII. sz. ³⁾ U. o. LVIII. sz.

Felszólították tehát ezeket jan. 12.¹⁾ és 14-én²⁾ a mulasztások pótlására. E közben Mikulics Tamás personalist Ozman aga kapuzsi pasa üdvözetére jan. 10-én kelt levelé-
kel Szönybe küldötték³⁾ szerencsés új esztendő kivánván neki, s azon óhajuknak adtak kifejezést, hogy ez évben a béke megmaradására minden jót végezhesse.

Megtévén szükséges intézkedéseiket a magyar biztosok, az oly sokáig húzott-halogatott tárgyalások jan. 13-án valahára kezdeteket vettek. Az említett napon Ferdinánd biztosai hatszáz lovas és 500 gyalog katona kíséretében Komáromból Szönybe mentek, a hol is mindenekelőtt lakásukra távoztak, s a kapuzsi pasának D' Asquier által megérkezéseket tudtára adták. A közös tanácskozások helyiségébe, majdnem egyszerre érkeztek a török biztosokkal. Ott az asztal egyik oldalán Ferdinánd, másik oldalán pedig a porta biztosai foglaltak helyet, midőn is egymással rendben kezét fogtak, s a magyarok egy kissé kalapjaikat is leemelték, de azonnal föl is tették. — A törökök ez alkalommal elég tisztességesen és emberségesen viselték magokat; kivált pedig a kapuzsi pasa, egy közép-termetű, testes, fekete szakállu ember, igen udvarias volt. A kapuzsi pasa fölmutatá a budai vezérpasa iratát, mint a saját és társai részére szóló meghatalmazást.

Mind a két fél biztosai szemben állottak tehát egymással, mely alkalommal, a kölcsönös üdvözetek után a török biztosok, a tárgyalások sikeres és gyors lebonyolítása iránt való reményöknök adtak kifejezést. Ezen első találkozásuk felől írja Lippay György jan. 14-ről⁴⁾ a királynak, hogy ma cserélik ki írásba foglalt követeléseiket egymással. A török biztosok tisztességes viselkedésöknök még az által is adtak kifejezést, hogy a szokásos menedék-leveléken kívül másokat nem kívántak tőlük; minék folytán a magyar biztosok sem követeltek tőlük mást, nehogy — a mint írja Lippay — irányukban félelmet áruljanak el. A béke-tárgyalásokra vonatkozó felhatalmazási levelök a török biztosoknak nem volt, s csak a budai vezérnek Questenberghez intézett azon levelét adták át, melyet már fentebb is említünk, s melyben a tárgyalásra kiküldött biztosok névszerint felsoroltatnak.

A fölhatalmazó levelek hiánya gondolkozóba ejtette a magyar biztosokat, de mégis tanácsosabbnak tartották, azt azon egyszerű oknál fogva nem firtatni, minthogy szabályszerű felhatalmazásaik nekik sem voltak.

A békebiztosok első összejövetele mindössze is ennyiből

¹⁾ Okmánytár LX. sz. ²⁾ Okmánytár LXI. sz. ³⁾ Okmánytár LIX. sz. ⁴⁾ Okmánytár LXIII. sz.

állott. Örömmel értesültek azonban a magyar biztosok még az nap budai bizalmasaik által arról, hogy a porta a kapuzzi pasának komolyan meghagyta, hogy onnan az ügyek elintézése nélkül vissza ne térjen.

Még mielőtt a török biztosok Szönybe érkeztek, Ferdinándnak Komáromban időző biztosai, a törökök elé nyújtandó követeléseik, mint a leendő alkudozások pontjai felett tanácskoztak. Tanácskozásaik eredményét, mit kilencz pontban foglaltak össze, s a mint azt Lippay György január 14-iki fölterjesztésében Ferdinándnak megírta s másolatban megküldé: ugyanaz nap, első összejövételük után, a török biztosoknak átadták.¹⁾ Nem úgy a törökök; ezek, a magok sérelmeikkel csak jan. 15-én lettek készen,²⁾ s minthogy igen terjedelmes vala, annak magyarra fordítása két napot igényelt, s csak jan. 17-én lett kész.

Ezen okirat eredetije, minthogy az a török biztosoknak volt szánva, magyarul fogalmaztatott és iratott meg, s csak ennek latin fordítása küldetett föl Ferdinándhoz.³⁾ Ez eredeti magyar okiratnak egy példánya az Ezterházi Dániel-féle levéltárban is fennmaradt, melyet mi a latin fordítás mellett használni jónak láttunk.

A béke fentartását, a zaklatott nép nyugalmát célzó kívánalmak fölelelik mind azt, mit Ezterházi Dániel conceptusában is följegyzett. Az első pontban kívánják, hogy az utolsó szőnyi békekötés óta behódított faluk visszaadassanak, a rabok elbocsáttassanak, a károk megtéríttessenek, s a kizsarolt váltságdíjak vissza adassanak. A másodikban követelik, hogy az előbbeni békeszerződések pontjai Tót- és Horvátországban is keresztül vitessenek, és Magyarországon a hódolni tartozó faluk név szerint soroltassanak elő, és azokon kívül több hódolt falvak ne lehessenek.

A harmadik pontban, Ónod, Bakabánya, Gyarmath, Damasdon, és más végházakban elkövetett károkat megtérítsék, kivált pedig a damasdi károkat, hogy az előbbi állapotába helyezhető legyen.

A negyedik szerint követelték, hogy a szőnyi békekötés óta elfogott raboktól kizsarolt, s több százezer forintra menő váltságdíj visszaadassék, a rabok pedig szabadon bocsáttassanak.

Az ötödik pontban kívánják, hogy a békeszerződések ellenére, a hódolt faluknak fölvert adója leszállíttassék azon összegre, a mint azt a béke pontjai meghatározták, s a többlet

¹⁾ Okmánytár LXV. sz. ²⁾ Okmánytár LXII. sz. ³⁾ Okmánytár LXIV. sz.

a mit eddig fizetettek a hódolt falukkal, vagy megtéríttessék, vagy pedig a jövő évek adójába tudassék be.

A hatodikban Vácznak visszaadását követelik.

A hetedik pont szerint, a falun lakó nemesség teljes adómentességét, úgy mint az előtt is voltak, ezen túlra is fentartani óhajtják.

A nyolczadik pont szerint kívánják, hogy a pápista papok szabadon végezhessek egyházi teendőiket.

A kilencedik pont végre megszüntetni kívánja a törököknek adózó szegény népet azon tehertől és munkától, mit a törökök még az adón kívül is rájuk rónak.

Közös tanácskozás céljából, második összejövetele mind a két fél biztosainak Szönyben január 17-én volt, meg kell vala tehát kezdeniök a sérelmek és kívánalmak tárgyalását, melynek első és legfőbb pontja, a behódított faluk visszaadását képezte. Minthogy azonban a Ferdinánd biztosai által benyújtott kívánalmak négy első pontja, sarkalatos és felette fontos vala, ezt a török biztosok megküldötték a budai vezér pasának, hogy azok iránt tőle bővebb utasítást kapjanak, s mert a válaszra vártak, ennek tárgyalásába fogni nem akartak. Mellözve tehát azokat, a törökök mindjárt az ötödik pontot, t. i. a hódolt faluk fölemelt adójára vonatkozó kérdést, vetették föl a tárgyalás anyagául. Allítván, hogy ők oly falut nem ismernek, a melyben az adó fölemeltetett volna; s kérék a magyar biztosokat, ha ilyet tudnának, nevezzék meg, s ez esetben a kapuzzi pasa annak orvoslását föl is ajánlotta. Erre a biztosok épen Szönyt említék föl, mely falu ez előtt 70 forint adót fizetett a törököknek, s azt már egész hatszáz forintig verték föl. Ezt hallván a törökök, a válaszszal azonnal készen valának, mondván; akkor nyílt háború volt, sokat nem fizethettek, azóta pedig a házak száma szaporodott és más tárgyakban is bővelkednek, ezért tehát az ő regestrumaik és szabályaik szerint az adónak is növekednie kellett, minthogy a török császár katonái kevés adóért nem szolgálhatnak. A törökök eme kijelentésével, a vita kezdetét vette Ferdinánd biztosainak viszonzásával. Kijelenték ugyanis, hogy nekik az ő szabályaikkal és regestrumaikkal semmi dolguk nincsen, a házak számának és javaiknak emelkedése, nem igazolhatja az adó fölesigázását, s arra nézve, hogy az adóemelést eltöröltessék: elégségesnek tartják a békeszerződések pontjainak tartalmára hivatkozni, mit mind a két császár megerősített, s a mely szerint a faluk adóját semmi szín alatt sem volt szabad följobb rúgtatni.

Megértvén a törökök ezen ellenvetést, oda nyilatkoztak, hogy hiszen a keresztyének is fölemelik a hódolt faluk adóját, s a mi egynek szabad, szabad a másíknak is. Válaszukban

erre a magyar biztosok kijelenték, hogy ha ez valaki által megtörtént, készek azt orvosolni, de azt bizonyosnak tartják, hogy a törökök kétszer annyit is követelnek a faluktól, sőt háromszor is többet, s így összehasonlításuk nem állja meg a sarat. Végre a törökök a fölemelt adófizető faluk összeit jegyzékkéérték Ferdinánd biztosaitól, s a vita e felett máskorra halasztatott.

Szóba jött ezután Vácznak visszaadása; állítván a törökök, hogy ennek elintézése a szőnyi békekötés szerint a portúra hagyatott, a hová a biztosokat is utalták. E tárgynál keményen szemére vetették Ferdinánd biztosainak, hogy nem várták tőlük annak irásba foglalását, hogy Bolondvárért a török császár húszezer tallért kapott volna, minthogy a törököknek nem szokásuk az elfoglaltakat visszaadni, annál kevesbbé valamit eladni; mint ha a szultánnak nem volna hatalmában, Bolondvárt fegyverrel épen úgy elfoglalni, mint bármi mást. A magyar biztosok tovább is sürgették Vác kiadását, azzal érvelvén, hogy ha a szőnyi békekötés említett pontja szerint Bolondvárért Vác vissza nem adathatott, a törökök az okozott károkért Bolondvárért húszezer tallért kaptak, Vác minden esetre visszaadandó; azonban ez is elintézetlenül maradt.

A hódolt községekben lakó nemesekre és nemesi curiák adómentességére nézve feleletül adták a törökök, hogy a hol régi nemeseket és curiákat tudnak, azokat nem háborgatják; de az méltányos, hogy az új nemesek vagy fizessenek adót, vagy pedig a hódolt faluk lakosait segítsék az adófizetésben; mert a császár végre is mindenkinek nemességet adhat. Erre azzal válaszoltak Ferdinánd biztosai, hogy ebben a békekötések pontjai igen világosan mondják: a ki a római császárnak nem fizet, az nem kötelezhető, hogy a törököknek fizessen. A nyolczadik pontot, hogy a pápista papok se Pécsert se más-hol ne háborgattassanak, ellenvetés nélkül elfogadták, sőt a kapuzsi pasa még arra is ajánlkozott, hogy ez ügyet a portán is elősegítendő. Ezzel a második tanácskozás is befejeztetett.

Első összejövele után a békebiztosoknak, értésülvén a nádor arról, hogy a török biztosok sem az alkudozásokra szóló felhatalmazást nem mutatták elő, sem pedig a magyar biztosoknak mentelmi levelet nem adtak, ez aggodalmakat keltett benne az iránt, hogy az alkudozások kellő eredményre vezethessenek, s minthogy úgy a felhatalmazó levelet, mint a mentelmi okmányt a tárgyalások legelső és főkellékének tartotta, melyek nélkül a tárgyalást haszontalan idővesztegetésnek vélte: jelentést intézett január 17-ről¹⁾ a királyhoz, melyben kéri intézkedését, hogy a magyar biztosok a törökök kellő felhatalmazásáról meggyőződést szerezzenek, és mentelmi levelet

¹⁾ Okmánytár LXVI. sz.

kérjenek, nehogy olyan helyen mint Szőny, a hol egy éjen át annyi török összegyűhet, folytonos félelem között, a törökök ismert hűtlensége miatt olyasmi történhessék velök, a mit épen a béke érdekében minden áron kerülniök kell, s ez által az alkudozások hajótörést szenvedjenek.

Elegendő oka volt a nádornak arra, hogy a tárgyalások szükséges biztosságáról gondoskodjék; mert daczára annak, hogy a békebiztosok beható kérelmére, Ferdinánd szigorúan megtiltotta a magyarok portyázásait, nehogy ez által elkésértve a törököket, a tárgyalások eredménytelenek maradjanak, s daczára annak, hogy épen Batthyány Adám különösen eltálatott a esatangolástól, ennek emberei, hir szerint Fehérvár körül, néhány törököt megöltek és ötöt fogságra vetettek. Ezen hírek Batthyány Adámot arra kényszerítették, hogy Ferdinándhoz január 18-án levelet¹⁾ intézzen, melyben mentegetődzik a neki tulajdonított kihágás ellen, de mégis beismeri, hogy azon kirohanók között az ő emberei közül is volt kettő.

Zavarólag hatottak a tárgyalásokra úgy a Szőnybe, mint Komáromba érkezett jelentések a béke háborításairól, melyek a véghelyek körül mind a két részen előfordultak, s a biztosok érintkezése egymás között január 19-én e miatt a recriminációk színét viselte magán. Érintkezések a most említett napon közvetett volt; midőn is Ozman aga kapuzsi pasa, internunciust menesztett Szőnyből a magyar biztosokhoz, átadván a pasa levelét, melyben már a tárgyalások óta elkövetett kihágások megtörölését kéri, s azon követelést lépett föl, hogy az alig múlt napokban elfogott embereit visszaadják, különösen pedig a hatvani kádi elbocsátását sürgette.

E kellemetlen incidens abékealkudozások kezdetén zsidbasztó benyomással volt ugyan, de annak élet vette ismét azon körülmény, hogy a török portyázók is hasonlót cselekedtek a magyar néppel; minthogy épen egy-két nappal előbb hírről hozták a magyar biztosoknak, hogy a törökök Muraközben harimat rabszija lüztek, kettőt pedig meggyilkoltak. Válaszolandók tehát a magyar biztosok a kapuzsi pasa levelére, D' Asquiért január 20-án²⁾ megbízó levél mellett oly utasítással³⁾ küldötték Szőnybe a kapuzsi pasához, jelenené ki neki, hogy úgy a török, mint a magyar rabok iránt, a királytól nyerendő utasítás szerint fognak eljárni. A hatvani kádit illetőleg pedig tudomására hozza, hogy azt Nagy Tamás füleki vicekapitány neje sajátján megvásárolta azért, hogy a béke elenére elfogott férjét érte a fogságból kiszabadíthassa, s a törökök módot találjanak abban, hogy a Nagy Tamás által

¹⁾ Okmtr LXVII. sz. ²⁾ Okmtr LXVIII. sz. ³⁾ Okmtr LXIX. sz.

már fizetett váltságdíj fele neki visszaadassék, másik fele pedig kárpótoltassék, hogy a hatvani kádi szabadon mehessen. Az alkudozások komolyabb pontjairól pedig, ha tetszik, holnap értekezhetnek.

D' Asquier nemcsak írásbeli, hanem szóbeli utasítást is kapott, a kapuzzi pasához küldetve a magyar biztosok által. A nádor ugyanis amint fentebb említém, Ferdinandhoz intézett előterjesztésében súlyt fektetett arra, hogy a biztosok török társaiktól formászerű fölhatalmazást kérjenek a tárgyalásokra vonatkozólag. Ennek fonalán, úgy látszik, a biztosok királyi rendeletet kaptak, szabályszerű fölhatalmazás előmutatását követelni, mert ellentétben a biztosok első nézetével, hogy nem követelnek fölhatalmazást, már a királyhoz január 22-én irt jelentésökben¹⁾ említést tesznek arról is, hogy a kapuzzi, a budai vezér pasától, mint a szultán hatalmának képviselőjétől, fölhatalmazást eszközölgjön ki magának, de ennek megérkeztéig mindazonáltal folytassák a tárgyalásokat. Január 21-én csakugyan harmadszor tanácskoztak a két fél biztosai a felhatalmazások és a magyar biztosok követeléseinek első pontja: a jogtalanul behódolt faluk visszaadása, a rabok szabadon bocsátása, és a károk megtérítése iránt. A török biztosok azonban csak nehezen bocsátkoztak ezen kérdés szellőztetésébe, minden egyébről akartak inkább beszélgetni, csak arról nem, de a magyar biztosok határozott kívánatára a tárgyba belebocsátkozni, s az a körül fölmerült vitatkozások után, a törökök kényszerültek a tárgyalást fölvenni.

A kapuzzi pasa legelőbb is fölemlíté megbízó levele kérdését, ismételvén mindazt, a mit már d' Asquier által is üzent volt a biztosoknak. Ferdinand biztosai azonban véleményök mellett maradván, követelték a megbízó levél fölmutatását. Addig is azonban, míg ez megtörténék, tovább is ohajtottak tárgyalni, miben végre a törökök is megnyugodtak.

Fölvétetett tehát a magyar biztosok sérelmeinek első pontja: a béke ellenére behódított faluk visszaadásának kérdése. Erre a törökök így okoskodtak: hogy ők egy olyan falut sem szándékoznak hódoltságra kényszeríteni, melyek Szolimán regestrumába bevezetve nincsenek. Másodszor, hogy a keresztények is sok olyan falut, melyek az ő váraik között tával vannak, logközelebb is behódoltattak. Harmadszor, hogy a keresztények portyázásaikkal adtak nekik okot a falukat behódoltatni; mert magokat másképen meg nem bosszullhatták. Negyedszer, vallásuk tiltja, hogy az egyszer elfoglalt és elvett falukat visszaadják; tehát olyasmüt kérjenek, a mi lehetséges, ez

¹⁾ Okmánytár LXX. sz.

pedig lehetetlen. Végre fölemlíté a kapuzzi pasa, hogy a magyarok is több falut leigáztak, s a törököknek az ő regestrumaik szerint, még több falut kellene követelniök, elégedjenek meg tehát azzal, hogy mindenik rész tartsa meg a behódolt falukat s azokon fölül ne legyen szabad többet hódoltságra hajtani.

Ferdinand biztosai a törököknek ezen elbizakodott és ravasz eszejárását, követeléseikhez következetesen ragaszkodván, ilyképen forgatták ki: hogy Szolimánnak valamely regestruma, mind a két részről soha sem volt megerősítve, ilyen regestrumot mi is csinálhatunk; erre persze azt mondanátok: hogy mi közünk nekünk a ti regestrumaitokhoz, no hát mi is ezt mondjuk a Szolimán regestrumához. Ott nem a ti regestrumotok, de mind a két császár által megerősített capitulatiók és békekötés pontjai az irányadók és határozók.

Arra, hogy a keresztények is legújában több falut leigáztak és adóra kényszerítettek, a biztosok a zsitva-toroki 15-ik és a bécsi kötés 3-ik §-val válaszoltak. Ezen pontok szerint mindazon faluk, melyek Kanizsa, Fejérvár, Pest, Buda, Eger, Szolnok és más váraknak a törökök által történt elfoglalása után mindig és folytonosan hódoltak a törököknek: az ilyenek mind a két résznek fizessenek adót, s a melyek a törökök várai között messze vannak, elbizzák magokat, az adót megtagadják és nem fizetnek; ha ezek a capitulatio pontjai szerint adózni kényszerítettek, az nincs a békehatározatok ellen. Azt sem lehet mondani, hogy leigáztatnak; megtörténik az is, hogy az elpusztult faluk helyén új telepítvények támadnak, ezek az említett békehatározatok 8-ik pontja szerint adózni kényszeríthetők; s az által a békeszerződés inkább megerősítetik, mintsem hogy megtörtnék. Mindazonáltal erre nézve a biztosok ígéretet tettek, hogy a békehatározatok szerint intézkednek.

Azon vádra, hogy a magyarok portyázásai adtak okot a törököknek a falukat leigázni, azzal feleltek, hogy a törökök kirohanásai sokkal több kárt okoztak nekik, mint ők a törököknek, s ajánlkoztak az állításukat annak idejében bebizonyítani a törökök leveleivel, melyeket tüzzel és vassal való fenyegetőzések mellett küldöztek a falukra és birákra. Kitevszik tehát ezekből, hogy nem a magyarok portyázása miatt, de határozott szándékkal foglalták el a területeket.

A mi pedig azt illeti, hogy vallásuk tiltja az egyszer elfoglaltat visszaadni, megkérdezték a törököket: vajjon minő biztosítékuk van tehát a békekötések megtartása iránt, ha ők a béke idején is azt teszik, a mit a háború alkalmával szoktak tenni? Mire valók tehát az okiratok, az eskü, a hitlevelek, a végzések és császárijaik ígéretei, ha mind ezeket béke idején is megsérthetik? Végre még hozzá tették, hogy ők világosan bebi-

zonyítják nekik, hogy követelésök igazságos, a behódított faluk a magyarokat illetik, s azokat a békekötések dacára erőszakosan leigázták. Itt azután rájok olvassák a zsitva-toroki 15-ik s a bécsi kötés 3-ik pontját; s kimondják: hogy csak azon falukat követelik vissza, melyeket Füle, Somoskő, Hollókő, Ajnácskő, Dévén, Széchen, Gyarmath, Palánk, Nógrád és Vácznak, a törököktől történt visszafoglalása óta mindig bírtak s melyekről sem a szőnyi, sem pedig más kötéseknel vita nem volt, s melyeket a béke ellenére erőszakkal elhódítottak.

Erre a sarokba szorított törökök mit sem válaszolhatván, a kapuzzi pasa kijelenté, hogy neki mind a szultán, mind a nagy vezér, valamint a budai pasa által el van tiltva, csak egyet is a behódított falukból visszabocsátani.

Megkérdezzék még a kapuzzi pasát, vajjon hát mi okból küldötték ide, ha az internunciusok által, a portán előadott sérelmeiknek ezen legfőbbjét nem intézheti el? A pasa ismételve is kijelenté, hogy a faluk visszaadásától egyenesen el van tiltva. Ezen meddő vitakozással a békebiztosok harmadik tárgyalása is véget ért. A békebiztosok azonban még Szőnyben maradtak s tudatták a kapuzzi pasával, hogy ez iránt a budai pasához írni fognak, s kérték, hogy ő is tegye meg; a mit a biztosoknak meg is ígért.

Január 22-én kelt a biztosok jelentése¹⁾ Ferdinándhoz a tárgyalások folyamáról. Ugyanazon napon értesítették a nádort is²⁾ tanácskozásaik eddigi eredményéről; a mit azonban a királynak nem írtak meg, tudtára adták a nádornak, hogy a fölhatalmazványok követelése miatt, a békealkudozásokat komoly veszély fenyegeti, mert a kapuzzi pasa kijelenté, hogy ha a budai vezérpasa fölhatalmazványával nem elégszünk meg, akkor ő a tárgyalásokat abban hagyva, visszamegy a portára.

A nádor, a békebiztosokkal való sűrű érintkezése mellett, még külön is, bizalmas levelezésben állott Ezterházi Dániellel. Ez értesíté őt nemcsak a tárgyalások menetéről, de azon véleményekről is, melyek már vagy fölmerültek, vagy közöttük még csak fölmerülendők valának. Így hozta tudtára a nádornak a törökök felhatalmazásának kérdését is; s a hódolt faluk iránt azon megállapodásukat, hogy ezen ügy külön commissióra bizassék. Ezterházi Dánielnek most említett levelére a nádor az nap válaszolt,³⁾ a mikor a biztosok a nádort a tárgyalások folyamáról értesítették, t. i. január 22-én. Irja a többi között a nádor Ezterházi Dánielnek, a török fölhatalmazásokra nézve, hogy hát jó az, ha egymásban biznak, de az elővigyázat szabálya mást parancsol; ámde ha ők attól sem félnek, hogy

¹⁾ Okm. LXX. sz.; ²⁾ LXXI. sz.; ³⁾ Okmánytár LXXII. sz.

salvus conductusuk nincsen; ő sem akarja azon ügyet bolygatni.

A hódolt faluk visszaadására vonatkozó külön commissió iránt kifejezi, hogy az megtörténhetik, ha kellő óvatossággal járnak el. Ha tehát külön commissiót akarnak — írja — akkor előbb végezzék el azt is, hogy mely időtől hódolt faluk szabadulnának föl, adójokat is rendezzék, és számba vegyék azon falukat is, melyek a törököknek is szolgálúnak. Megjegyzi végre, hogy a külön commissióra való halasztás haszontalan lesz.

Elhatározásukhoz képest a magyar biztosok a budai vezérpasához levelet menesztettek,¹⁾ melyben megütközésöknek adtak kifejezést a felett, hogy a kapuzzi pasa nincs meghatalmazva, a békeszerződések ellenére behódolt falukat visszaadni, bár ha ez volna legnagyobb sérelmök. Ezt már Izdenczy András internuncius által is jelezték a portán, kéri tehát a vezérpasát, elegendő hatalmat adni a kapuzzi pasának arra, hogy a szőnyi végezés után behódított falukat visszaadja.

A magyar biztosok e levele január 23-án kelt és küldött el. A budai pasának erre vonatkozó válasza²⁾ Questenberghez, a magyar biztosok elnökéhez, január 26-án kelt s 28-án már Komáromban volt. Tudatja ez iratban a vezér pasa, hogy a biztosok levelét megkapta, de egyszersmind azon leverő tudósítással is szolgál nekik, hogy a törököknek nincsen szándékukban a hódolt falukat visszaadni, nem csak, sőt inkább még azokat is követelik, melyek az ő regestrumaikban és nyilvános könyveikben bejegyezve vannak. Azon falukat azonban, melyek a magyaroknak adóznak, ők sem kívánják; s a mit óhajtanak egyedül, az hogy a szegény alattvalók békében hagyassanak. Irja végre, hogy a hódolt faluk visszaadásáról Izdenczy említést sem tett a fényes portán.

Kézhez vétele után a budai pasa tagadó válaszában a béke ellenére behódított faluk visszaadása tárgyában, a biztosok tanácskozást tartottak, a tárgyalások miképen folytathatására nézve. Kivánságaik első pontjához azonban épen oly szívósan ragaszkodtak, mint a törökök annak megtagadásához. Fölmerült tehát a kérdés, vajjon minő kísérletek teendők arra nézve, hogy a magyar biztosok nézeteinek föntartása mellett, a törökök hajlékonyabbá tétessenek a nyilvánvaló igazság beismerésére, s oly engedmények tételére, miket a békeszerződések alapján követelni jogukban állott? Tanácskozásuk eredményeképen elhatározzák tehát d'Asquier mint internunciumot még két nunciussal Nyitra és Hont megyéből Szőnybe a kapuzzi pasához küldeni, oly utasítással, mely szerint ez a török

¹⁾ Okm. LXXIII. sz.; ²⁾ Okm. LXXIV. sz.

békebiztosokat igazságos követelésök belátására bírja, s így lehetővé válják a megkezdett alkudozások folytatása.

A január 29-éről keltezett utasítás¹⁾ szerint d' Asquier feladatává tétetett, a kapuzzi pasát értesíteni a budai pasától vett levél tartalmáról, melyben ez épen úgy, mint a biztosok, a szőnyi béke után behódoltatott faluk visszaadásáról mitsem akar tudni. Kérlezze meg a kapuzzi pasát, hogy most már mit reménylhessenek a további alkudozásoktól, mit várhatnak a commissiótól, ha azt, a mit mind a két császár hittel fogadott, nem hajlandók foganatosítani. Mit érhet az, ha bármit is végeznek együtt, s okiratokkal megerősítik is, ha azt megtartani nem szándékoznak, s e szerint semmiféle végzésöknek és ígéreteknek komlyságot nem tulajdoníthatnak.

Meghagyták d' Asquiernek azt is, nyilatkoztassa ki, hogy a magyar biztosok ily körülmények között nem értik: mi legyen sajátképen a kapuzzi pasa kiküldetésének czélja, ha mindazt, a mi eddigelé a béke ellenére történt, orvosolni nemcsak hogy nincs hatalma, de sőt attól egyenesen eltiltatott. Tudni szeretnék a biztosok azt is, vajjon a kapuzzi pasa ellátta-e már magát a budai vezérpasától kiállított fölhatalmazással, mint a hogy megígérte volt.

Mindezek előadása után még ki kellett jelentenie d' Asquiernek, hogy más többféle kötelességeik teljesítése miatt, óhajtják a magyar biztosok, a megkezdett alkudozások befejezése okából mielőbb ismét a tárgyalásokra összejönni.

D' Asquier megbízatásához képest, a mint utasítását megkapta, még az nap, január 29-én Komáromból Szőnybe ment a kapuzzi pasához, a magyar biztosok internunciumát tolmácsolni. D' Asquier fogadtatása a kapuzzi pasa által formailag ugyan kifogástalan volt, de a pasa nyilatkozata oly mélyen sértő kifejezésekkel illette a magyar biztosokat, hogy ez méltó fölháborodást keltett bennök. Semmibe sem vevén őket Quesenbergben kívül, azt, tekintélyök fentartása miatt, mint a királynak egyenként is személyesítői visszautasítaniok kell vala; mit Szelepcsényi György által már másnap meg is tettek. D' Asquier fentebbi utasításának eleget téve, eljárása eredményéről január 30-án írásbeli jelentést tett a biztosoknak.²⁾ Ezen jelentésében írja d' Asquier, hogy a budai pasa válaszára vonatkozólag, a kapuzzi pasa nem is várt egyebet, mint a hódolt faluk visszaadásának megtagadását, minthogy nekik a fényes porta meghagyta, ez irányban alkudozásokba sem boesátkozni nem csak, de még egy házikónak a visszaadásáról sem lehet szó. Erre így válaszoltam — írja d' Asquier — hogy a

1) Okmánytár LXXV. sz.; 2) Okmánytár LXXVI. sz.

biztos urak a törökök regestrumaival mit sem gondolnak, mert hiszen azok hibások is lehetnek; s csak a császárok által erős hittel megpecsételt békeszerződéseket vehetik tekintetbe, s kiváltképen azt, mit az utolsó szőnyi kötés pontjai rendelnek. Hiszen az is megtörténhetett, hogy az említett regestrumokban a győri faluk, vagy mindazok a helységek is befoglaltatnak, a melyeken át Szolimánt útja akkoriban Bécs felé vezette. A kapuzzi pasa erre azt válaszolá, hogy ő azon falukat nem kívánja, csak a melyek jogilag hozzájuk tartoznak. Az ő regestrumaik — folytatá a pasa — szent könyvek, s a ki azokat elrontani megkísérlelé, keze levágásával bünhődne. A törökök nem gátolják — úgymond — hogy birodalmuk belsejében, bár merre is Szegeden, Temesvárott a falukat a magyarok adó alá vessék, s ezért esodálkozik azon, hogy a magyarok a törököket a faluktól kívánt adók beszédésétől eltiltani akarják.

A vitatkozás d' Asquier és a kapuzzi pasa között mindinkább élesebbé vált. D' Asquier erre tett viszonzásában megjegyzi: mi nagy különbség van abban, ha a magyarok a saját tulajdonukban és kegyuri faluikban, mint birtokukban veszik fel adókat; míg a törökök minden jogi alap nélkül, a békeszerződés ellenére foglalják el a falukat, különösen a szőnyi kötés óta. A törökök erre — írja d' Asquier — azt válaszolták, hogy azon szerződésben az általok jöhiszeműleg birtokolt falukra nézve semmi specificatio nem történt, mert a magyarok szokás szerint mindent bevégezetlenül hagytak. Azon szerződésnek néhány pontját végrehajtani, — a minek keresztülvitelére — az alkudozások után más commissiónak kellett vala alakíttatnia, nincsenek jogosítva. Én ezt — mondja d' Asquier — a törökök vétkének róttam fel; de erre ők egyhangulag, minden rosszért a magyarokat okozták, a kik Sekrény kapuzzi pasát, ki, midőn sok kellemetlenségek után hat hónapig itt volt, végre is mit sem végezve küldötték vissza Konstantinápolyba. Én akkor nem voltam ott — válaszolá nekik d' Asquier — az mindegy, válaszolja a kapuzzi, de arról neked is kellő tudomásnak köll lenni.

Egyébiránt, szükségte en más példákat keresgetnem, midőn itt vagyok én magam is — folytatá a kapuzzi pasa — s magamról is ugyanazt mondhatom, hogy már 5—6 hónapja itt vagyok, a magyarok Budán hagytak haszontalanul, és kis híjja van, hogy velem is az történjék, a mi Sekrény pasával történt. A törököktől szenvedett károkat a portán túlozták, s az én császáromtól ezen végekbe való küldetésemet kérelmezték. Én Pesten a vezérnél tartózkodom, s egynéhány hét alatt a mi birodalmunk belsejében kirchanásokat tesznek, fosztogatnak, gyilkolnak, nem kegyelmeznek sem asszonyoknak, sem gyermek-

nek, rabságba vittek valami gyámoltalan, erőtlen hatvani kádít, a ki törvényt tenni hivatalába ment. Hogy pedig ez a portán nagy sérelmet okoz, azt elhihetik nekem. Ha a palatinusnak írok, kiíguráz, és semmi elégtételt sem ad, barátságosan kérem a biztosokat, azok is csak úgy tesznek. Ugy-e ez elég, hogy azon idő óta, a hogy ezen akadályok megszüntetése miatt össze jöttünk, a kirohanásoktól nem tartózkodnak, lopnak, nagy károkat okoznak, s a békét, mind a két császár esküjét szöggre akasztják. Miben vétettek nekik a váciak? hat annyi foglyon felül még sokat megöltek, s azon praesidiumot a béke hátrányára annyi ostrommal háborgatták. Hogy lehet a rabláshoz szokott, a nyugtalan, a békebontó magyarokhoz bizalmunk? Minő álokoskodásokkal éltek ezen alkudozások kezdetén! S tőlem aztán még a felhatalmazást is kérték, mintha nem lenne elég, hogy én az ő megkeresésükre ide jöttem, s engemet az én császárom az ő levelében megnevezett, s mintha engemet Mehemet aga internuncius nem említett volna meg a császártok előtt. Hát nem volna mind az elégséges, mit ez ügyben a vezér pasa Questenbergnek írt? Miért írt volna hát a császártok nekem, engemet nevezve, s mint meghatalmazott török biztost miért ismert el? Mint ha én Konstantinápolyból haszontalanul jöttem volna ide, és Questenberg, a császár biztosa, ezen öreg és beteges ember csak azért jött volna ide, hogy táncoljon.

Nem csekély fölháborodással és izgatottan válaszolt d' Asquier a pasa beszédére, mondván, hogy nem kételkedik ugyan a törökök által marczangolt magyarok némi kihágásairól, de épen azért jöttek össze mind a két rész biztosai, hogy azokat megakadályozzák; s bár ha a törökök azóta is nem csekély kihágásokat követtek el, a magyarok mégis mérsékelten viselték magokat, s a károkat nem csak ők okozták, a mint azt tudni vélik. Főlemlíté előtte, hogy az utolsó szőnyi béke óta hány falut hódoltattak be, mit bebizonyítani is tud. Nem segít azon még a nyilvános könyvekbe beírt regestrum se, mert ha az világos volna, hát akkor miért lettek az 1618-ik évi komáromi kötésnél, a hol d' Asquier is jelen volt, 60 faluval kielégítve, az esztergomi területből egyszer mindenkorra, mit meg is kaptak, sem annyi sok falut, a béke, a szerződések hátrányára, a császárok esküje daczára nem hódoltak volna be.

Vácra nézve d' Asquier azzal válaszolt nekik: hogy hát kié Vác? A józan ész azt mondja, hogy Ferdinánd császáré. S nemde arról a zsitvatoroki kötésben mint Ferdinánd császár városáról van szó, s ti a béke alatt mégis elfoglaltátok? s

midőn ti egy egész várost bitortok, a magyarok néhány rabjait és becsapásait hányjátok fel.

Kifejtette előtte, hogy a magyar biztosok nem kétkednek küldetésében, mert akkor tárgyalni sem kezdettek volna velök, s a fölhatalmazást csak azért óhajtották látni, hogy a formalitásnak elég legyen téve.

Erre a kapuzzi kijelenté, hogy ő, mióta a mi véghelyeinkbe jött, a törökök kihágásairól nem bir tudomással, de ha azt a magyarok beigazolják, hatalmánál fogva kész az okozókat megbüntetni. Igaznak vallotta, hogy a komáromi kötéskor 60 falut kaptak, de azt csak előlegül kapni állította, míg nagyobb számú falvak átengedtetnek nekik. Vácra nézve — mondá, — hogy a magyarok tudják miért jutott az nekik, s azóta hábar két vagy három tractatus is volt, még sem adták át nekik, s világos lehet az mindenki előtt, hogy ők Vácot jogosan és törvényesen birtokolják.

A fölhatalmazást illetőleg, — a kapuzzi pasa így folytatá, — mit annyiszor kértek tőlem, megismerhetitek az én császárom tigrájáról, győződjél meg róla, ha vajjon az-e? Erre egy fehér posztó zacskóból két levelet vett ki, s a szultán kettős pecsétjét mutatva, mindnyájaa föllállottak, s tiszta érthető szavakkal kezdé azt olvasni. Elolvastván a levelet, megkérdezé d' Asquier, vajjon azt elégségesnek tartja-e? Ezt kielégítőnek tartotta d' Asquier. Kérdezé továbbá a kapuzzi pasa, hogy a biztosok mikor jönnek ismét Szönybe. D' Asquier azon választ adta neki, hogy még várják az ő visszajövetelét, a pasa válaszával ahhoz alkalmazván határozatukat.

Meghagyta ezek után az internunciusnak, hogy mondaná el a biztosoknak mind azt, a mit hallott, és jönnének át más vagy bármely kényelmök szerinti napon, hogy a megkezdett tárgyalásokat folytathassák, hogy a kirohanásokat, más ellenségeskedéseket beszüntethessék, a szegény népen könnyíthessenek, a rabokat felszabadíthassák vagy azokat alkalomszerűleg kicserélhessék, vagy tisztességes váltságdíj mellett elbocsáthassák. De ha egyvel-mással megelégedve nem volnának, semmiképen sem sürgetendi őket. Tudja ő — így folytatá — hogy két-három ülés alatt mi a teendőjök, és jó eredményt reményl, ha ugyan a biztosok jól viselik magokat; de ha sem az értelemre, sem arra nem hallgatnak, a mit teniök kell, őt semmiképen se okozzák, ha visszatér ahhoz, a ki őt küldötte.

Megigérte ezután d' Asquier a pasának, hogy mindent híven el fog mondani, de hogy küldői annál bizonyosabbak legyenek abban, a mit mondani fog, kérte a pasát, hogy mind

azt, a mit elmondott a magyarul beszélő Ali chaux, a vele jött két urnak is magyarul elmondaná. Semmi köze — felelé erre a pasa — a ravasz magyarokkal, kik minden régi bajnak okozói, neki legnagyobb bizalma Questenberghez van, a ki őszinte, a nyilvános béke embere, a szegénységnek barátja; s hozzá tévé még, hogy d'Asquier iránt is bizalommal viseltetik, mert másoktól is tudja, hogy kipróbált régi ember és a császárnak híve; és biztosnak hiszi magát, hogy abból, a mit mondott, semmit sem hagyand el.

Többször ismételte még, hogy a magyar urakkal sem beszélni, sem velök valamit végezni nem akar. Újra kérte d'Asquier, hogy a mondottakat a két magyar úr előtt ismételtesse, de hiába, azt válaszolá, hogy benne épen úgy, mint ő is megbízhatnak a magyarok, mert neki, a ki mindig vizet iszik, bizonyára helyén van az emlékező tehetsége, s ezen túl még a magyarokat különféle címekkel ruházta föl.

A hódoltság ügyében határozott utasítást tüntetett fel tehát beszédjében a kapuzzi pasa; de még határozottabb ellenszenvet a békebiztosok magyar tagjai iránt; s d'Asquier küldetésének legalább azon tiszta haszna lett, hogy a biztosok fölismerhették a kapuzzi pasa makacs nézeteit, fölismerhették az akadályokat, mikkel megküzdeniök annál nehezebb vala, mentől inkább latba kellett vetniök azon gonosz indulatot is, melylyel a fényes porta fő biztosa, a kapuzzi pasa irántok, oly nyiltan, s minden tartózkodás nélkül viseltetett.

Mélyen sértett kedélylyel fogadták a békebiztosok, a kapuzzi pasának d'Asquier által küldött üzenetét személyökre vonatkozólag; s harmadszori kijelentése annak, hogy a jogtalanul behódított falukból még csak egy kunyhót sem számdékoznak vissza bocsítani, arra fölhatalmazásuk nincsen, sőt az egyenesen megtiltatott nekik: kevés reménynyel kecségteté a magyar biztosokat, a tárgyalások óhajtott sikeréhez juthatni. Azonban a pasa megvető és sértőleg kicsinylő kifejezéseit, minőségökben mint egyenjogú társai Questenbergnek visszautasítás nélkül nem hagyhatták, s míg Ferdinándot a kivánalmaik első pontjánál a hódoltsági kérdésnél megakadt alkudozásokról értesítették, utasítást kérve további teendőik iránt: nem riadtak vissza a kapuzzi pasa konok magatartásán, de mindjárt másnap január 30-án Szelepcsényi György esztergomi kanonokot újabb utasítással Szönybe küldötték,¹⁾ hogy a d'Asquier által hozott üzenetre, válaszukat a kapuzzi pasának megvígye. Utasított Szelepcsényi György, a török biz-

¹⁾ Okmánytár LXXVII. sz.

tosok előtt határozottan kijelenteni, hogy Ferdinánd biztosai addig, míg kivánalmaik első pontja el nem intéztetik, más ügyek tárgyalásába egyáltalán nem bocsátkoznak, kivált addig nem, míg a király ő felségétől kért, és erre vonatkozó utasítást meg nem kapják. Ki kellett továbbá Szelepcsényinek jelentenie a biztosok megütközését, a kapuzzi pasa azon sértő kifejezései fölött, melyekkel a magyarokat és a biztosokat illette; tudtára adván neki: mindannyian Ferdinánd király, császár egyenlő rangú meghatalmazottjai, külön-külön is ellátva a formasierü fölhatalmazással. Óhajtják és kérik tehát a kapuzzi pasát, hogy jövőre irányukban, szóban és írásban is gyöngédebb és míveltebb kifejezéseket használjon, indulatoskodását fékezze, s minden, az alkudozásokhoz tartozó ügyekben üzenetét és írásait az összes biztosokhoz intézze. Illetve a kapuzzi fölhatalmazását, abban teljesen megnyugosznak, s annak előmutatását, a szokásos formasierőség miatt kívánták, s végre kijelentik, hogy ők őszintén kívánják a tárgyalásokat eredményre juttatni, s nem ők okai az időzésnek és közbevetett akadályoknak.

Szelepcsényi György, kapott utasítása szerint, rögtön átment Szönybe a biztosok üzenetével, s előadva a reá bízottakat, kijelenté, hogy addig, míg a biztosok kivánalmaik első pontja el nem intéztetik, a tárgyalásokat nem folytatják, míg arra Ferdinándtól határozott rendeletet nem kapnak. Erre a kapuzzi pasazt válaszolja, hogy ha a magyar biztosok kételkedtek az ő meghatalmazásán, ő még inkább kételkedhet k a magyar urakén, mert ime még csak az első pontra nézve sincs hatalmuk önmagoktól határozni, s hogy végezhessenek, Bécsbe ő felségéhez kell utasításért küldeniök. Megjegyzi erre Szelepcsényi a pasa előtt, hogy bár ha a Ferdinánd biztosainak fölhatalmazása a pasa előtt is tudva van, részükről mégis el kell halasztani a tárgyalást, minthogy ez ügyben ő felségéhez követet küldenek. Am de ha a pasa fölhatalmazásával élve, a falukat átengedi, akkor nem küldenek nunciust ő felségéhez.

Nem csekély gúnnyal viszonzá erre Szelepcsényinek a pasa, hogy neki teljhatalma van mindenben szabadon, tetszése szerint rendelkezni, s nem is szükséges, hogy ő ez ügyben Budára vagy Konstantinápolyba követet küldjön; de mert Izdenczy András a portán, a faluk visszaadására nézve semmiféle említést nem tett, hát neki e felől instructiója sincsen, s így ez ügyben tárgyalni sem akar.

Fölemlíti erre Szelepcsényi a pasa előtt, hogy Izdenczy két czélből küldetett Ferdinánd által a fényes portára, először azért: hogy Ibrahim szultánt viszont üdvözzölje, másodsor pedig, hogy egy minden érdektől ment fölhatalmazott biztos

kiküldetését eszközölje ki, a ki a végbeli törökök által a szőnyi békekötés ellenére, és a török császárok hite alatt kelt levelek daczára elfoglalt falukat visszaadja. Ezt a kapuzzi pasa egyenesen tagadta. Szelepcsényi ennek valóságát tovább, és azzal bizonyította, hogy épen ő volt az, a ki a nagy vezérnek kézbesítendő eme sérelmek fogalmazványát, török tolmács által lefordította, a mire a nagyvezér reá is állott, hogy t. i. ezen ügynek elintézésére egy kapuzzi pasát ki fog küldeni. Erre kissé elhallgatott a pasa. Reá lévén bizonyítva azonban kiküldetésének czélja, a csürés-csavaráshoz fogott, azt felelvén: hogy ugyan akkor, midőn a porta a végbeliek ellen megkeresett, a végbeli törökök is panaszt emeltek a magyarok ellen; kik kirohanásaikkal, rablásaikkal, sok igazságtalanságot követtek el a törökökön.

Kedvező alkalmat nyújtott ezen közbevetett felszólása a pasának, Szelepcsényi részére, hogy a párbeszéd fonalát tovább fűzve, a pasát még inkább sarokba szorítsa. Azon gyászos kirohanások — folytatá Szelepcsényi — rablások, a melyek történtek, nem az előljáróságok engedélyével vitettek végbe, de azt egyes magános emberek követték el. Elmondja neki, hogy ő Konstantinápoly szomszédságában látott elfogott török rablókat, s ha a törökök magok országuk belsőjében az ilyen gyászos eseteket nem tudják megakadályozni, hogyan akadályozzák meg ők, a mi nem az előljáróság engedélyével történik. A törökök pedig a békeszerződések megtörésével, a végezések ellenére annyi falut behódoltattak, megnéptelenítettek, elpusztítottak; ezt pedig nem magán török személyek tették, de eselekedtek előljáróságok engedelmével és közös tanácsával. Az ily falukat mindjárt át is adták a végbeli törököknek, s ezzel saját császáruk adott hitét csufolták, sértették meg; s ha ezen falukat vissza nem adják, kényszeríteni fogja arra a biztosokat, hogy ő fölségét megkeressék követ küldése iránt Konstantinápolyba, kieszközölnö egy más, teljhatalommal ellátott kapuzzi pasa ide jövetelét; vagy pedig felhatalmazást kérendők a mostani kapuzzi pasa részére, hogy ez ügyben tárgyalhasson, s majd meglátják a végbeli török urak, kik a kapuzzi pasát csak saját érdekeikből ösztönzik az ellentállásra, mit tesz az: a császárnak adott hitet megsérteni.

A kapuzzi pasa, teljhatalmának tudatában, büszke önérettel válaszolja Szelepcsényinek, hogy ő senkitől sem függ, s a vele levőket tanácsul használhatja, határozni azonban csak neki lehet. Egyedül ő az, a ki mindent végezhet és rendelhet, az ő szava olyan, mint a császár szava, a mit ő végez, azt a

császár végezte. Elmondván beszédét, megkérdezé még Szelepcsényit, ha vajjon van-e még valami közlenivalója?

Ezen felszólításra Szelepcsényi megbízatásának második részébe kezdett. Előadta ugyanis, hogy a béketárgyalásokra kiküldött magyar urak nem érdekelt felek, de ő fölsége által egyenlő joggal kiküldött biztosok. A kapuzzi pasa kijelenté, hogy a török császár csak egyedül őt küldötte ki teljhatalommal, a többiek csak tanácsadókul adattak melléje. Azt hitte tehát, hogy az ő részökről is így áll a dolog, a mint ezt a császár leveléből is tudja, a többieket tehát érdekelt feleknek tekinti. Fölvilágosítá erre a pasát Szelepcsényi, hogy a mellé adott török urak csakugyan érdekelt felek, mert nincs is a török császártól fölhatalmazásuk; az ittlévő magyarok pedig nagy urak, a császár tanácsosai, s mindenik külön fölhatalmazással bir, egyik a másika nélkül semmit sem tehet, semmit sem végezhet.

Meghunyázkodott erre a kapuzzi pasa, s kijelenté, hogy jövőre majd ahhoz tartja magát, csak igyekezzenek a közös béke javát előmozdítani. Főlemlité végre a fölhatalmazványok ügyét, mi most már rendben lévén, több bizalommal működhetnek feladatukon. Szelepcsényi a küldetéséről szóló jelentést még az nap, január 30-án, megírta. ¹⁾

A kapuzzi pasa konok magatartása, s tagadó válasza, a béke ellenére behódolt faluk visszaadása tárgyában, az ügy kívánatos lebonyolítására a biztosoknak kevés reményt nyújthatott. Elfoglalt álláspontjokat azonban akkor még feladniok nem lehetett, mivelhogy az engedély, a gyöngeség magyarázata adhat vala okot a törököknek; s így a további kérdések letárgyalása, ez engedékenység kizsákmányolásával könnyen veszélyeztethető a magyar érdekeket.

Ferdinánd biztosai elhatározták tehát, továbbra is rágaszkodni kívánalmukhoz, s a közös tárgyalások ideiglenes beszűntetése mellett, internancius által érintkezni egymással addig, míg Ferdinándhoz intézett jelentésökre válasz nem érkezik, vagy a helyzet teljes fölismerése más módokat nem javall a kapuzzi pasát megpuhítani.

Január 31-én tehát levelet menesztettek Szőnybe a törökökhöz, ²⁾ melyben értesítik a fényes porta biztosait, hogy tagadó válaszuk következtében, Bécsbe a császárhoz követet küldöttek, s tudósítják azt a tőlük kapott válaszról, s ők magok a válasz megérkeztéig Komáromban maradnak ugyan, de nem látják azonban szükségét annak, hogy Szőnybe menjenek.

¹⁾ Okmánytár LXXVIII. sz. ²⁾ Okmánytár LXXIX. sz.

Erre a pasa február 1-én vissza ír a magyar biztosoknak,¹⁾ hogy ő már kimondott nézetét továbbra is fentartja, de kijelenti egyszersmind, hogy az ügynek illetén elődázása, a biztosok részéről csak húzása és halasztása az oly fontos dolog elintézésének. Hidegségnek tartja továbbá azt, ha a biztosok a bécsi válasz megérkeztéig Szönybe nem jönnek, a mi csak elidegenülést szülhet; különben pedig bevárja ő is a bécsi választ.

Ezen levelet a kapuzsi pasa Ali csauz által küldötte Komáromba, ki által rögtöni és jó választ kér magának adatni. A biztosok még az nap megadták válaszukat²⁾, tudatván véle, hogy Ferdinánd császár parancsolatjához fogják magokat tartani.

Első megtagadása alkalmával a faluk visszaadásának, már értesítették a biztosok Ferdinándot a kapuzsi pasa makacságáról. Midőn kívánalmaik első és főpontjára a budai vezér pasa sem volt hajlandó reá állani, s azt a török biztosok ismételt megtagadták; egy február 2-án kelt levéllel,³⁾ Mikulich Tamás personalist küldötték Ferdinándhoz, hogy őt a dolgok állásáról behatóan felvilágosítsa, s egyszersmind e részbeli véleményét a biztosoknak előadja; kérvén a királyt, küldöttüket meghallgatni, s azt válaszával mi előbb vissza küldeni.

Még mielőtt a biztosok Mikulichot Bécsbe küldötték, a Nagy-Szombatban tartózkodó nádor is értesült a béketárgyalások megakadásáról, ki az esztergomi érsekkel, a káptalani nagypreposittal és pater Ganez-czal tanácskozáva a tárgyalások folytatásáról, ebbeli jelentéseket a nádor és az érsek Ferdinándnak megküldötték. Időközben azonban Cháky a királytól rendeletet vitt a nádorhoz, melyben meghagyja neki, hogy a tárgyalások jelen állapotáról is adjon jelentést. A nádor együttesen az érsekkel a királyi rendeletnek eleget téve, február 6-án kelt levelökben értesítették Ferdinándot⁴⁾ a dolgok állásáról, s véleményöket a teendők iránt összeállítva, azt egy külön iratban fölterjesztették.⁵⁾

A nádor tapasztalva, hogy a budai vezér pasa sem hajlandó engedményekre az elfoglalt faluk visszabocsátásában, jónak véleményezte, hogy egy kellő hatálylal bíró levelet, és egy ügyes, érett eszű követet menesztene a vezérhez, a ki annak lelkületét és gondolkozását kifürkészni tudná.

Továbbá, bizonyos intelmek alapján, de a végbeli törökök által is értesült a nádor, hogy a kapuzsi pasa ígéretekre

¹⁾ Okmánytár LXXX. sz. ²⁾ Okmánytár LXXXI. sz. ³⁾ Okmánytár LXXXII. sz. ⁴⁾ Okmánytár LXXXIV. sz. ⁵⁾ Okmánytár LXXXV. sz.

és díjazásért, nyakasságáról lemondana, a legnagyobb titokban történendő ajándékokkal kellene megnyerni. Erre a nádor nagy súlyt fektetvén, már csak azért is szükségesnek tartotta, mert nem volt csekély azon faluk száma, miket a törökök az utolsó kötés óta elfoglaltak, melyek, a végtelen károkon kívül, évenként majdnem háromszázezer adót fizettek a törököknek, a mivel pedig, élelmi szerekben és munkában, adóztak, az majd egy fél millióra rúgott.

Ha azonban a vezér és a török biztosok konokul megmaradnának álláspontjukon, maradjanak a biztosok is fokozatosan kívánalmaik mellett, kijelentvén, hogy ha a bécsi commissio végezhetett az igazság földériteése után, a visszaadás iránt, az ügy, ahhoz hasonló commissióra bizassék, de a faluk visszaadási kérdése, hogy hosszúra ne nyúljon, ezen dolog a portán lenne tárgyalandó, oly kijelentéssel, hogy ez igaz ügyünktől és kívánalmainktól, az előbbi szerződések és a török császárok diplomáinak alapján, semmi módon el nem állunk.

A nádor és az esztergomi érsek véleményét a faluk visszabocsátása tárgyában, Ferdinánd magyar tanácsában tárgyalás alá vették.¹⁾ Közös megegyezésök elhatározásává lett, hogy a kapuzsi pasát, daczára makacs ellenállásának, még tovább is sürgetni kell nézeteinek megváltoztatására, mint-hogy vannak még a békekötésekben és szerződésekben olyan pontok, melyek végre nem hajtottak; bár ha azt más, külön bizottságoknak fogamatositani kellett volna. Ezen a jogalapon tehát kívánalmaiknak főpontja elintézését érjen az által, hogy úgy a faluk visszaadása, mint más el nem intézett dolgok is egy külön bizottságra bízattának. Addig is azonban más ügyekben a tárgyalások folytatandók a legjobb móddal, úgy, hogy a béke megerősítették, és az erre vonatkozó okiratok kicseréltessenek. Ha pedig a faluk visszaadása, a külön bizottságok útján sem lenne elérhető, csak akkor tárgyalassék ez ügy, a küldendő nagykövetség által, a portánál.

Ezen megállapodás következtében a biztosok Ferdinándhoz egy felterjesztvényt szerkesztettek, melynek meglevő töredéke²⁾ szerint értesítik a királyt, hogy biztosai a behódított faluk visszaadása mellett maradnak, a nagykövetség küldését megelőzőleg, minek határideje is a biztosok által tűzessék ki. Ha ezt elfogadják a törökök, mind a két fél biztosai azonnal kinevezendők, s oly biztosítékkal vezetessék be a béke pontjai közé, hogy bár ha ő fölsége commissáriusai a béke javáért, a szegény nép nyugalmaért a commissióba mentek, mindazonáltal tudják meg a törökök, hogy akár megtartják a commis-

¹⁾ Okmánytár LXXXVI. sz. ²⁾ Okmánytár LXXXVII. sz.

sióra kitüzendő terminust, akár nem, s abban akár végezzenek, akár nem; hogy soha semmi időben, sem a kiküldendő commissió előtt, sem azután jogaikról le nem mondanak; sőt inkább, jogaikat a béke fentartása mellett teljesen és egészben fentartják, és védelmezni fogják. Ha pedig a faluk visszaadása ügyében kiküldendő commissióra, az idő meghatározására s jogainknak becikkelyezésére, s elégtételöknek valamely a szerződésbe bevezetendő módjára, a törökök reá nem állának, s csak száraz és értéktelen ígéretekkel akarnának kijátszani: ez esetben, a hódolt faluk dolgában csak annyi lenne végezendő, hogy jogainkhoz ragaszkodunk; tudtára adván a portának is, hogy akaratunktól függend azon falukat elfoglalni, s eltüntetni őket a törököknek fizetendő adóktól. E szerint legalább szerződésileg nem bírandják a törökök a beleegyezést a foglalásokba, s a békét nem oly könnyen sérthetik meg.

Ezen kifejtett nézetmegállapodás szolgált Mikulics Tamás személyének utasításul, melylyel őt Ferdinánd biztosai Bécsbe küldötték, február 2-án kelt levelükkel, s a most ismeretett felterjesztéssel. A biztosok véleménye, a mint az a felterjesztés töredékéből is kivehető, sokkal hosszabb volt, mintsem, hogy azt Mikulics híven előadhatta volna, s a mint azt a személyes emlékiratában¹⁾ maga is bevallja, megbízatásának Ferdinándnál írásilag tett eleget. Benyújtotta egyszersmind a törökök által emelt azon nehézségek jegyzékét, melyeket a jogtalanul behódított faluk visszaadása ellen gőrdítettek. Kérte a biztosok nevében ő fölségét, hogy rendelkezését mielőbb tudassa, vajjon a törökök makaessága miatt, mit teendők legyenek a biztosok. Feladata volt még Mikulicsnak egy érezhető hiány pótlására figyelmeztetni a királyt.

Forgách Adám ugyanis, ki Galgócz várát megvette volt, utasítottatott a békebizottság alakításakor, hogy a vár vétel-árából négyezer forintot a bizottság fedezésére oda rendelt háromszáz lovas fentartására fizessen ki. Forgách Adám kétezeret letett ugyan, de még kétezerrel hátrálékban volt. Kérnie kellett tehát Mikulicsnak Ferdinándot, hogy Forgáchnak rendelkezje el a hátrálékos összeg kifizetését.

Majdnem kéthavi időzése alatt Ferdinánd biztosainak Komáromban, az együttes tárgyalásokat a törökökkel három ízben kísérlettek meg, melyek meddősége, a kapuzzi pasa konoksága miatt, vajmi kevés reményt táplált a sikeres megoldásra.

¹⁾ Okmánytár LXXXVIII. sz.

Az 1641. évi decz. 4-től 1642. évi febr. 2-ig terjedő időben történekről a békebiztosok körülményes és terjedelmes jelentést küldöttek Bécsbe Ferdinándhoz.¹⁾ A nádor pedig felterjesztést intézett a magyar cancelláriához²⁾ a tárgyalásokra vonatkozólag, melyben a biztosok hibás eljárását bírál-gatja, a nehézségeket fölscrolja, s a további teendőkre nézve is véleményt adott. Hivatkozik ezen iratában a nádor előbbi véleményére, melylyel a békeévek határidejét már négy év előtt lejártnak állítá, minthogy a béke meghosszabbítására nézve semmi alapos határozat nem hozatott. Ezt bizonyítandó, hivatkozik a szőnyi békekötés hetedik pontjára. Attér ezután azon hibák rostálására, miket Ferdinánd békebiztosai az alkudozások alatt már elkövettek. Hibáztatja, hogy a biztosok a tárgyalás helyéül Szőnyt ajánlották, és nem az ő fölsége által kijelölt Tatát, melynél amazt sokkal hátrányosabbnak tartja; mert itt a török biztosok saját területökön vannak, míg a magyar biztosoknak minden ülés alkalmával a Dunán kell átkelniök, s majd csak egyszer nagy nehézséggel sőt veszélyeztetéssel kellend a Dunán átmenniök. Megróvja a két fő biztos között való elsőbbségi igényeket, mit ugyan eltitkolnak, de a minek már több esetben jelét adták; a mi csak a közjó kárára történik. Hibáztatja, hogy mentelmi levelök a biztosoknak nincsen a törököktől, mit még a tárgyalások megkezdése előtt kell vala kérniök, sőt, a mi minden ilyennemű tárgyalásnak fő kelléke, a törökök felhatalmazásukat sem mutatták elő, és nem is kérték tőlök. Nagy hibának tartja, hogy a békealkudozások előtt, midőn tolmácsukat a török biztosokhoz küldötték, ha mindjárt gyanúmentes lenne is, helytelenül eselekedett a tolmács, hogy törökül beszélt, mert ez gyanúsításra ad okot. Irja továbbá, mily helytelen volt az a biztosoktól, hogy mindjárt első összejövételök alkalmával összes kívánalmaikat előadták a kapuzzi pasának, pedig a bécsi javaslat szerint csak azt kell vala kérdeznüök a törököktől, ha vajjon akarják-e mindazt, a mit a béke ellen elkövettek, helyreigazítani, vagy nem? s van-e erre hatalmuk? — s midőn már erre válaszoltak, kellett volna sérelmeiket írásban előadni. Tagadó válasz esetén könnyű lett volna nekik visszalépni, s tovább tanácskozni; s ha a kérdést magát visszautasították volna, erre a magok részéről felajánlhatják vala, hogy a nehézségeket, melyek ezen részről fennállanak, mind orvosolni, megigazítani és rendbehozni kívánják. Megrostálja a biztosok által a budai vezér pasához intézett levelök azon kitételét, hogy habár Izdenecy első sorban a szultán viszont üdvözléte czéljából

¹⁾ Okmánytár LXXXIX. sz. ²⁾ Okmánytár XC. sz.

küldetett is Konstantinápolyba, de a követküldés főzélja mégis a faluk visszaadásának kérdése vala, mire nézve a kapuzzi pasa ki is küldetett. Főlt a nádor, hogy ezzel elárulták a biztosok magokat, s könnyen megneheztelnek a törökök. Azt, hogy a biztosok a kapuzzi pasával való differenciájokat a faluk kérdésében a budai vezérpasához föllebezték, nem tartja ugyan nagy jelentőségűnek, de itt keresendő mégis oka a kapuzzi válaszában, melylyel kijelenté, hogy a faluk dolgában semmit sem tehet.

Mindezek elszámolása után a nádor az elkövetett hibák mikénti orvoslására tér át. Mindenek előtt fölteendőnek tartja, hogy a törökök kívánják a békét, a mi különféle tényeikből tapasztalható is. Nem gondolható — írja a nádor — hogy a törökök a jelen tárgyalást megszakítani óhajtják; sőt inkább követeléseiknek nagyobb tekintélyt szerezhetnek. Nagylelkűen, férfiasan és bátran kell velök alkudozni. Ha kislelkűeknek tapasztalnak, megvetnek, s ha nincs is szándékukban a békét megtörni, ez alkalmat szolgáltatna nekik arra, a mi pedig nincs a biztosok utasításában. Ha pedig valaki azt mondaná, hogy ily tekintélyes tárgyalásoknál, ő fölségének sok felé való elfoglalása és nehézségei miatt, nincs módunkban valamit kivinni, engednünk még sem szabad, mert még nagyobb nehézségeket idéznünk elő. Nehéznek tartja a hibákat javítani, de mégis lehetséges.

Mire nézve tartva attól, hogy a törökök makaessége miatt, a hódolt falvak visszabocsátásának megtagadása iránt szétbomlik az alkudozás, engedményekre volt hajlandó, melyek a biztosok kívánalmait fokozatosan alább szállították. Oda irányult ugyanis véleménye, hogy ha a budai vezérpasa a kapuzzi pasa nézeteit támogatná a hódolt faluk tárgyában: az esetben Ferdinánd biztosai közül egy a török biztosokhoz menjen, s kérdezze őket, mi ezől a jövőnek tehát? minthogy a megerősített békeszerződés újabb megerősítést nem igényel, mert az még tizenegy évig érvényes. Minő biztosítékot nyújtanak a béke jövő fentartása iránt, ha a falukat vissza nem adják?

A nádor úgy vélekedett, hogy ha a törökök mégis belebocsátkoznának a tárgyalásokba, s valamit engednének, akkor azon elvek követendők, miket Ferdinánd bécsi tanácsa javasolt, t. i., hogy a magyar biztosok mindig engedhetnének fokonként valamit követeléseikből. De ha egyáltalában egy falut sem engednének át, melyek száma majdnem háromszázra rugott, ez esetben nyilatkoztassák ki a biztosok: hogy ez igen fontos ügy lévén, ő fölsége tekintélyét sértik kivált azon ténnyel, melyek már az ő uralkodása alatt történtek. E miatt

tehát a biztosok ő fölségének irjanak, s a törököket várakozásra kérjék.

Tanácsosnak tartja továbbá a nádor, hogy a budai vezérpasához egy jól utasított ember volna menesztendő, ki, ha a pasa ez ügyben nyakaskodnék, attól magán-kihallgatást kérjen, a melyen adná elő neki, hogy a békebiztosoknak nagyon nehéz kívánságaiktól elállani, a nádor azonban szélsőségnak tartja azt, midőn a biztosok valamennyi falut visszakövetelnek, a törökök pedig egyet sem akarnak visszaadni; megtörténhetik tehát, hogy a vezérpasa tekintélyének csorbitásával, a szegény nép nagy kárára, a tárgyalások szétfoszlanak. Megtörténhetik az is, hogy azon jobbagyokat, kik úgy a magyaroknak, mint a törököknek fizetnek, az adózástól eltilthatjuk, a minék a szegény nép vallaná kárát. Mäskülönben pedig minden tárgyalásnál kell, hogy a legfőbb követelményekből mindenik fél engedjen valamit. Ezek szerint tehát mindazon falukat, melyeket a szőnyi békekötés után küldött nagykövetség előtt behódított a török, tartsa meg magának, a melyeket pedig azután kényyszerített az adózásra, azokat adja vissza. Ha pedig erre sem állna reá, akkor csak azon faluk volnának visszakérendők, melyeket ő felsége uralkodása ideje alatt öt év óta behódoltak. Végre ha a vezérpasa ezt is ellenezné, ez esetben a még tizenegy évig tartó békekötés megerősítését kell kieszközölni, nagy elővigyázattal azonban, nehogy azt higgyék, hogy mi a békében legkevesbé is kételkedünk.

Ez utóbbi esetben óhajtja a nádor megállapítani 1-ször, hogy ezentúl minden hódolatástól tartózkodjanak császáriak kegyének vesztese és büntetése mellett; 2-ször, hogy ezen faluk ügye mind a két császár udvarában tárgyalassék; 3-szor a szegény nép adóját illetőleg, részleges commissiók állittassanak, melyek azoknak sérelmeit átcizsgálják, úgy a mindennapi munkára, mint a rendkívüliekre, a pénzbeli fizetésekre s minden egyébre vonatkozólag; 4-ször biztosítandók lennének a katólikus plébánosok, a jezsuiták és szerzetes barátok, kik az ő törvényhatóságuk alatt laknak, hogy semmi ürügy alatt ne háborgattassanak.

A magyar kanczellária, a nádor fölterjesztését kivonatolva, s ehhez csatolva saját jelentését a béketárgyalásoknak február 1-ig terjedő eseményeiről, Ferdinándnak felküldötte;¹⁾ úgy látszik egyidejűleg a békebiztosok hasonló jelentésével.

Mind a két okirat részletesen leírja a tárgyalásokat, melyeket már az előadottak nyomán ismertünk.

A tárgyalások első része, az érvek, szerződések, békekötés

1) Okmánytár XCI. sz.

tések, az okiratok, végzések tekintetében február 1-én végéhez ért. A háromszori tanácskozás meddő kísérletnek maradt, a béke ellenére behódított faluk visszaadása tárgyában. Ennek főjellemvonása a törökök makacsságában nyilvánult: semmit vissza nem adni, a mit egyszer elfoglaltak; és Ferdinánd biztosainak merev ragaszkodásában a jogelvekhez: mindazt vissza követelni, mit a békeszerződések daczára a törökök 1627-ik év óta erőszakosan elhódítottak. Erre természetesen egyéb nem következhetett, mint vagy a békealkudozások abbanahagyása, vagy a kitűzött irányelvek megváltoztatása. Az utóbbi eset, mint a tárgyalások második része következett be.

Ferdinándnak kényszerhelyzete még mindig bonyolult németbirodalmi ügyei miatt; az örökös tartományokban dúló harcok, Rákóczy György készülődéseinek föl-fölbukkanó híre, a haza elnyomorodott lakosainak vergődése, kívánatosá tették a tárgyalásokat legalább annyiban végeredményhez vezetni, a mennyiben az által a békét a portánál jövőre biztosíthatta. A török biztosok kapzsúsága, pénzvágya pedig épen a kifejtett nyakasság által óhajtotta a tárgyalásokat folytatni úgy, hogy az végeredményében, ha a fényes portának nem is, de legalább saját becses személyöknek hajtsón kézzel fogható hasznot.

Fölsímerre mind a két rész egymás között a kényszerhelyzetet és az érdek körülményeit, minélfogva a tárgyalások második részét a megvesztegetés és az engedékenység jellemzi.

Amde ne vágjunk az események közé, s hagyjuk azokat a maga időrendében előttünk elvonulni.

A nádor, a mint azt már fentebb is említettük, a törökök merev álláspontja miatt jelezte Ferdinánd előtt annak szükségét, hogy békebiztosai, az előfordulandó körülményekhez képest, a fokenkénti engedékenység terére lépjenek. A sok évi tapasztalatok arra is engedtek következtetést vonni, hogy a mit jog és igazság révén, az okiratos szerződések alapján a törököktől elérni nem lehet, az, megvesztegető ajándékok útján, még mindig megszerezhető, s minthogy a törvénytelenül behódoltatott faluk visszanyerésére semmi kilátás nem volt, oda kellett hatni, hogy a Ferdinánd biztosai által benyújtott kívánalmi pontok lehetőleg kedvező elintézést nyerjenek. Ezt annál is inkább reménylhetők elérni, mert a még tizenegy évig fennálló béke meghosszabbítását, magok a török biztosok indítványozták. Lippay György mind ez irányban egyetértett a nádorral, csak abban tért el nézete, hogy a jelen körülmények között nem találta czélszerűnek az alkudozások ügyét a portán folytatni. Sajnálatunkra indokait nem ismerjük, minthogy azokat csak a pécsi püspökkel közölte, a mint ezt február 4-én Ferdi-

nándhoz intézett levelében említé.¹⁾ Ezen levelében mondja, hogy a török biztosok, bár ha a behódított faluk dolgában és azok adójában makacsul állanak elveik mellett, mindazonáltal Ferdinánd biztosainak egyéb kívánalmaira nézve engedékenyeknek mutatkoztak. Kívánatosnak tartja ügyeik könnyebb elintézése czéljából, némi ajándékokra a kapuzzi pasának reménységet nyújtani; minthogy a törököknél pénzért minden megvethető s mert az ispaniák a török biztosoknak, ha ellenkezőleg keményen tartják magokat a magyarok ellenében, nemcsak hogy nagy összeg pénzt ajánlottak, de már adtak is nekik, sőt a kapuzzi pasa maga is jelezte, hogy az ügyek kedvező eldöntését a tiszteletdíjak adása megelőzhetné. Jelenti továbbá, hogy a török biztosok által indítványozott béke meghosszabbítására nézve, bár ha a biztosokkal együttes jelentést nem tettek is, ez iránt nézetét a pécsi püspökkel közölte.

Rákóczy György ez időtájt dynastikus intelmeinek kivitelén működött a portánál s erről Schmidt német residens oly értelemben értesíté Ferdinándot, hogy bizonyos szolgálatok fejében a portán ígéretet tettek Rákóczynak, hogy fia öröklését az erdélyi fejedelmi széken megengedik, ha a törökökhöz alkalmazkodik. Nagy megütközéssel ir ezekről február 10-én kelt levelében²⁾ Lippay György Ferdinándnak, midőn is arról értesíti, hogy Rákóczy a májusban megtartani szándékolta országgyűlést váratlanul február 16-ára hívta össze, a honnat a törökök rendeletére a béketárgyalásokra neki is kell követet küldenie. Ennek határozottan ellene mond Lippay, mert szükségesnek nem találja, de ha küldene is követet, már az ott helyet nem foglalhat. Ajánlja továbbá várni arra is, ha vajjon a francziákkal és svédekkel kötendő békeszerződésnél nem lesz-e Rákócziról említés téve.

Nem igen kedvező körülmények között, de mégis némi reménnyel néztek a békebiztosok az alkudozások folytatása elé, mire nézve azonban csak február közepe felé kapták meg Bécsből a personális útján a királyi parancsot. Február 18-án kell vala a negyedik tárgyalást megtartaniok. Ezt megelőzőleg azonban február 17-én Ferdinánd biztosai a nádort is értesítették³⁾ a folytatandó alkudozások napjáról, s kilátásba helyezték, hogy néhány nap alatt igyekezni fognak a tárgyalások legnehezebb részein átessen; de kérik a nádort a gyorsabb végezés érdekében, hogy a mennyire azt szenvedő egészsége engedi, közelebb jöjjön hozzájuk az újvári praesidiumba, hogy a tárgyalások netalán fölmerülő nehézségeit vele közölhessék s oda kirándulhassanak.

¹⁾ Okmtr LXXXIII. sz.; ²⁾ Okmtr XCH. sz.; ³⁾ Okmtr XCH. sz.

Február 18-tól 21-ig három ízben tanácskoztak a békebiztosok, s mindannyiszor megkísérlették a törököket a faluk visszaadására bírni, de teljesen sikertelenül. Lippay véleményének ellenében, Ferdinánd rendeletet küldött a biztosokhoz, hogy a faluk dolgában egy más commissio fog működni, s azt hagyják abba, a mit a biztosok előadván, sok huzavona után arra a törökök is reá állottak. Kívánalmaik többi pontjának elintézhete miatt, szükségök lévén a bécsi szerződés török okmányára, a királyhoz ez iránt fölterjesztést intéztek,¹⁾ kérvén, hogy azt vagy a hadi vagy a császári levéltárban fölkeresse s mielőbb megküldje. Ertesítik a királyt arról is, hogy a részökre kiutalványozott díjak már elfogytak s utasítsa a kamarát, hogy az a szükséges költséget elküldje.

Nehézkesen folytak még ezután is az alkudozások; mert a bécsi szerződésnek török okirata még február 26-án sem jutott Ferdinánd biztosainak kezébe; kénytelenek valának ezen szükséges irat nélkül is tárgyalni, a behódított faluk fölemelt adójának megtérítése ügyében.

Ujra összeültek tehát február 25-én. Az alkudozások elején megígérték a török biztosok a faluk terheim s adóján tehetségükhöz képest könnyíteni, sőt ki is jelenté a kapuzzi pasa, hogy az ő küldetése épen arra szól. Tárgyalás közben azonban mindig nehézkesebbek lettek a török biztosok, mindenféle kifogásokkal éltek, s nem a dologra tartozó feleleteket adtak. Végre is látva ezt Ferdinánd biztosai, egyenes válaszára kényszeríték őket; erre aztán kijelentették, hogy bizony ők a fölemelt adókból mitsem hajlandók engedni; a magyar biztosok pedig kijelenték, hogy kívánalmuktól el nem állhatnak. Sok vitatkozás után ezen ülés is eredménytelenül végződött. Minderről ugyanaz nap február 25-én értesíték úgy lát-szik a nádort,²⁾ s ez ügyben további tanácsát kéri. Február 26-án hasonlóan jelentést tesznek a biztosok a királynak³⁾ s kéri, hogy ha a hadi registraturában nem találják a bécsi szerződést, azt a császári udvarban keressessék. Ekkor már a költségek dolgában is megszorultak, minthogy csak két hónapra kapták díjjaikat, s már a harmadik is vége felé járt, a negyedik küszöbön volt, megsürgették ismét tiszteletdíjjaik utalványozását.

Határozott nyilatkozatai Ozman kapuzzi pasának, a béke ellenére behódított faluk közül egyetlenegyét sem engedni át, fölöslegessé tette az e pont fölötti további alkudozásokat, s meg kell vala elégednie Ferdinánd biztosainak azzal, hogy a hódolt

¹⁾ Okmánytár XCIV. sz.; ²⁾ Okmánytár XCV.; ³⁾ Okmánytár XCVI. sz.

faluk ügyeinek eligazítása most már csak a reájok rótt elviselhetlen terhek leszállítására szorítkozzék.

A kapuzzi pasa folytonos sürgetése az alkudozásokat mielőbb befejezni, s teljesen megfogyatkozott költsége Ferdinánd biztosainak, a három havi eredménytelen alkudozások, végre is szükségessé tették a tárgyalások siettetését. Elejtven tehát a magyar biztosok kívánalmaik főpontját, a faluk azonnali visszaadását, tanácskozás alá vették a békeszerződés javaslati szövegét s azt kilencz pontban állították össze.¹⁾ A békeszerződés szövegét azonban, még mielőtt tárgyalás alá vették, a nádorral is közölték. A nádor erre vonatkozó nézetét a biztosokkal febr. 28-án közölte, a miről a most említett napon Esterházi Dánielt értesíté.²⁾

A békeokmány első pontja szerint a még utolsó 1627-ik évi szőnyi kötés alapján hátralévő tizenegy évig a béke mindkét részről szentül és sérthetetlenül fontartandó volt, minden a békére vonatkozó végzések s azoknak pontjai, a szitvatoroki, bécsi, komáromi, gyarmathi és szőnyi kötések, melyek ezelőtt keltek, minden részökben, záradékaikban és czikkelyeikben megmaradjanak, és szentül, sértetlenül megtartassanak.

A második pont szerint azon falukra nézve, melyek a szőnyi és más szerződések előtt vagy után, a béke ellenére leigáztattak, határozatott, hogy mind a két császár által egy előkelő bizottság állíttassék teljhatalmu biztosokból, melyben az említett faluk a nevezett békeszerződések alapján kiigazíttassanak s a leigázott faluk felszabadíttassanak, uraiknak visszaadassanak; ezentúl pedig semmi ürügy alatt egy falut se igazának le. A faluk adója ne nagyobbíttassék, a fölvert adók pedig leszállíttassanak, az igazságtalanságok és nyomorgatások elháríttassanak.

A harmadik pont, a horvát határszéleken a béke ellenére fölépített várakról és más követelésekről szól, melyekben a szőnyi kötés harmadik pontja értelmében bizottság végezzen.

A negyedik pont Vác visszaadására vonatkozik, s ezen ügy mind a két császár udvaránál vala tárgyalandó.

Az ötödik pont a hódolt falukban lakó és azokban ház-zal biró nemeseket érinti, kik az előbbeni békeszerződések pontjai szerint élhessenek ott, s a fölmerülő nehézségek ezek iránt a jövendő bizottság által kiigazíttassanak.

A hatodik pont szerint a portyázók és a béke zavarói az előbbi szerződések végzése értelmében mind a két részről komolyan büntettedenek; s ha megkerestetvén, a kisebb kapitá-

¹⁾ Okmtr XCVII. sz.; ²⁾ Okmtr XCVIII. sz.

nyok és a végek praefectusai igazságot nem tennének, az olyanok a császárok előtt bevádolandók lesznek.

A hetedik pont a vallási ügyekkel foglalkozik s kimondja, hogy a katolikus lakosság papjai, a szerzetesek és jezsuiták a török császár területén templomokat építhessenek, az isteni szolgálatot végezhessek, az evangéliumot olvashassák és a bécsi békekötés hetedik pontja szerint sem személyök, sem templomaik-lázaik és szent rituálisaik után adót ne fizessenek; és hogy az új naptárt szabadon használhassák.

A nyolcadik pont szerint a békekötés okiratának kölesönös kieserőlése végett a császárok egymáshoz internunciust küldenek; ezután pedig a commissio megalakítatik, mire a béke értelmében szokott módon nagykövetelek menesztetnek a császárokhoz.

Az utolsó kilencedik pont a foglyok felett határoz: mindazon foglyok, a kik behódoltatott falukból elhuzoztattak, és azok, a kik előbb a törököknek adót nem fizettek, de a falak elnéptelenítése miatt adófizetőkké tétettek, úgy azok is, a kik letartóztatottak, valamint a hódolt falukban lakó és adózásra szorított nemesek minden váltságdíj nélkül elbocsáttassanak. Ezenkívül azok, a kik a kapuzzi pasának Pestre érkezése napjától t. i. 1641. évi augusztus 14-ike óta elhuzoztattak, mind a két részről, nemkülönbén a szolnoki kádi a magyarok, Eboczky László, neje és leánya a törökök részéről, két árvával és tíz más egyénnel, díj nélkül felszabadíttassanak, a többiek pedig állásukhoz képest az egész országban két hónap alatt egymásért kieserőltessenek. Ennek fogyanatosítását a nádor és a budai vezérpasa eszközöndik.

Arnyéka volt már ez csak, a Ferdinánd biztosai által január 13-án előadott kívánalmi pontoknak. A szövegezett békekezikkelyek lényeges elintézését így is csak legkisebb részökben érhetnek vala el, minthogy a föltett békepontok legfőbbjének fogyanatosítása, csak a befejezendő alkudozások után, külön bizottságok útján volt még elintézendő; mely eljárás, mint azt a megelőző gyakori példák bizonyítják, legkevésbé sem volt alkalmas az ország lakosainak várakozását kielégíteni, a kedélyeket megnyugtítani.

Ferdinánd biztosainak törekvése most már csak arra irányult, hogy kívánalmaiknak legalább egy részét biztosítsák a békeszerződés paragrafusáiban. Elhatározták tehát a kötendő békeokmány javaslati pontjait D'Asquier által Szönybe a kapuzzi pasához átküldeni; megbízván az internuncium átadása alkalmából a pasa hajlamait a javaslati pontok iránt megfigyelni; s lehetőleg odahatni, hogy a török biztosokat a tervezet elfogadására bírja.

D'Asquier márczius 2-án ment Komáromból Szönybe a török biztosokhoz.

Mielőtt megbízatásának eleget téve, a békeszerződés javaslati pontozatait kézbesítette volna, Questenberg által a kapuzzi pasa részére küldött láda czitromot Ali csauz által előre a szobába vitette, mit a kapuzzi ott azonnal felbonthatott, nehogy a többi társai a ládában pénzt gyanítsanak. Atadta ezután a magyar biztosok által fogalmazott pontozatokat, mire a pasa azon óhajának adott kifejezést: bár ha mindjárt török nyelvre lett volna fordítva, minthogy az ő tolmácsai nem tudnak jól fordítani. Az ügy mielőbbi elintézése czéljából kívánatosnak jelezte a pasa, Ferdinánd biztosainak másnapra való eljövetelét Szönybe, s megjegyzé, hogy a tárgyalásokat már jóval előbb is lehetett volna befejezni, ha a biztosok oly merevséget nem tanúsítanak követelések mellett, s ha kevésbé hiszékenyek olyan besugások, jelentések iránt, mint a minőket az érdekelte végbeliek tesznek nekik; mint a minőket az utolsó muraközi hír is volt, hol a törökök állítólag húsz embert elfogtak és ötöt legyilkoltak volna, a mi pedig az igazságnak meg nem felel, minthogy írásbeli tudósításuk van arról, hogy a határszéliek jól állnak, gyarapodnak, s távolról sem gondolnak ilyen kihágások elkövetésére. A mi pedig a hatvani spahit illeti, ki egy falut jogellenesen behódítani akart, ő már ez ügyben irt s meglassák a következményeket. Sem ő, sem biztosársai nem szándékoznak ellenségeskedéseket okozni. Sem a török császár, sem annak miniszterei nem akarják a szegénységet megterhelni úgy, hogy abból nekik kárunk legyen. De ti — folytatá a kapuzzi pasa — a mi az észszerűséggel és méltányossággal össze nem fér, mindent elhisztek, a mit a parasztok beszélnek, a nélkül, hogy a másik részt meghallgatnátok.

Hozzá tette még ehhez a második biztos Mehemet effendi, hogy Ferdinánd biztosai minden hódolt falut túlterhelve hisznek, ők pedig az ellenkezőt látják, mert az általa birt két faluból alig kap kilenc-tíz tallért, s ez sem routja meg őket. Erre D'Asquier azzal válaszolt, hogy egy fecske még nem jelent nyarat, s hogy hát ő méltányosan és igazságosan bánik falujával, de nem úgy a többi, s a legnagyobb része a faluknak anyyira meg van terhelve, elpusztítva, elrombolva, hogy már tovább fentartani képtelenek magokat, a faluk elhagyatnak, s majd meglátják a törökök, minő kárt vallanak ez által.

Mindezek után még megjegyzé d'Asquier, hogy nem Ferdinánd biztosainak részén van a halogatás és merevség, korántsem, mert ezek csak igazságot akarnak, de az a török költől származik, kik az igazságnak magokat alávetni nem akarják; a magyar biztosok nem hisznek el mindent, s előbb

meggyőződnek arról, vajjon igaz-e az, a mit hallanak, a mit nekik jelentenek. Hogy mi történt az utolsó muraközi török portyázás alkalmával, azt könnyen behíonyíthatja, s valami három-ötgy nappal később újra berohantak, s a muraközi szigetéről ismét több foglyot vittek magokkal. Igen jó volt a hatvani spahinak a feddő levelet megírni, de kéri a kapuzzi pasát, tekintve azt, hogy ha a hatvani spahi oly vakmerő volt a tárgyalások alatt, sőt a biztosok szemé láttára azt elkövetni, mit nem merészelné tenni más időben. A kapuzzi pasa ezen eset kiegyenlítésére ígéretszavát adta. Mondá, hogy mentenék fel őt ezen helyről, hagyják szabadon menni, s biztosít, hogy a jelen alkudozás nem lesz olyan, mint az előbbiek voltak, mert ő körutat teend az összes török határokon: s rendet csinál, megszünteti az ellenségeskedéseket, lépéseket teend a portánál, hogy panaszra ok ne legyen, magára vállalja a béke tiszteletben tartását, mely hatályosabb leend az előbbeni békekötéseknél. Főlemlíté ezután d'Asquier — bár ha nem volt igaz — hogy ők Velence utján Schmidt residenstől levelet kaptak, melyben arról értesíti őket, hogy nekik Budán át küldött levelet, melyben egy török herceg születéséről ad hírt, s csodálkozik azon, hogy ők e levelet meg nem kapták.

Válaszul kapta a kapuzzi pasától, hogy a levelet talán Mahmud agának adta át, a ki máskor is Bécsben volt, s ki most kardot s kaffánt hoz a budai pasának, de csak lassan jön, mert útközben megbetegedett.

Másnemű beszélgetések után a kapuzzi pasa szöket hozott, a többi közel levő törököket eltávolította s d'Asquierrel folytatá a beszélgetést, mondván: ne higgye, hogy ő vak, ő tudja, hogy némely faluk — de nem mindannyia terhelve vannak, s a teher könnyítésére közbenjárását igérte a portánál. A falukkal rosszul bánó spálikra nézve szavát adta, a portánál lépéseket tenni, hogy a kihágók a timárságtól megfosztassanak s megfélemtessenek, s mert ebből haszon háramlik a kincstárra, könnyebben leteszik őket, s tartózkodni fognak a kihágásoktól. Alkalmul szolgált a pasa ezen nyilatkozata d'Asquiernek megkérdezni őt, vajjon nem kellene-e ezt a béke — szerződésbe beczikkelyezni? Mintegy megrémülve válaszolá a kapuzzi pasa: Nem, mert megköveznének. Beszélgetését folytatva kijelenté, hogy ezen alkudozásoknál rosszul értették egymást, s neki mindjárt kellett volna Questenberggel vagy d'Asquierrel tanácskoznia az ő érdekeikről, meggyőződven őket ügyeikről s Ferdinánd biztosai őt a magok érdekéről; mert ő Questenberget már hírből is önzéstelen embernek ismeri, ő is olyan, esküszik hitére, hogy neki a végbeliakkal semmi érdeke nincsen; de a hódolt faluk és a terhek leszállítása dolgában

már mit sem tehet, minthogy a tárgyalások nagyon előre haladtak, s nem kívánja, hogy ágyon kövezzék őt, s a faluk viszszaabocsátásáról már többé beszélni sem akar. A pasa, Ferdinánd biztosainak békepontjait figyelemmel olvasván, kijelenté, hogy azok közül egynéhány megmaradhat, néhány pedig megváltoztatandó, s mintegy csodálkozva kérde: hogy mit jelentsen a hátralevő tizenegy békeév említése, nem akarják-e azt meghosszabbítani? D'Asquier erre azt válaszolá, hogy a békeévek meghosszabbítására nincs utasításuk, s mert még 11 évig tart a szerződés, azt szóba hozni szükségesnek sem tartották.

A kapuzzi pasa kijelenté ezután, hogy Ferdinándra nézve a béke ily módon károsabb lesz mint a háború; ők ugyan senkitől békét nem kérnek, de azoknak, a kik a békét meg akarják hosszabbítani 20, 25 vagy 30 évre, azt megteheti. Ő a maga részéről mint jó barát tudatja velök, hogy jobb a béke mint a háború, mert igen jól tudjátok — folytatá — hogy minő állapotban vannak a törökök dolgai, s van okunk a háborút visszaautasítani, s nem hiszem, hogy a ti állapototok olyan lenne, hogy ne fogadjátok el tisztességes föltételek mellett a békét, mit tőlünk kaphattok.

Ezt bizalmasan elmondani kérte d'Asquier, Ferdinánd biztosainak a pasa; s megkérdezé tőle, hogyan eszközlik a búcsúzást, mikor kapja meg az ajándékot, s minő szokásos kifejezésekkel élnek, minthogy nem akarna az illedelem ellen véteni. Válaszul adta neki d'Asquier, hogy ezt egy jól informált emberök által is megtudhatja. Kivánta tudni még a pasa d'Asquieről, hogy mi teennivalójok van még a tárgyalásoknál? Mire feleletül nyerte, hogy a szerződési pontok szövegezése után, azt aláírni és megpecsételni, a mi lényeges dolog. A búcsúzást egy-két szóval is elvégezhetik. Megelégedésének nyilvánítása után a kapuzzi pasa megbizta d'Asquier, Questenberg bárónak a küldött citromokért nevében köszönetet mondani, s üdvözlötetvén Ferdinánd biztosait, kéreti őket másnap a tárgyalásokra korán megjelenni.

Említésbe hozta még egyszer a kapuzzi pasa, hogy minő zajt csapnak Ferdinánd biztosai, ha a spahik magoknak igénylik az általok megszállott falut, holott a magyarok a törökök által behódított faluk feletti parancsolást magoknak tulajdonítják, mert utolsó ülésök alkalmával egy püspök, midőn kendőjét a zsebéből kihúzta, egy irást ejtett el, mit a törökök egyike ügyesen fölveté, azt lefordították, s abból kitetszik, hogy oly falukat adatnak magoknak a császárok által, melyek több napi járásra vannak a törökök tartományában, s ott Ferdinándnak semmi hatalmi joga nincsen. Főlemlité,

hogy nemesak nekik, de a törököknek is van elég sérelmök; de most már inkább azon legyenek, hogy jövőre arra okot egyik rész se adjon. — D' Asquier a pasától búcsút vevén, az eljárásról szóló eredményt Ferdinánd biztosainak ¹⁾ írásban beadta.

D' Asquier küldetésének eredménye, fő lényegében, Ferdinánd biztosait csak újabb megerősíthető azon nézetben, hogy a török biztosoktól sem a hódoltsági faluk visszaadásában, sem a faluk túlesigázott adójának leszállításában nem érhetnek el kedvezményeket, s így alkudozásuk további folytatása, a sarkalatos pontok mellőzésével, a másodrendű kérdések lehetőleg kedvező megoldására szorítkozhatott. Azonban az elérhető eredményeket nem az érvelések küzdterén, a jog és igazság alapján vívhatták már ki, hanem a megvesztegetést, az ajándékok tisztességes palástja alatt, kellett igénybe venniök, hogy teljes kudarcot ne valljon a majdnem három hónapig tartó békealkudozás.

Questenberg főhaditanácsos és békebiztos volt hívatva, ez irányban Ferdinánd biztosainak véleményét tolmácsolni. — Ferdinánd biztosai ugyanis tanácskozában az alkudozások folytatásáról, mintegy reasumálták az alkudozások eddigi meddőségét, s tekintetbe véve azt, hogy a kapuzsi pasa az alkudozások befejeztével, minthogy a porta előnyeit a sarkalatos pontoknál teljesen megvédte, nagy kitüntetésekben részesülhet a portán, s befolyásával, a béke ügyének, s a kiküldendő speciális bizottságoknak jó szolgálatokat tehet, vagy pedig ártalmára is lehet: helyesnek látták, őt a jövő intézkedéseknek már jó előre is megnyerni, s úgy a kapuzsi pasát, mint biztos társait ajándékok által hajlékonyabbá tenni. Megbíztatták tehát Questenberg, hogy Ferdinándhoz ez irányban felterjesztést tegyen; s egyszersmind utasítást is kérjen, hogy a béke éveinek meghosszabbítására nézve, a törökök által tett ajánlattal mit tévők legyenek, minthogy ez iránt utasításuk nem volt.

Questenberg még az nap t. i. márczius 3-án, a mint d' Asquier a kapuzsi pasánál viselt követsége eredményéről jelentését beadta, levelet intézett Ferdinándhoz ²⁾, melyben említi, hogy a béke pontozatainak javaslatait a törököknek átküldték Szönybe, s hogy az erőszakosan elfoglalt faluk visszaadásának elintézése egy külön bizottságra bízott, de ő maga sem hiszi, hogy annak eredménye legyen, sőt úgy van meggyőződve, hogy sem ebben az ügyben, sem a faluk adójának leszállításában elérni semmit sem fognak. Hogy tehát a kapuzsi pasát jó hajlandóságban tarthassák, czélszerűnek hiszik, ha annak ő fölsége egyelőre ezer darab aranyból álló

¹⁾ Okmánytár XCIX. sz. ²⁾ Okmánytár C. sz.

ajándékot adna, megigérvén neki, ha a portánál jövőre előnyöket kaphatnak, hogy akkor még többel is kedveskednek neki. Kéri ő fölségét, hogy Dietz által legalább hatszáz aranyat küldjön, s ha mindjárt ezeret küld is, az jól elhelyezett tőke leend, mert a kapuzsi pasa ezen alkudozások okából, a fényes portánál érdemeket fog szerezni, s nagy méltóságokhoz juthat, s állásához képest használhat, vagy árthat Ferdinánd ügyeinek. S minthogy ezen ajándékot titokban kell neki adni, czélszerűbb leend, ha aranyakat és nem tallérokat kap, s a nagyobb hatás miatt új veretűket kellene neki adni. Azon kívül — írja továbbá — hogy a kapuzsi pasa biztostársainak is kell ajándékkal kedveskedni, de a kapuzsi pasáé száz tallérral több legyen mint a többieké. A csauzok számára volt még Questenbergnél 11 darab kis kupa, de a mit ő kevésnek tartott, s még néhány vég jó olasz posztót is kér; visszavinni igérvén, a mit el nem fogyasztana. Kilátásba helyezi továbbá, hogy a tárgyalásokat már rövid időn bevégezik, de minthogy nincs utasításuk a béke éveinek meghosszabbítására, tudni óhajtják, hogy meghosszabbítsák-e és hány évre? De mindjárt hozzá teszi véleményét is, hogy bizony azt jó lesz meghosszabbítani, annál is inkább, mert az ellenségnek jutott eszébe nem csak megerősíteni a békét, de azt ki is terjeszteni. Mert hiszen — fejtegeti tovább — ha ügyeink kívánatossá teszik a háborút, arra a törököknél, a véghelyeken minden nap találhatunk alkalmat. Érinti végre levelében, hogy néhány nap múlva a rabokról fognak tárgyalni, s legfeljebb 14 vagy 18 nap múlva befejezik a tárgyalásokat. Ugyanazon napon a biztosok is írnak Ferdinándnak, ¹⁾ utasítást kérvén a béke meghosszabbításának kérdésére nézve. Márczius 6-án Lósy szintén felterjesztést tesz ez ügyben. ²⁾ Véleménye szerint, minden esetre szükségesnek találja a tizenegy évi békeidő megerősítését; azonban a békeidő tartamát több évre is kiterjeszhetőnek mondja, de csak úgy, hogy a békebiztosok teljhatalmánál fogva, a végzés erre nézve mindjárt megtétessék. A commissiók iránt szintén jónak látná azonnal intézkedni, de ha az most nem lehetne, az még a nagykövetség küldése előtt, a békeokmány aláírása miatt menesztendő internuncius által eszközöltessék.

Esterházi Miklós folytonos érintkezésben lévén Ferdinánd biztosaival, szellemi vezetője volt az alkudozásoknak; az ő véleménye, az ő nézete irányozta a tárgyalásokat. Daczára ennek a nádor legkevesebbé sem volt megelégedve az eddigi sikerekkel; nem pedig azért, mert a biztosok tanácsainak szel-

¹⁾ Okmánytár CI. sz. ²⁾ Okmánytár CII. sz.

lemébe nem birtak hatolni, s képtelenek voltak azon magas diplomatiái álláspontra emelkedni, a honat a nádor az alkudozások menetét, s az abból következhető eredményeket áttekinté. Nem értett egyet Questenberg megvesztegetési nézetével, nem Lippaynak véleményével a békeévek meghosszabbítását illetőleg. Diplomatiái éleslátásának, államférfiai bölcsességének kellő kifejezést adott a nádor azon fölterjesztésében, *) melyet Ferdinándhoz intézett, márczius 8-án, midőn is a király megkapván Questenbergnek fentebb ismertetett, márczius 3-án kelt levelét, felszólítá Esterházi Miklóst, hogy Questenberg és Lósy levelének tartalma iránt véleményt adjon.

A nádor haladéktalanul eleget téve Ferdinánd rendelkezésének, a békeévek meghosszabbítására vonatkozólag kimondja fölterjesztésében, hogy azon sem csodálkoznék, ha a törökök száz évi békét ajánlanának, minthogy ők a béke ügyében csak a fölmerülő körülményeket veszik tekintetbe, nem pedig a megszabott határidőt. Szerinte a törököknek a megkötött békéből és annak meghosszabbításából, tekintve haderejöknek több oldalról való eloszlását, több hasznok van, mintha Ferdinánddal nyílt háborút viselnének, a mint ez a jelen tárgyalásokból világosan kitetszik. A törökök — írja levelében — alig ha voltak valaha annyifelé igénybe véve mint épen most, s nem csodálható, ha Mahomet törvényeit érvényesíteni akarják úgy, hogy egyszerre több ellenséget ne csináljanak magoknak. Érezhetőleg tapasztalható — mondja — hogy a törökök a béke fölajánlásával nem békét akarnak, de a béke igáját akarják nyakunkba tenni, megvetésével a keresztyénségnek, a folség tekintélyének csorbításával, és a magunk romlásával. S ha el fogadva is békeajánlatukat, azt meghosszabbítani akarnók, ezzel csak jóvá hagynók mindazon tényeket, melyeket eddig a béke ellenére elkövettek, s mintegy alkalmat adva nekik hasonló cselekedetekre, azokat tünnünk is kellene, s ez által kislelkűségünket állítanánk pelengérré.

Czélszerűbbnek, tanácsosabbnak és biztosabbnak tartja vala a nádor, csak megerősíteni a még fennálló béke igényelt éveit, mintsem azt meghosszabbítani; kijelentvén nekik, hogy a megelőző békét sem tartották meg, a békeháborítókat meg nem büntették, még kevesbbé adták vissza, a mit elvittek; a békeévek meghosszabbításába belé nem egyezünk, sőt inkább méltó és elegendő okot adtak a törökök arra, hogy az ő ellenségeikkel kössön ő folsége frigyét, s velök megtörje a szövetséget. Hogy ha a törökök szorgalmasabban ügyeltek volna a békeszerződések pontjaira, akkor tapasztalhatnák most is,

*) Okmánytár CIV. sz.

hogy folséged nem idegenkednék egy becsületés és őszinte béke meghosszabbításától, minthogy pedig folséged friss egészségnek örvend; lelki és testi tulajdonságainál fogva, e kínálkozó alkalommal, ezen természetes ellenségnek zavarai között, úgy az egész keresztyénségnek mint ezen elszomorodott országának sok jót és hasznót tehet.

A nádor ezek után a fennálló béke hátralevő éveire fordítván figyelmét, kimutatja, hogy ha az utolsó szőnyi szerződés szerint tényleg is valóban huszonöt évre állapított meg a határidő: akkor, minthogy a bécsi kötés szerint még kilencz év marad fenn, ennek értelme szerint nem tizenegy, de még húsz év volna hátra a megkötött békéből. Ezt azonban a törökökkel sem szaporítani sem vita tárgyává tenni nem kell. A kötetendő szerződés pontja, csak egész általánosságban szóljon, és erősítsék meg a szőnyi szerződést és a béke pontjait.

Kiterjeszkedett a nádor a törökök által a béke ellenére elfoglalt faluk visszaadási ügyére; s a mint azt a jelen körülmények, és a tárgyalások mutatják, helyesebbnek tartja, ha azokról megállapodás nem történik, mintsem hogy ennek elintézése bizottsághoz utaltassék. Bizonyosnak hiszi, hogy ha már idáig semmit sem adtak vissza a törökök, azt a bizottságokban sem fogják tenni. Így, ha ezen ügy a szerződésben foglaltatik, az által mintegy átengedtetüének nekik a faluk, sérelmével a békének, és csorbításával ő folsége tekintélyének. Ezzel többé az említett falukhoz semmi jogunk fenn nem maradna, mint az ítélet végrehajtása; holott más különben, ha visszatartjuk jogainkat, semmi sem lenne könnyebb, mint azon falukból többeket visszaszerezni, s a török járom alól folszabadítani; mert azoktól a törökök távol vannak, s a határszélek mind a mieink, s erre a nélkül, hogy újabb katonaságot gyűjtenénk oda, elégséges lenne a végbeli fegyveresek száma is, ha azok teljesen ott lennének és fizetve volnának. A dolgok ilyen állapotában a lakosság sem vonakodnék a fegyveresek eltartásától, s ha ezt látnák a törökök, ahhoz kétségtelenül alkalmazkodnának is.

A határbeli törökök kihágásairól hiányosan informáltak tartá a portát a nádor, s ha az kellőleg fölvilágosítottatik vala, — úgy hitte — hogy kedvezőbb határozatokra szánta volna magát a szultán, mint a kapuzzi pasa, mert ez fél a végbeli törököktől, attól tartván, hogy ha szigorúbban veszi a kihágásokat, saját emberei megkövezik.

Mind ezektől — írja további fejtegetésében a nádor — egy olyan commissio alakítása által elűtve lennénk. Ha azt állítanák is, hogy mindezt kellő világításba helyezhetjük akkor, midőn erősebbek leszünk, mint most; ez nem úgy van, mert ha

mind azt, mit a frigy ellenére elvett, most nem akarja visszaadni, hogyan adná vissza, ha azokat szerződésileg és legalább is a commissio alakításáig átengedtük nekik? vagy ki gondolhatja azt, hogy majd akkor a törökök ereje jobban szétszórva lesz mint most, vagy hogy akkor talán nekünk, a béke megtörése nélkül is szabad leend a kínálkozó alkalommal élni? midőn már egyszer azon falukhoz való jogainkat nekik minden kivétel nélkül átengedtük, ha csak a kötendő békeszerződésbe különösen ki nem tétetnék, hogy esetleg, ha a commissio bekövetkező idejében velök semmi jóra nem mehetünk, a béke sérelme nélkül, a falukhoz való jogaink előbbi érvényökben maradjanak.

A falukról alkotandó békepontokban a nádor a törökök újabb csalárdságát látja. Támogatja ezen nézetét azzal, hogy ha mindjárt meg egyeznének is a biztosok az illető pontra nézve a latin és magyar szövegezésben, török nyelven azt másképen fogalmaznák, mert a midőn előterjesztetett nekik, hogy a békeszerződést magyar szövegben is alá kell írniok, ez ellen nyíltan tiltakoztak. Ajánlja tehát, hogy a szerződési okirat török fordítását megvárják, minthogy eddig minden végzések török nyelven eltértek a latin szövegezésétől.

A behódított faluk adójára nézve, kimutatja a nádor fölterjesztésében, hogy az évenként meghaladja a kétszáz ezer forintot; s a törökök mostani pénz-limitációja szerint egy aranyat csak 1 frt. 80 denárral, és az ezüst tallért 1 frt 20 denárral számítva, háromszáz ezer forinton fölül van még azon összeg, a mit a szegény nép adó fejében a törököknek fizet. Ha tehát az új tárgyalásig megint annyi falut leigáz, a mit tenni bizonyosan el nem mulaszt, akkor alig marad ez országhól valami, a mit egy harmadik szerződés alkalmával az oroszán toroka lenyelhessen. De, így is már alig bírja a nép a török nyűgöt viselni, a nélkül, hogy végpusztulásra jusson, a mit még jobbnak tartana: mint, hogy ezen utált zsarnokot ily módon saját magunk ellen segítsük.

Véleménye a nádornak a hódolt falukra nézve, ezek után abban összpontosúl, hogy felhozott indokainál fogva, a jog régi álláspontjára térjenek vissza a biztosok, s a béke ellenére behódolt falukra nézve határozat ne hozassék, csak annyi, hogy jogait ez irányban fentartják, a porta kellő információjával mellett. Nem hiszi vala a nádor, hogy abból bármi rossz is származhatnék, saját akaratuktól függvén az illető falukat visszafoglalni; s a lakosságot a törököknek való adózástól eltiltani, s ez által szerződésileg nem helyeselnék a törökök jogtalan foglalásait; de a törökök is jövőre a béke megszegését berohanásaikkal oly könnyen meg nem szeghetnék.

Ezen fölterjesztés fogalmazásakor a nádor még nem értesült hitelesen Ferdinánd biztosainak azon elhatározásáról, melylyel a hódolt faluk és azoknak adóügyét, az alkotandó békepontozatok szerint, külön bizottság által kívánták elintéztetni; s csak a szállongó hírek nyomán hallotta annak a biztosok által történt végezését. Nagy hibának tartotta ezt Esterházi Miklós, s mint pörös vesztőfél azon gondolkozott, hogy ha már nem nyerhet semmit a törvények rendes útján, mikép pótolhassa más úton veszteségét. Így írja továbbá említett levelében, hogy ha már semmi kárpozlást nem nyerhetnek a hódolt faluk ügyében, mivel hallomása szerint a biztosok már végeztek, akkor sem tud józanabb tanácsot, mint, hogy a hódolt falukban lakozó népség más biztosabb helyekre meneküljön, legalább azoknak nagyobb része még az alakítandó bizottság előtt; hogy azon bizottságban, látván a török az elfutó menekülő népet, érezze jövedelmi csökkenését, sőt megsemmisülését.

Biztosnak tartá, hogy a törökök nem csak visszatértenék a fölemelt adót, de azt le is szállítanák, többeket visszaeresztenének, azokért meg az elfutottakat lehetne visszaadni; mit a nádor már gyakrabban óhajtott is alkalmazni.

A béketárgyalások alatt szerzett tapasztalatai a nádornak, nem helyeseltették vele Questenbergnek azon nézetét, hogy a törökök főbiztosát Ozman aga kapuzzi pasát, mintegy megvesztegető ajándék adása által, megnyerjék az engedelmükre. Nem egyezett ez a nádor egyenes jellemével, s nézete szerint nem a fölmerült helyzettel sem, mert a megállapított török elvekhez makacsosan ragaszkodó főbiztos, az alkalmazni szándékolt lekenyerezés által — a mint Esterházi Miklós írja — nem csak, hogy le nem aláztatnék, sőt inkább még dolyfösebbé válnék. Nem kívánt tehát a szokásos tiszteletdíjon fölül, a kapuzzi pasának külön ajándékot adatni, csak valamivel értékesebbet nyújtani neki, mint a hogy más török biztosoknak kedveskedni szokásban volt, s már csak azért sem pártolta Questenberg véleményét, mert úgymond: ezt a kapuzzi pasa nem fogja erkölcsünk közé sorozni, de inkább gyengeségünknek tulajdonítandja, s nem is tartotta ő fölségéhez illendőnek, hogy ilyen eszközökkel győzze le, akár a kapuzzi pasát, akár pedig általa a fényes portát.

Véleményével a nádor csakugyan elkésett. Ferdinánd biztosai, mint már feljebb is említők, a békeokmány fogalmazványát d' Asquier által még márczius 3-án átküldötték a kapuzzi pasának; s úgy látszik, hogy épen az nap, márczius 8-án, midőn a nádor fölterjesztése kelet, a békebiztosok utolsó ülésének kell vala lennie, hogy a törökök részéről is helyben ha-

gyott békeszerződést aláírják. Azonban a török biztosok úgy találták, hogy oly nagy fontosságú okirat bővebb megfontolást igényel, s a szerződés aláírása elmaradt. Másnap márczius 9-én jöttek össze ismét a biztosok, s nem csekély álmélkodással tapasztalták Ferdinánd biztosai, hogy a törökök beleegyezése csak pusztá szó volt, mert ők a magok részéről egy más fogalmazványval állták elő,¹⁾ mely az elfogadott, megállapított szöveget fölforgatta, s megváltoztatta azon kedvezményeket, miket Ferdinánd biztosai a szerződés szövegezése által elérni reménylettek.

A török biztosok által fogalmazott békeokmány szintén kilencz pontot tartalmazott. Az első pont helybenhagyja a másik rész javaslatát, a békét a hátra levő tizenegy évig megerősítve. A második pont kimondja: hogy mindazon hódolt faluk, melyek 1642-ik évig a törököknek adóztak, ezentúl is adóznak, de más faluk adózásra ne szoríttassanak, sem az adó föl ne emeltessék. A harmadik pont szerint, a horvát széleken, a béke ellen fölépített kastélyokkal és erősségekkel szemben az 1627-ik évi szőnyi kötés harmadik pontja érvényesíttessék. A negyedik pont, Vácra vonatkozólag, helybenhagyja Ferdinánd biztosainak javaslatát. Az ötödik pont azt rendeli, hogy a hódolt falukban lakó, vagy ott házzal bíró nemesek, a kik a törököknek adóztak, ezen túlra is fizessenek, de jövőre nagyobb terhekkel megróva ne lehessenek. A hatodik pont eltiltja a portyázásokat és zavargásokat mind a két részről, s a kihágókat a végek kapitányai és kormányzói büntetik meg. A hetedik pont szerint a pápa vallásán lévő papok, a kik Pécsen, vagy máshol laknak, ne sujtassanak igaztalanul, és a szerződések szerint fentartassanak. A nyolczadik pont, a békeszerződés kieserülésére, és a nagykövet küldésére vonatkozólag, ismét helybenhagyja Ferdinánd biztosainak javaslatát. Végre a kilencedik pont szerint, mind azon foglyok, kik 1641-ik évi augusztus 14-ig mind a két részről elhurczoltattak, sarcz nélkül szabadon bocsátandók. Ugyanaz történendő a parasztrabokkal is, a kik adót fizettek, a többi foglyok pedig értékök szerint két hónap alatt kölcsönösen kieserélendők lesznek.

Miután Ferdinánd biztosai, a törökök merev álláspontja miatt, legfőbb sérelmeik orvoslását a békebizottság által keresztül nem vihették, ezen ügyeik eligazítását, reményök horgonyát, a békeokmányra alapították. Ezen reményök is csak hamar dugába dőlt, mert a török biztosok békeszerződési javaslata, a rögtön intézkedés pozitív tétéleivel, nem nyújtott támpontot külön bizottságok által intézhetni el sérelmeiket. Mig

¹⁾ Okmánytár CV. sz.

Ferdinánd biztosai a békepontok javaslatában, a béke ellenére behódított faluk ügyét, s azoknak fölemelt adóját, a szerződések ellenére fölépített várak, erősségek elleni intézkedést; nemesek adó- és tehermentességét, egy külön alakítandó bizottsággal kívánták elintéztetni, s a foglyok kieserülését a nádorra és a budai pasára óhajtják vala bizni: a török biztosok javaslata mit sem akar tudni ilyen bizottságokról, s pozitív megállapításokkal ejti el a leglényegesebb kívánalmakat, s az egyes mondatokban rejlő, kétértelmű felfogás szerint rendelkezik ezen ügyekben; s kizárja a hódított faluk átengedését, vagy csak rectificatióját is, s a nemeseket adóra kötelezi.

Lippay azonban még mindig várta Dietz megérkezését, a Questenberg által javasolt ezer darab arany ajándékkal, a kapuzzi pasa részére, s úgy ez iránt, mint pedig a török biztosok ámitó csalárd eljárásáról márczius 9-én értesíti Ferdinándot.²⁾

Méltó megütközését Ferdinánd biztosainak, a törökök kétszinű eljárása felett, teljesen igazolták az alkudozások utolsó stadiumában felmerült tapasztalatok egyrészt; másrészt pedig a Lippay által is többször sürgetett költségek elmaradása, már két hónap óta arra kényszeríté a biztosokat, hogy kiadásaitak sajátjokból fődözzék, s már így is kimerülve, attól kell vala tartaniok, hogy feladatuknak, a költségek hiánya miatt, épen a végmegoldás küszöbén meg nem felelhettek.

A törökök álnok, hazug eljárása késleltette az alkudozások befejezését, s a szükségesekben megszorult helyzete Ferdinánd biztosainak, arra kényszeríték őket, hogy márczius 13-án Ferdinándot ismét megsürgessék³⁾ a költségek mielőbbi elküldése végett.

Lippay Györgynek márczius 9-én, s a biztosok által márczius 13-án irt levél időközében, Ferdinánd két levelet is intéztetett hozzájuk. Ezen levelek nincsenek meg, de föltehető, hogy azok valószínűleg a nádor által, márczius 8-án, a királyhoz intézett véleményes felterjesztésének némely pontjaira vonatkozhattak, s a melyekben Ferdinánd határozata a törökök által ajánlott békeévek meghosszabbítását, illetőleg 20 évig szóló kiterjesztését érinthette. A kapuzzi pasa e közben a Ferdinánd biztosai által javaslatba hozott békepontokat, s az általa abban eszközölt változtatásokat a budai vezérpáshoz küldötte megvizsgálás végett, ki is a felülvizsgált pontok 2-ikán és 5-ikén változtatásokat tett. Ezen újabb fogalmazványt a kapuzzi pasa ugyan csak márczius 13-án Szőnyből

²⁾ Okmánytár CVI. sz. ³⁾ Okmánytár CVII. sz.

Komáromba küldötte Ferdinánd biztosaihoz,¹⁾ mely felett más napra a tárgyalás folytatását megállapították.

A budai vezérpasa változtatása csak némileg tért el mind a két pontban az előbbeni fogalmazástól, s annyiban közeledett Ferdinánd biztosainak kívánalmához, a mennyiben a második pont kimondja: hogy ha a behódított falukban és adójok kivetésében kérdések és sérelmek támadnának, ez ügyet egy bizottságban a biztosok intézzék el. Ugyan ily tétellel toldatott meg a hódolt falukban lakó nemesekről szóló 5-ik pont is.

Ezen incidens alkalmat adott Ferdinánd biztosainak arra, hogy még az nap, t. i. márczius 13-án egy másik levelet is küldjenek a királynak.²⁾ Jelezik ezen levelökben közbjött változtatását a két pontnak a törökök részéről, s ezt azzal indokolják, hogy a törökök békeszerződési javaslatát eddig nem küldötték fel, mert a törökök álnoksága miatt tartaniok kellett ígéretök ingatagságától, és változtatnak, a létrejött egyezés daczára is a megállapított szövegen, s habár később is, de óhajtottak inkább valami biztosat fölterjeszteni, mint olyan articulusat, melyeket csak megváltoztatva terjeszthettek volna fel újra.

A törökök saját javaslatukat Ferdinánd biztosaira erőszakolni akarták, ezek azonban még mostan szorosan ragaszkodtak a magok fogalmazványához. A békeévek kiterjesztését ekkor már a törökök nem sürgették, Ferdinánd azonban, bécsi tanácsa által kívánta annak húsz évre való meghosszabbítását. Ez iránt értesítik is Ferdinándot békebiztosai,³⁾ hogy iparkodtak kívánságának eleget tenni. Belátták a biztosok a hódolt faluk ügyében kiküldendő bizottság helytelenségét, s mert azt a törökök — a mint írják — különben sem fogadták volna el, minthogy az rájuk gyalázatot hozott volna, s oly színezetet nyerbet vala kívánalmuk, mintha nem tartották volna a jelenlegi török békebiztosokat képeseknek arra, hogy a nehézségeket kiegyenlítsék. Irják továbbá, hogy a kirendelt új biztosok tárgyalásának határidejét sem határozhatták meg, mint-hogy az ő fölsége kényelmétől és körülményektől, és a végek jó ellátásától is függ, felhozván, hogy az esetben, ha a törökök azon bizottság tárgyalása alatt sem engednék át a követelt falukat, azokat legalább megvédelmezhessek, s a faluk fölszabadítását nyomatékosan igényelhessek.

A biztosok véleménye szerint, ha most a sokszor említett bizottság iránt azonnal határozhatnak, a kirohanásokat

¹⁾ Okmánytár CVII. sz. ²⁾ Okmánytár CVIII. sz. ³⁾ Okmánytár CVIII. sz.

és hódoltatást megakadályozhatják, s ezt sokkal helyesebbnek tartják, mint a commissio kiküldése előtt, a falukat bármi más módon védelmezni. Ez esetben sokkal inkább reménylik a nyugalmat és békét, mint az által, hogy a megtörtént hiányokat és sérelmeket orvosolni akarják.

Másnap, márczius 14-én, a kanczellár Lippay György is értesíti Ferdinándot¹⁾ az ügyek állásáról, s márczius 15-ikét említi a tárgyalások utolsó és befejező napjául. Úgy látszik — mondja Lippay — hogy a kapuzzi pasa bánkodik azon, hogy a faluk visszaadása és az adók leszállítása iránt előbb nem végezett a biztosokkal, s hogy azt egy más commissióra hagyta; bár ha ezen commissió alakítását most már megint visszautasítja, s minden részben úgy viselkedik, mint a ravasz és tekerődő kigyó.

Ferdinánd biztosai, a sok eszérés-esavarás után, a kapuzzi pasa erőlködései daczára, most már nem tágitottak a már velök megállapított pontoktól. Lanasztó hatással volt azonban rájuk nézve teljes pénzbeli kimerültségök, s a költségek megküldését Lippay ismét megsürgette a királynál, kérve kéri, hogy mielőbb lássa el költséggel őket, mert már a magokból sem győzik tovább.

Ily körülmények között, márczius 15-én, mind a két fél biztosai, a békealkudozásokat befejezendők, ismét összejöttek Szönyben. A tárgyalások azonban most sem érhetek véget, mert a kapuzzi pasa a vitás pontokat újabban és szigorú vizsgálat alá vevé, a tárgyalások e legvégső szakában majdnem eredménytelenül oszlik el vala az egész békebizottság. A török biztosok ugyanis a hódolt falukban lakó nemesekre vonatkozó 5-ik pontban kezdték az akadályokat méltánytalan követeléseikkel felszínre hozni; kiknek nem csak mentelmi jogokat eltörölni akarták, de azokat egyszersmind adófizetésre is szorítani megkísérelték. Ezután a vallás ügyét tartalmazó pontot támadták meg, mire nézve csak az ülés befejezte után egyeztek meg Ferdinánd biztosaival. Végre a békealkudozások legnagyobb botránykövére, a behódított falukra vonatkozó második pontra kerítették a sort. Ezt illetőleg a már megállapított szöveget kiváló hazugsággal és csalárdsággal odamagyarázták, hogy az elfoglalt faluk továbbra is az ő birtokukban maradjanak; és az adót fizessék, de más falut ne hódoltassanak be, s ha ez megtörténnék: csak ennek kiigazítására állíttassék commissio. Hosszú vitatkozás után sikerült Ferdinánd biztosainak meggyőzni a törököket arról, hogy a jelenlegi békebizottság nem az elfoglalendő, de a már behó-

¹⁾ Okmánytár CX. sz.

doltatott faluk rectificatiójának keresztülvitelére küldetett ki mind a két császár által, s a vonatkozó pontnak erről kell intézkednie. Ennek beismerése után az illető második pontra nézve különösen sürgette a kapuzzi pasa biztostársaival azt t. i., hogy ezen kifejezés: a hátrányosan behódoltatott faluknak régi szabadsága visszaállíttassék, s azok földesuraiknak visszandassanak; s mint reájok nézve károsat, a mely kivéve a bécsi szerződést, egy békeokmányban sem fordul elő, kitörölni óhajtották. Világos szöveggel kitenni követelték, hogy a behódított faluk addig is, míg a bizottság megalakítatik, a törököknek adózni tartoznak.

Ezen követelések első részét sok vitatkozás, hosszú felelés után sikerült Ferdinánd biztosainak némileg enyhíteni, s habár a tétel kifejezésére más szöveget használtak, értelemben az maradt, mint a hogy az már előbb is, mind a két rész biztosai által megállapítva volt. Azt azonban, hogy a faluk alávetéséről kiválóan valami irassék a békeszerződésbe, a biztosok határozottan visszautasították. Erre a törökök éles szöveg után ultimátumkóp átadták Ferdinánd biztosainak a békeszerződés második pontjának újabb fogalmazását¹⁾, mit állítólag a budai vezérpasa küldött nekik, kijelentvén, hogy attól semmiképen el nem állanak. Ezen fogalmazvány szerint, — mely az eredetinek már negyedik változata volt, — a béke ellenére, és a szönyi 1627-ik évi szerződés után erőszakkal behódított falukra, és azok adójára nézve határozatott, hogy midőn az internunciások a békeokirat aláírása céljából, kölcsönösen a császárok udvarába mennek, ugyan akkor a teljes hatalmú biztosok ezen faluk feletti egyenetlenségeket tárgyalandják, de a mely tárgyalások végeig a faluk eddigi terheit viseljék, azután pedig a biztosok határozata legyen érvényes. Az alatt azonban adójok és szolgálmányuk ne nagyobbítsassék, s ha ez megtörténék, azt mind a két rész kormányzói megakadályozzák.

Ferdinánd biztosai bőven meghánylák-vetették a törökök eme fogalmazványát, s azt elvetvén, a magok részéről hasonló ultimatum alakjában átnyujták a törököknek a második pontra újabb szövegezését.²⁾ Ebben az említett falukra nézve kimondják, hogy közöttök egyezés nem jöhetett létre, a miért is ez ügyet a legelsőbben alakítandó bizottságra hagyják, hogy az a zsitva-toroki, a bécsi és a többi békekötések szerint igazítsa el a faluk dolgát; a közben pedig a törököknek semmi ürügy alatt sem szabad egy falut is behódítani,

¹⁾ Okmánytár CXII. sz. ²⁾ Okmánytár CXIII. sz.

az adót fölemelni; a fölemelt adók leszállíttassanak, az igazságtalanságok és nyomorgatások pedig megszüntetessenek.

Alapelveiben e lényegesen különböző fogalmazvány legkevesebbé sem nyerte meg a törökök tetszését, azt természetesen visszavetették, s Ferdinánd biztosainak búcsút mondván, kijelentették, hogy így végezetlenül is visszatérnek Budára. A kapuzzi pasa eme határozott nyilatkozatát, Ferdinánd biztosai szintén határozott egykedvűséggel fogadták. Ezen elszánt magatartás megtette a kellő hatást, mert a kapuzzi pasának meg volt tiltva végezetlenül távozni Szönyből, s távozási szándékát csak szinlelte a biztosok előtt. Végre is reá állott arra, hogy Ferdinánd biztosainak fogalmazványát, átvizsgálás és utolsó határozathozatal céljából, elküldi a budai vezérpasa-hoz. Ezzel a márczius 15-iki tárgyalás is eredménytelenségében csak folytatása volt az előbbieneknek; s a békeszerződés iránti tárgyalások befejezése még nyolcz napig váratott magára. Ezen alkudozások felől a biztosok márczius 16-án kelt felterjesztésekkel értesítették Ferdinándot,¹⁾ de a levelet nem küldötték el, várván a budai vezérpasa válaszát és végelhatározását, a békeszerződésnek második pontjára nézve. A vezérpasa válasza nem sokáig késett, mert a kapuzzi pasa még márczius 15-én elküldötte a vitás pontra vonatkozó fogalmazványt Budára, s már márczius 17-én a választ Musztafa effendi átvitte Komáromba a biztosoknak; miről Ferdinándot a márczius 16-án irt levélhez függesztett utóiratban márczius 17-ről értesíték.

A budai vezérpasa, nehogy a majdnem négy havi tárgyalás eredménytelenül maradjon, s hogy a béke megerősítése, az évek kiterjesztése, — mire a törököknek vajmi nagy szükségük vala — megtörténjék, kénytelen, kellelten, elfogadta Ferdinánd biztosainak propositióját.

A vezérpasa erre vonatkozó barátságos levelére a biztosok márczius 18-án válaszoltak,²⁾ melyben még egy utolsó értesítést adtak a vezérpasának a tárgyalásokról; s mintegy commentálva az aláírandó szerződés pontjait, kijelenték: hogy ők egyebet nem akarnak mint a békét, melynek még a régi szerződések szerint tizenegy évig kell tartania; s minthogy, kivált pedig az 1627-ik évi szönyi békekötés óta annyi kárt és sérelmeket kelle szenvedniök, megkérték a fényes portát a faluk és a végek miatt fölmerült egyenetlenségek elintézése végett egy kapuzzi pasa küldésére, a mint az Ozman aga személyében el is küldetett; a ki ez ügyet semmiképen sem akarta elintézeni, és nem intézhette el; a miért is ők, követvén az előbbeni

¹⁾ Okmánytár CXI. sz. ²⁾ Okmánytár CXIV. sz.